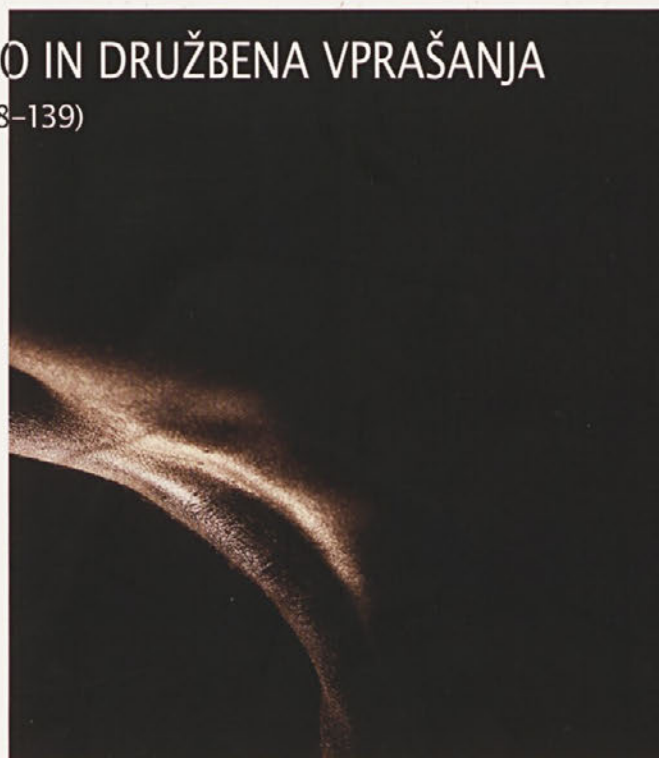

rast

23

let

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
LETNIK XXIII, APRIL – JUNIJ 2012, ŠT. 1-2, (138–139)

VSEBINA

U	V	O	D	N	I	K			
	Rasto Božič	Bodimo svetlogledi!				3			
L	I	T	E	R	A	T	U	R	A
	Vlado Garantini	Magija				6			
		Julij				6			
		Rajska pesem				7			
		Višina				7			
		Orientacija				8			
		Johanova Slovenska pesem				9			
	Munir Mezeyed	Jeruzalem in sanje o povratku				10			
		Koščki jantarja				12			
		- Prevod iz angleščine: Tanja Plestenjak							
	Suzana Tratnik	Nadkletvica				13			
	Stane Peček	Predstava				22			
	Aljoša Vrbetič	Vrh				26			
K	U	L	T	U	R	A	9		
	Borut Križ	Železnodobna situlska umetnost Novega mesta				29			
	Mitja Sadek	Pietati litterisque: Za spoštovanje in znanje				33			
	Matjaž Ravbar	Pregled zgodovine Osnovne šole Bela Cerkev				41			
N	A	Š	G	O	S	T			
	Rasto Božič	»Prej se imam za Novomeščanko, kot pa za kaj drugega.«				49			
		- Pogovor z Majdo Pungerčar							
	Rasto Božič	Filip Robar Dorin – znanilec drugačnega sobivanja z Romi				60			
		- Pogovor o filmski trilogiji Opre Roma Filipa Robarja Dorina							

Marija Jurekič	Destruktivni kanibalizem v gradbeništvu	66
-----------------------	---	----

Marija Mercina	Videti in vedeti	71
Darja Peperko Golob	Ob stoletnici rojstva Severina Šalija	72
Matjaž Brulc	Inventura preteklosti	76
Goran Milovanović	Fotografija Uroša Abrama	79
Jasna Kocuvan	Klavdij Tutta – slike, objekti in keramika 2008 – 2011	81
Živa Zakšek	Ljubiteljska kultura v Mokronogu	82
Simona Zorko	Postali smo iskanje, odkrivanje in ustvarjanje	85

Bodimo svetlogledi!

Spoštovani naročniki in drugo bralstvo revije Rast! Prva dvojna številka njenega 23. letnika je končno pred vami. Sicer pozno, a bolje kot nikoli.

Njeno uredništvo se – čeprav ni samo ničesar krivo – opravičuje za neljubo zamudo in letos napoveduje še nekaj številke revije. Zelo verjetno le še dve dvojni, kar naj bi z nekaj domišljije skupaj naneslo šest številke omenjenega letnika. In zakaj tako? Razlogov je več in ne vem, ali je smiselno navajati vse. V glavnem so trije. Zavlačevanje z občinskim proračunom, dolgi razpisni roki in krčenje denarnih prispevkov za kulturne namene.

V tej luči je treba opozoriti tudi, da nam je Mestna občina Novo mesto letos namenila nekaj več kot polovico manj denarja kot lani. Pravzaprav pa še ob pripravi pričujoče številke ni bilo znano, kakšna bo usoda Rasti, koliko številke bo lahko izdalo njeno uredništvo in kdaj.

Sedaj je jasno. Z občinsko in s pomočjo novomeške Krke, ki nam je podobno kot pretekla leta priskočila na pomoč, in brez katere tokrat ne bi šlo, bomo letos lahko izdali le tri dvojne številke revije Rast in nič več. A ob vsem tem ter ob splošnem razsulu, ki vlada v državi, nima smisla tožiti. Bodimo raje svetlogledi in zaupajmo kulturi, ki je še vedno izšla kot zmagovalka.

Tudi z manj denarja bomo skušali letos in v prihodnjih letih kolikor toliko opravičiti kulturno poslanstvo naše pokrajinske revije, hkrati pa naše bralstvo prosimo, da nam še naprej stoji ob strani.

Literarni del prve dvojne številke Rasti letnika 23 po izboru literarnega urednika Ivana Gregorčiča prinaša nekaj novih pesmi Vlada Garantinja in za njimi prgišče poezije palestinskega pesnika in pisatelja Munirja Mezeyeda v slovenskem prevodu Tanje Plestenjak, medtem ko prozni del ponuja prispevke *Nadkletvica* Suzane Tratnik, *Predstava* Mokronožana Staneta Pečka in *Vrh* Novomeščana Aljoše Vrbečiča.

Kulturni del revije uvaja prispevek *Železnodobna situlska umetnost Novega mesta* novomeškega arheologa Boruta Križa, nato avtor stalne razstave dokumentov iz zgodovine Gimnazije Novo mesto, ki so jo postavili ob 265. obletnici šole in 100-letnici njenega sedanjega posloplja, in vodja novomeške enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana Mitja Sadek v prispevku *Pietati litterisque: Za spoštovanje in znanje* objavlja nekaj novih ugotovitev v zvezi z omenjeno ustanovo. Zgodovinar novomeškega rodu Matjaž Ravbar pa v *Pregledu zgodovine Osnovne šole Bela Cerkev* piše o šolstvu na območju današnje občine Šmarješke Toplice.

Gostja revije Rast je novomeška zgodovinarica, avtorica zgodovinsko-domoznanske razstave Dolenjskega muzeja *Novo mesto 1848 – 1918* in dobitnica letošnje državne Valvasorjeve nagrade, Majda Pun-

gerčar, intervju z njo pa je naslovljen »Prej se imam za Novomeščanko, kot pa za kaj drugega«. Ker pa imate v rokah dvojno številko revije, smo ji dodali še krajši pogovor Filip Robar Dorin – znanilec drugačnega sobivanja z Romi z omenjenim novomeškim cineastom, ki smo ga zapisali ob aprilski premieri njegovega novega filma *Opre Roma III – Pot v gaj* oziroma ob treh desetletjih njegove trilogije *Opre Roma*¹.

Na straneh Družbenih vprašanj nato vodja splošne službe novomeške Kovinotehne MKI Marija Jurekič razpravlja o problemu, ki ga je poimenovala *Destruktivni kanibalizem v gradbeništvu*. Zadnja rubrika Rasti, Odmevi in odzivi, pa najprej prinaša oceno *Videti in vedeti*, ki jo je ob novi knjigi *Tri polovice jabolka* v Trebnjem prebivajoče pisateljice Barice Smole zapisala Marija Mercina. Bibliotekarka Darja Peperko Golob dalje v prispevku *Ob stoletnici rojstva Severina Šalija* opisuje razstavo, ki so jo v novomeški Knjižnici Mirana Jarca pripravili ob 100-letnici rojstva omenjenega novomeškega pesnika. Nato v članku *Inventura preteklosti* kustos novomeške galerije Simulaker in umetnostni zgodovinar Matjaž Brulc ocenjuje veliko razstavo Dolenjskega muzeja *Novo mesto 1848 – 1918*, kustos Galerije Božidarja Jakca iz Kostanjevice na Krki Goran Milovanović pa v *Fotografiji Uroša Abrama* vrednoti zadnje razstave omenjenega kostanjeviškega fotografskega umetnika, katerega fotografije je naš likovni urednik Janko Orač izbral za likovno opremo tokratne številke. Za tem kustosinja novomeškega razstavišča Jakčev dom Jasna Kocuvan v *Klavdij Tutta, slike, objekti in keramika 2008 – 2011* predstavlja razstavo likovnih del tega uglednega primorskega umetnika v Novem mestu, trebanjska novinarka Živa Zakšek opisuje *Ljubiteljsko kulturo v Mokronogu*, Simona Zorko iz trebanjskega Javnega sklada za kulturne dejavnosti pa v *Postali smo iskanje, odkrivanje in ustvarjanje* opisuje razstavo po delavnicah v trebanjski Baragovi galeriji.

Rasto Božič

ODGOVORNI UREDNIK

¹ * Na noge Romi.

Uroš Abram, ambientalna postavitev iz serije *REKREACIJA*, Galerija Fotografija, 2011, fotografija

Vlado Garantini

MAGIJA

*Celoto razcepiš na dvoje,
polovička se posladka
z grenčicami dneva,
se z bleščicami sonca polišpa,
drugo polovičko položiš
v mehkočno naročje noči,
da sanje posrkajo
srebrnikasti pršec zvezd.
Nikoli ne razvozljaš
te skrivnostne magije,
a vse pogosteje prosiš,
naj še dolgo,
še dolgo
spleta magične mreže
in jih spušča med nas
s svoje nedosegljivo visoke
kozmične preže.*

JULIJ

*Zelen od vriskov trav,
po senu omamno dišeč,
od peloda rumen,
v zrelem žitu zlat.
Božansko sonce
napenja lok,
da zreli sok brizga
visoko pod sinji obok;
srkam ga vase,
v dolgih, strastnih požirkih.
Očara me ta silna
julijska moč.*

RAJSKA PESEM

*Nāše jablane se letos
šibijo pod sladkimi bremenī,
z zlatorumenimi lestenci zvonijo
v toplem južnem vetru,
rubinasti cigančki
se navihano hahljajo
in slačijo prevroče srajčke.
Zasanjani Adam se sprehaja
sam po rajū,
z nebeških višin
se mu v naročje vsipajo
prepovedani sadovi.*

VIŠINA

*Sem med največjimi
slovenskimi pesniki
/Njegoševe višine/,
z desnico z lahkoto
klatim rime z neba,
z levico jih poravnavam,
da jim repki
ne štrlijo preveč od normale.
Besede s tal pobiram težko,
ker mi je višina napoti,
sklerotična hrbtenica
se pripogiba nerada.
Tudi v boju od blizu
sem slab,
ker nasprotnike gledam od daleč,
udarci padajo mimo.
Visoke zvezde
so vsak dan više,
vse bolj meglene, nedosegljive,
tla pa so spolzka,
pri močnejšem odzivu drsi,
človek se po dolgem nehanju upeha
in rimam se
čedalje slabše godi.*

ORIENTACIJA

/Liberte, Egalite, Fraternite, Lafarge/

*Učili so nas,
da mah raste
na severni strani dreves,
po njem se lahko orientiraš,
pa še po soncu,
zvezdah v jasnih nočeh
in seveda s kompasom.*

*Kisli dež
je zatrl mah
na severni strani dreves,
sonce se redko prekljuva
skozi oceane oblakov,
megla zatolče zvezde
v jasnih nočeh
in magnetnica na kompasu
je ponorela.*

*Moj bog, kako potem
lahko najdeš
pravo smer!
Kot kupček nesreče
cepetaš na mestu
in onemoglo brišeš solze.*

JOHANOVA SLOVENSKA PESEM

Učiri sm šou Slovensko pesm brat,
pa žjena rjekla:
»Bled si, a tje slab, uzem talet.«
Našrok je vokne šla udpret.
Uznak sm ceu pupone lježu,
u luft zijal, usemugoče sm prmišljevau:
u gnilem socijalizmi smo gradil
fabrike, šule, vrtce, bloke, hiše,
utroc so šulal se, študiral,
mel usi smo službe, šihte.
Že prou, de smo se odrjekl Jugi, enoumju,
ampak, madona, zdej smo,
kot je štajgar Korl rieku,
u brezumju, u globalnem dreku.
Politika, kurba, pa barabe zvite,
so zafurale fabrike,
bankirske, derehtarske, advokatske plače
slovenske delajo berače,
en lep meljon slovenskih siromaku
živi iz dneva v dan u nenehmem strahu.
Utroc študiran nam duma sedijo,
le prek šudenta kak mizern fuš dubijo.
Usi naši novodobni ateki in useznali
so nas za nos vodil in nategvali.
Dragi pesnik moj, Kajuh,
če biu bi žiu, rieku bi:
»En meljon slovenskih siromaku
za to ni čist neč kriv,
za takšen drek pa nisem se boril.«
In drgačno Slovensko pesm bi napisu.

Munir Mezeyed*

JERUZALEM IN SANJE O POVRATKU

Iz angleščine prevedla Tanja Plestenjak

*Vse ruševine trenutkov se rušijo
na moje prsi,
kajti zelo oster veter močno brije.
Vsa drevesa sanjajo o povratku,
kako bi ljubezen v meni mogla umreti ...
Najbolj me muči,
ker nisem več sposoben potovati
iz enega v drugo izgnanstvo.
Moje življenje se spreminja v nevihto.
Bojim se, da tema ne prekrije mojega neba,
bojim se pristanka v Hudičevem pristanu.
O, Jeruzalem,
kdo razen tebe je sposoben pregnati
vročico smrti iz moje duše,
iz mojih prsi, ki vzdihujejo za olivo in Jamunom.
Moj šum umira,
moja pesem umira,
moji metuljčki,
moji vrabci,
moje rože,
moje vezene obleke,
vse je umorjeno,
medtem ko sem vsakodnevno preboden
s tisoči noži ...
In vse ruševine trenutkov se rušijo
na moje prsi,
kako bi ljubezen v meni mogla umreti ...
Zaradi moje večnosti,
zaradi Božje svetlobe, ki sveti v globinah sanj,
da zmoči moje misli s solzami,
lahko zažgem srca zavistnežev in ljubimcev ...
On mi omogoči, da premaknem svojo harfo v večnost
in se tako potopim v neskončna sanjarjenja,*

* Munir Mezeyed (1959) je palestinski pesnik, pisatelj in prevajalec. Študiral je v Angliji in ZDA, potoval po vsem svetu, od leta 2005 pa živi v Romuniji. Piše v arabščini in angleščini. Njegove novele, zlasti pa pesmi, so prevedene v številne jezike. Njegova poezija je socialna, politična, verska in ljubezenska. Je član več mednarodnih združenj literarnih ustvarjalcev, ki se trudijo, da bi odbor za podelitev Nobelove nagrade sprejel njegovo nominacijo.

*da napišem kroniko o snu, o povratku,
kroniko žalosti in brezdomstva.
Pesmi!*

*O, moj najdražji,
v čarobnih sanjah
obdržim spomine na ptice,
ki pojejo v tvojih zelenih gričih.
Moji občutki ...
Moja hrepenenja ...
Tako sem zapustil ta raztrgan svet,
prežet s krivico.
Na krilih svoje večne duše
jadram kot list v vetru
med zvezde v fantazijskem letu.
Sebi gradim pravljicni spomenik,
večji kot piramide
in Hanging Gardenes,
večji kot Taj Mahal
in kitajski zid ...*

*O, moj najdražji,
zagotovo se bomo vrnili.
Kot je meni nekdo nepoznan,
tako je to nekdo povedal mojemu očetu v snu.
On je to povedal meni, torej
bo to povedal tudi mojemu sinu in
njegovemu otroku ...*

*Zagotovo
se bomo vrnili,
tako kakor čuvamo te sanje v svojem spominu
in pišemo v svoji poeziji.
Sanje ne umrejo,
kot ne umrejo pesmi ...*

KOŠČKI JANTARJA

Iz angleščine prevedla Tanja Plestenjak

I

*Ko majhne rosne kapljice
padejo z neba
na popke mojih besed,
Tokrat vem, da omahuješ.
Tam nekje ...*

2

Čiste sanje,
napolnjene z miti in zgodbami,
se okopajo v dihu moje ljubljene ...
Iz klica duše
zdrsne ptica,
ki poje na oknih ljubezni
moje ode ...

3

Ko se me dotakne,
v mojem telesu
zatrepetajo vesoljni občutki.
In streha neba
omahne čez ustnice strasti ...

4

Hrepenim po tebi,
kot ogenj hrepeni po polenu.
Torej bodi poleno mojega gorenja
in delirij najinih hotenj ...

5

O, ljubljena duša,
moja želja mora izginiti,
izginiti skupaj s tistim nektarjem ...
Torej, boš prišla?

6

O, ljubezen moja!
Naj umreva skupaj.
Tako lahko najdeva še en nektar.
Poleg solz ...

Suzana Tratnik

NADKLETVICA

Hodim za medicinsko sestro gor po stopnicah do velikih belih dvokrilnih vrat. Ona pozvoni in vrata se odprejo. Ko vstopim v veliko sprejemnico, mi z nasmeškom reče: »Kar naprej in na koncu levo po hodniku.« Potem zapre vrata za menoj. Na notranji strani ni zvonca.

Ob steni za mizo sedi mlada ženska, z obrazom, zakopanim v dlani. Moški, ki sedi nasproti nje, ji nekaj prigovarja in ji poskuša spodnesti komolce, da bi ga pogledala, vendar ženska kar pritiska dlani na obraz in vztrajno odkimava. Na koncu velike sprejemnice je na visoki polički sredi bele stene televizor. Osredotočim se na migetajoče slike brez tona in stopam naprej. Pod televizorjem stoji suhljata ženska, ogrnjena v izprano jutranjo haljo, in nepremično strmi v ekran. Mimo pride druga sestra in žensko rahlo prestavi, rekoč: »Malo se umaknite. Ljudje ne morejo mimo.« Ko grem mimo nje, pogledam v tla in se hitro obrnem na levo. Na desni strani tega nekoliko ožjega hodnika so sobe, na levi pa mize in nad njimi zamrežena okna, skozi katera se vidi na pusto notranje dvorišče. Milena sedi za zadnjo mizo, v svoji značilni študijski pozi: sklanja glavo in nekaj pozorno bere, v desnici drži cigareto, s kazalcem levice pa se rahlo masira po lasišču. Nekoč mi je povedala, da to počne, odkar se zaveda sebe, in da ima zaradi tega kvadratni centimeter pleše na glavi. Za trenutek se ustavim nekaj metrov pred mizo, preden jo pokličem. Gledam jo. To je nedvomno ona. Nobenega Vido-vega plesa, čisto mirno sedi, še vedno ne more nehati kaditi in ne more se nehati drgniti po tisti mali ogoleli zaplati na lasišču.

Samodejno naredim še en negotov korak. »Milena, jaz sem.« Čeprav v resnici mislim, da ni dvoma o tem, da sem to jaz, vprašanje je le, ali je to še ona. Skoraj vso pomlad je nisem videla, zdaj pa je že junij.

Dvigne glavo. Za hip me premeri s praznim pogledom, nakar se njena usta lenobno razlezejo v šibek nasmeh, ki ga obrazne mišice komajda držijo.

»Pa si res ti!« vzklikne. Vstane, mene pa prime, da bi ji to preprečila, čeprav ni razloga, da ona ne bi mogla stati. V preveliki bolniški srajci je videti kakor izgubljena v svoji lastni koži. Stegnem roko v pozdrav in se zdrznem ob misli, da bi v danih okoliščinah ta gesta lahko bila izraz skrajne distance, celo odpora. S svojo desnico se močno oklene moje. Medtem ko si ogledujem njene prste, ki jih je cigaretne dim obarval temno oranžno, me ona potegne v neroden objem. Občutek njenega telesa mi je nepoznan, morda je pod preveliko srajco shujšana, njeni lasje pa imajo še vedno isti stari vonj, ki nikoli ni bil vonj po šamponu,

ampak po belem lepilu Karbon, ki smo ga radi žvečili v osnovni šoli. Zato imam še vedno rada marcipanove piškote, ki so podobnega vonja in okusa.

»Usedi se!« reče. Ta stavek mi da vedeti, da se nobena od naju tukaj ne počuti doma.

»Prinesla sem ti cigarete in deset dek kave,« rečem.

Pa saj je vse v redu. Že tolikokrat sva sedeli tako, pri njej, pri meni ali v mestu, kadili in se pomenkovali. Če samo pomislim na to, kako sem se izogibala tega obiska, se mi zdi zdaj smešno.

»Kavo bom dala sestri, da mi jo skuha po potrebi. Zelo je prijazna ta sestra. Sicer mi iz predala v sobi izgine vse razen knjig in časopisov. Zelo previdna moram biti tukaj.«

Že rijem po svojem nahrbtniku. »Tudi čokolado z lešniki imam!« Dvignem jo v zrak, kakor da bi poskušala pritegniti pozornost raztresenega otroka, potem pa jo začnem takoj odpirati, ker ne vem, kako peljati naprej pogovor. Knjig ji nisem nosila, ker se mi zdi, da le še bolj medejo že tako noro pamet.

Milena si prižge novo cigareto in skoraj takoj izpihne gost dim, ker se nikoli ni naučila inhalirati do konca. »Ti ... midve pa se zelo dolgo nisva videli, kaj?« me vpraša.

To vprašanje ni mišljeno kot šala. Ugotovim, da preverja stvari zaradi sebe.

»Dolgo,« rečem. »Študirala sem za zadnji izpit. Celu dvakrat. Ampak po lastni krivdi. Naučila sem se sisteme samoupravljanja po svetu, potem pa sem šla na faks in izvedela, da so zamenjali izpitno snov in da se moram učiti o podjetništvu. Nisem vedela, da se študijski program tako hitro spreminja.«

»Predolgo si pavzirala. Ni me bilo v bližini, da bi te zbezala iz tvoje- ga brloga.«

Toda izpiti niso bili edini razlog za to, da toliko časa nisem obiskala Milene, odkar se je preselila. Odbijala me je tista samotna hiša pod Rožnikom, v kateri so stanovali pripadniki vsakovrstne duhovnosti. Nisem več zmogla strpno poslušati njenih vedno novih odkritij vsakovrstnih notranjih in resničnih jazov ter seveda tehnik, s katerimi prideš do njih. Nihče je ni mogel več poslušati – s tem sem se tolažila in začasno izginila iz njenega življenja.

»Kdo ti je povedal, da sem tukaj?« me je vprašala. Pogovor je hitro postal preresen.

»Ne vem, vsi mogoči,« sem se izmikala.

»Že, ampak kdo je bil prvi?«

»Tvoji cimri. Ne, Tina. Povedala mi je, da te je obiskala prejšnji teden.«

Tina je bila najina kolegica, vedno zelo kritična do Milenine duhovne preokupacije. Povedala mi je, da je bila Milena prejšnjo soboto videti grozno. Čeprav se je po tednu prisilnega uživanja zdravil zmogla zbrano pogovarjati, je ves čas pljuvala in preklinjala. Vsepovsod je videla zarote. Bala sem se, da bi jo našla v takem stanju in da se ne bi znala pogovarjati z njo.

»Kaj pa ti je rekla? Kakšna da sem bila? Najbrž me je imela za čisto ubrisano.« Še vedno se mi je zdelo, da pravzaprav preverja neka dejstva in išče dokaze o svojem stanju, ne da zaslišuje mene.

»Da nekaj ni v redu s tabo,« sem previdno odgovorila. »To mi je rekla.«

»Kaj da ni v redu z mano?«

Odgovoru se nisem mogla izogniti. Morala sem izgovoriti tisti stavek, ki sem ga sicer izrekla že tisočkrat v življenju, ne da bi imel kdaj veliko zveze z resnico.

»Rekla je ... Rekli so, da se ti meša. Da si šla na žur v kleti četrtega študentskega bloka in da nisi mogla nehati plesati. Da si se neko popoldne oblekla v jutranjo haljo, si za pas zataknila sušilec za lase in šla trkat od vrat do vrat v Rožni dolini in reševat svet. In da je bil eden od cimrov s tabo. Tako sem slišala.«

»Jezna sem, ker me takrat ni ustavil in mi ni povedal, da sem nora.« Potem si je vtaknila prst v usta in grizljala noht, nekako zadovoljna s tem, da se nekatera dejstva le ujemajo. Počasi je prikimavala, čeprav je bilo čudno videti nekoga, ki v norišnici olajšano pritrjuje temu, da je tu pristal zato, ker se mu je resnično zmešalo.

»Pa ti je kdo povedal, zakaj se mi je zmešalo?«

»Hm, ne spomnim se natančno. Morda zaradi zadnjega štirinajst-dnevnega intenziva?«

O tem sva se pogovarjali s Tino. Da namreč Milena postaja čudaška in nadležna, odkar hodi na tiste intenzive. In da je njena predanost duhovnosti že zelo odmaknjena od vsakdanjega sveta.

Ni se strinjala. Intenziv je bil morda le povod. Rekla je, da se ji je realnost malo spodmaknila po tistem, ko je padla na izpitu pri Profesorju.

»Malo sem se spotaknila ob realnost,« mi je skorajda ponosno rekla.

A prej so se ji zgodile še bolj čudne stvari. Nekega vikenda ji je bilo iznenada hudo, ker je pred pol leta pustila svojega fanta, in ker ni hotela spati sama v tisti samotni hiši, je šla k prijateljici Ivani, s katero sta nekoč skupaj hodili na satsang. Toda odkar je Ivana po budizmu in kratkem obdobju rozenkrojcerstva odkrila pravega krščanskega boga, je takoj krstila sebe in svoja otroka, že zato, ker ju je spočel njen bivši mož, ki se ji je šele sedaj prikazal v pravi, satanski luči. Ko je Milena zvečer potrkala na njena vrata, je katoliško Ivano z otroki zmotila ravno pri večerni molitvi. Kljub temu ji je dovolila, da večerja z njimi, a potem je morala oditi, da se njena izkrivljena energija ne bi širila po prostorih, kjer bivajo mladi krščenci. In Milena je po večerji odšla, ker pa še vedno ni hotela in si tudi ni več upala biti sama, se je odpravila na žur v četrti blok študentskega doma. Ko je šla skozi podhod na Erjavčevi, je videla, da so grafiti oživel in zaplesali. Videla je zgodbo o tem, da gredo stvari v pravo smer.

»Ampak tisto so samo ... grafiti,« sem le nerada dodala, ker bi mi bilo lažje, če bi se enostavno strinjala z njo.

»Seveda vem, da so drugače samo grafiti. Ampak jaz sem jih videla v gibanju. V *gibanju*.«

Plešoč grafiti so se mi zazdeli grozljivi, zato sem hotela preusmeriti njeno pozornost in hitro sem jo vprašala, kaj nenavadnega ali celo preroškega se ji je še zgodilo. Pogledala me je, morda je zno, morda samo negotovo, in si odlomila košček čokolade.

»Kaj si počela čez prvomajske praznike?« me je vprašala s sklonjeno glavo, tako da je tista mala plešasta zaplata na njeni lobanji merila vame. Oddahnila sem si, da je najin pogovor le zavil v tako običajno dolgočasne vode. Prižgala sem cigareto in kot nora razlagala, da sem se učila iz tiste skripte o podjetništvu, še nedavno tako osovraženem v našem političnem sistemu.

»Vse se bo spremenilo,« je preudarno rekla. »Mislim, da bomo kmalu živeli v novi državi.«

Potem ko je Milena že videla grafite v gibanju in preplesala vikend, prepričana, da se je njena zavest končno, četudi samo za nekaj trenutkov, kraljevsko razširila, je šla na zanjo najtežji izpit k Profesorju, ki jo je že zaribal pri seminarski nalogi o novi duhovnosti, tako da je nikoli ni zmogla popraviti. Profesor jo je vrgel na izpitu in jo na koncu vprašal, zakaj se ni bolj potrudila, in ko mu je, že poražena in ponižana, rekla, da je študirala, kolikor je mogla, ji je rekel, da to še ne zadostuje za njegov izpit, saj bi morala študirati preko meje, da bi s svojimi odgovori lahko zadela tako natančno kakor skozi šivankino uho. »Kje so vaše meje, kolegice?« In Milena je pogrnila na celi črti.

Prišla je domov in na kuhinjski mizi našla hrano, ki jo je prinesel od doma tisti cimer, ki se je poglobljal v preseljevanje duš. Na tleh je razporedila vse steklene kozarce vložene, na trakove narezane zelene paprike, okoli njih pa je nekajkrat potegnila vrstico. Potem je preskakovala prek tega zapletenega mozaika iz vrvice in ponavljala: »Tu je moja meja. Tu je moja meja. Tu je moja meja.« Z množenjem prestopov meja v vrvičastem mozaiku so se narezani trakovi paprike v kozarcih spremenili v migetajoče kobilice in odtlej je vse teklo tako naglo, da je Mileni zmanjkovalo časa. Naslednje dni so cimri hoteli, da neha neprestano kaditi in govoriti ter da se vsaj malo naspri. A njene rešitve so bile tako blizu, vse se je skladalo in tega veličastnega trenutka res ni mislila prespati. Pila je kavo za kavo in tri velike zvezke popisala z razrešenimi besednimi enačbami. Ker se je s hitrim tekom časa njena zavest ekspanzivno širila, je v samotni hiši pod Rožnikom kmalu ustanovila svojo državo in vsem cimrom podelila pomembne državniške funkcije, ki so jih ti sprejeli in igrali, misleč, da je njena norost samo nekakšna neprijetna, a nujna očiščevalna terapija. Še ena levitev nezdravega, zlaganega, zgolj površinskega jaza. Po treh dneh še vedno ni spala, njen duh pa je blodil; niso pomagali niti apaurini, ki so ji jih cimri skrivaj zmetali v kavo. Četrty dan je prišel Jure, Milenin bivši fant, kar je bilo zelo dobro znamenje, kajti ona je takoj vedela, da je pri-

šel na inauguracijo. Jure se je menda zgrozil in oštel cimre, zakaj niso poklicali nujne psihiatrične pomoči, Milena pa je bila navdušena nad njim, kajti tako odločno se zna vesti samo pravi predsednik. Potem so prišli še njeni starši in jo, po kratkem posvetu s predsednikom, ki je zahteval takojšnjo hospitalizacijo, še prej pa vlado narodne enotnosti, iz državnovarnostnih razlogov odpeljali na psihiatrijo, odtujili pa so ji tudi zvezke z rešitvami, da je ne bi begali. Enega se ji je le posrečilo skriti, druga dva pa so ji menda sežgali, čeprav sumi, da jih je slednjič le dobila kontraobveščevalna služba, ona pa zdaj ne pozna več vseh rešitev, ker so nevroleptiki že opravili svoje. Naslov edinega zvezka, ki ga je shranila in ga je zdaj imela pred seboj na mizi, je bil DUH=HUD. Ni pa pozabila, da je ona sama razvila največjo, najmočnejšo kletvico na svetu. Kajti kdor bi razglasil kletvico vseh kletvic, bi takoj diplomiral. Najmanj to. Toda zdaj je že slutila, da vse, kar je zapisala v treh zvezkih, ni moglo biti resnično in da bo kljub izumu svetovne nadkletvice še vseeno morala ponovno na izpit k Profesorju, ki je nedvomno že spočetka sodeloval pri zaroti. Vse od prvega letnika je bil namreč njen zaupnik, spodbujal jo je, naj mu razkrije svoje težave in se loti nove teme duhovnih gibanj v seminarski nalogi, ki jo je potem popolnoma skritiziral, počekal z opombami v rdeči barvi, jo izničil. To slednje je bilo gotovo res, tudi sama sem to vedela. In se izogibala govorilnih ur pri Profesorju, ki se je vedno ponujal za študentskega zaupnika.

»Ti si vedno preveč zaupala ljudem,« sem stvarno rekla in zamolčala, da je preveč verjela v novo duhovnost, ki naj bi oznanjala tudi novi svet za vse nas.

Zaupala je vsakovrstnim duhovnim šolam, Maharadžijevi, Maharišijevi, pa Sai Babi in raznim mojstrom, ki so jo vodili preko ognja, ji podeljevali meditativne tehnike na satsangu ali pa tistim na intenzivih, kjer je ugotavljala, kdo je, kaj je in kaj je smisel. Opirala se je na *rebirthingih*, na Profesorjevih govorilnih urah in se na premnogih duhovnih delavnicah vračala v svoja prejšnja življenja ali se učila mentalne dinamike. Na zadnjem intenzivu je ugotovila, da so jo poškodovali že v zibelki, ker jo je neka teta med zibanjem stresla na tla, mati pa je sploh ni pobrala. (Pravzaprav še zdaj ne ve, ali jo je sploh kdo kdaj pobral, a če bi izustila nadkletvico, bi se sama čudežno dvignila s tal.) Ko je to povedala nama s Tino, sva se razjezili, da se vendarle ne more zagotovo spomniti, kaj je doživela v zibelki, in naj se raje ukvarja s tem, kdo jo meče po tleh zdaj. Ne pa da verjame prav vsakemu kramarju, ki pride mimo, in takoj razveže mošnjo za nakup nove duhovne razrešitve.

Sama sem razvila enostavno spretnost izogibanja tistim, ki pridejo mimo. Zmeniš se, in ne prideš. Obljubiš, in ne narediš. Za tako vedenje ponavadi nisem imela razlogov, samo zdelo se mi je, da previdnosti izogibanja ljudem ni nikoli preveč. Zaradi tega te

ljudje seveda nimajo v časih in včasih so zamere zelo hude. Tako kot takrat, ko sem se z neko Jasno zmenila, da pridem stanovat k njej v tretji blok. Ona je imela dolgočasno cimro, s katero se ni razumela, jaz pa sem imela cimro, za katero sem samo čakala, da se odseli. Nekaj dni pred načrtovano zamenjavo sem bila zvečer na kavi pri Jasni in natrosila mi je kup stvari, ki so bojda sestavni del uspešnega dogovora za skupno bivanje. Same nesmisle. V soboto zjutraj, ko naj bi se začela seliti k Jasni, njena cimri pa k moji, sem spala. Potrkalo je in na vratih sta bili Jasna in cimra s potovalko. »Ne bom se preselila k tebi,« sem ji rekla. »Premislila sem si. Saj sem ti mislila to že včeraj povedati, ampak ti pač nisem.« V resnici sem se hotela izogniti pogovoru. Po tistem me je upravičeno zamrzila in se me začela sama izogibati.

Toda neke sobote je spet ropotalo po mojih vratih. Ura je bila že čez poldne. Odprla sem jih in tam je stala Milena. Nebodigatreba. Bili sva zmenjeni, da bova čez vikend skupaj študirali za izpit. Ampak nihče ni resno jemal takih dogovorov, nihče razen Milene. Zaradi te svoje zagnanosti je bila večkrat tarča pristnega čudenja in posmeha. Redno je hodila na študentske sestanke Zveze komunistov, in če se kakšnega ni mogla udeležiti, je napisala tehtno opravičilo. Ni lagala, vsaj jaz se ne spomnim, da bi. Zaupala je profesorjem, še zlasti tistim, ki so bili malo bolj osebno zavzeti za študente. Verjela jim je. Hodila je na neka duhovna srečanja, čeprav je to na faksu prelevila v interes za sociologijo religije. Rada se je udeležila tudi kakšne pankerske ali rokerske zabave v kleti četrtega bloka. Popila je kozarec vina, poskakovala na mestu in mahala s stisnjenimi pestmi, da bi se vživela, da bi razumela. Imelo me je, da bi bila še sama vsaj enkrat toliko poštena in bi ji odkrito povedala, da ima napačne hlače iz navadnega blaga, zgrešen suknjič iz tvida, predolge lase in premehka stališča. Pa ji nisem, ker sem vedela, da drugih nima. Ni imela kaj preobleči ali zamenjati, zato se je sošolkam na faksu zdelo, da s svojimi besedami in dejanji vedno rine v prazno, rokerji in študenti v kleti pa so jo včasih kruto razglasili za miličnico brez uniforme. Celo za vohunko. Meni pa se je večkrat zazdelo, da kriči.

Milena ni bila niti najmanj jezna, ker sem takrat zajebala dogovor in nisem prišla k njej dopoldne ob desetih, kakor sva bili zmenjeni. Kar vstopila je in svojo preveliko torbo obesila na naslonjalo stola. Nisem poznala nobene druge, ki bi v osemdesetih nosila žensko torbico. Za Mileno to ni bila stvar imidža, le nihče ji še ni povedal, da je ženska torbica v nekaterih časih in okoliščinah precej trapasta oprava.

Pila je kavo in strastno prižigala cigareto za cigareto, kar je bilo pri njej skorajda znamenje uporništvu in morda je zato nenehno govorila, da mora nehati kaditi. Ker jo je neki tip, ki je že leta redno meditiral, vprašal, ali bi morda prižigala cigareto v cerkvi. Odvrnila je, da je seveda ne bi, kajti cerkev je sveti prostor. »No,

vidiš,« ji je rekel tip. »Tvoje telo pa ni sveti prostor?« To ji je povedal z nasmeškom. A še vedno je kadila.

Čeprav sem ji povedala, da ne grem na ta izpitni rok, ampak na tistega naslednji mesec, zato mi še ni treba študirati, je menila, da bi se vseeno lahko učili, neobvezno prebiralali najbolj zoprno študijsko gradivo in ugotavljali, zakaj je tako nezanimivo. Tako si menda največ zapomniš. Lahko bi skupaj kosili pri njej, ker je njen fant šel domov čez vikend. Ali pa gledali televizijo, ima tako majhno rusko črno-belo. Televizor me je prepričal.

»No, pa sem te le zbezala iz tvojega brloga,« je rekla, ko je v skupni študentski kuhinji pekla jajca, jaz pa sem sedela in kadila in jo poslušala. Ko sva v njeni sobi kosili jajca, potresena z origanom, sem hotela, da mi pove še več o svojem raziskovanju duhovnosti. Kar koli, samo da bi se oddaljili od faksa, ki me je takrat vrgel v čisto depresijo, le da tega nisem vedela, ker sem mislila, da so depresivni samo duševno moteni primerki. Nemudoma sem hotela naslednjič z njo na tisti skrivnostni satsang, kjer v nekem privatnem stanovanju sedijo na tleh, se pogovarjajo in čakajo na trenutek, ko bodo pripravljene na to, da jim mojster razkrije in podeli tehnike meditacije na okus, vonj, svetlobo in zvok. Ni mi jih bila pripravljena razkriti sama, ker se tega ne sme. In ni mi hotela asistirati pri tehniki *rebirthinga*, ker ni bila dovolj izkušena za kaj takega in bi bilo tako ravnanje neodgovorno. Ona je bila odgovorna oseba. Šele mesece pozneje mi je predstavila eno od tehnik mentalne dinamike, ker je to delavnico pošteno plačala (tristo petdeset mark za dva zaporedna vikenda), nihče pa ji ni rekel, da ne sme širiti te veščine. Ko sem se ulegla na kavč in zaprla oči, mi je rekla: »Boš videla, kako hitro gradi misel.«

Štela je nazaj od deset in ob vsaki številki sem si morala predstavljati barvo in pri enki sem začela graditi svoj mentalni prostor, kamor naj bi se odtlej umaknila v osamo in meditacijo, v varni rezervat, kjer bi reševala svoje zagate in vadila moč pozitivnih misli. In moja misel je ustvarila samotno graščino, me odpegljala globoko v klet, ki je skoraj spominjala na grajsko mučilnico, vanjo postavila masivno mizo in mi pripeljala dve mentalni asistentki, eno, ki je čuvala težka vrata, in drugo, ki je skrbela za to, da med obiskom svoje kleti nisem nikoli zaspala. Kajti tam sta bila tudi dva zaslona; na prvem si si odvrtil negativne podobe ali izide neke situacije, potem si ta ekran moral zbrisati ali razbiti, na drugem pa si si odvrtil ugodno, skladno razrešitev. In Milena si je takrat pred izpitom pri Profesorju na črnem ekranu predstavljala najhujši možni pogrom, pred preklopom na svetlogledi ekran pa je zaspala. Potem je res padla na izpitu in potem se ji je zmešalo, pozneje pa ji je psihiater celo rekel, da se v tako globoke mentalne prostore ne sme več spuščati. In da mora spati osem ur in med branjem knjig delati desetminutne premore s telesnim razgibavanjem.

»Rekel mi je, da bom potem, ko pridem ven, morala vzpostaviti vsakdanjo življenjsko rutino, in da ne bom več smela hoditi na nobene duhovne delavnice. Pa da bom padla v krajše depresivno obdobje,« mi je rekla Milena, medtem ko se je spet zamišljeno gladila po mali plešasti zaplati na lasišču.

Medicinski sestri sta iz sobe pripeljali staro žensko, ki je kričala. Milena mi je povedala, da se starka tako pogosto onesvešča, da že sama ve, kdaj se bo to zgodilo, in takrat začne kričati »Nezavest! Nezavest!« To vpije tudi takrat, ko jo sestre hočejo peljati pod tuš. Milena ji je z nasmeškom dala košček čokolade in Nezavest je za trenutek pozabila, da jo sestri peljeta pod osovraženo vodo.

»Saj lahko razdelim čokolado, kajne?« me je vprašala Milena. Pokimala sem in potem je dala košček še dolgolasi puncici, ki je bila hospitalizirana zato, ker je ukradla in vozila avtobus. Marjanca je prisedla, si prižgala cigareto in rekla: »Drugače pa sem shizofreničarka.«

Milena je že imela zaveznico v Marjanci, ki ji je povedala, kako se najhitreje pride s psihiatrije. Ko jo bodo prvič spustili domov čez vikend, mora takoj k frizerju, si urediti in polakirati nohte in se lepo obleči. Če si bo v ponedeljek, ko se bo vrnila v bolnišnico, nadela še nove čevlje in pripadajočo žensko torbico, bodo takoj opazili, da napreduje, in jo za začetek prestavili na odprti oddelek. Če bo nehala pljuvati za tistim medicinskim bratom, ki jo je ob prisilni privedbi sunil na gobec, ker se ni hotela preobleči, bo še bolj napredovala, in kmalu jo bodo prestavili v terapevtsko skupino v odprti bolnišnični podružnici v drugem kraju in zatem v svet, kjer bo lahko šla spet na izpit k Profesorju, zatem zdrknila v depresivno obdobje, opravila še zadnje izpite, diplomirala iz nove duhovnosti, ki se ji ne bo več mogla praktično posvečati, opravila pripravništvo, zatem pa se bo zaradi vsesplošnega pomanjkanja služb vrnila k staršem v svoj zanikrni rojstni kraj, sprejela administrativno službo nekaj stopenj pod svojo doseženo izobrazbo, se ponovno preizkusila v iskanju svojega resničnega jaza, podlegla maničnemu reševanju sveta in se občasno vračala na psihiatrijo, a tokrat le za res kratka obdobja na odprtem oddelku, ker bo medtem njena življenjska rutina v zunanjem svetu že odlično izpiljena.

Ker je bilo še toliko vsega pred njo, se je, kakor mi je šepetaje povedala, raje zadrževala in bolnišničnega osebja v navalu jeze ni več pljuvala, ampak je samo zavpila za njimi: »Švankam! Švankam!« Za te besede pa so se zmenili le toliko kot za starkino vpijete: »Nezavest! Nezavest!« Nič jim ni prišlo do živega.

Hotela sem jo vprašati, kaj vendar pomeni švankati, a ker smo ravno pojedle čokolado z lešniki, je bil to dober trenutek za moj odhod. Milena me je pospremila in počasi sva drsali po gladkem linoleju mimo ženske, ki je strmela v televizor, mimo sester, miz v sprejemnici in mimo dekleta, ki si je obupano pokrivalo obraz in

ni želelo pogledati nesrečnika na drugi strani mize, ki ji je hotel spodnesti komolce. Ko sva prispeli do izhoda, mi je Milena predala svoj edini rešeni zvezek, češ, naj ga shranim, ker se boji, da ga ne bo več mogla dolgo skrivati. Sodelavci kontraobveščevalne so povsod, sploh, odkar se nam resno približuje uresničitev novega državnega aparata, ki bo nase priklopil vse nas.

»Ampak zdaj že vem, da Jure, moj bivši, ne bo predsednik.« Ob tem se je grenko nasmehnila, morda svoji šali, morda svoji ugotovitvi. »Zdaj pa resno pravim: izdal me je. Samo enkrat me je obiskal, potem pa ga ni bilo več.«

»Mogoče pa mu je hudo ali pa ... « sem nerodno pojasnjevala, ker sem že slišala od drugih, da se nikakor več ne namerava ukvarjati z njo. Razšla sta se namreč že pred slabim letom in ona že dolgo ni več del njegove vsakdanje rutine.

Zvila sem zvezek in si ga potisnila v žep suknjiča, medicinska sestra pa je že stala pri vratih in prijazno, a budno skrbela za to, da se Milena ne bi izmuznila na odprti oddelek. Čeprav njeno nadvse počasno premikanje ni obetalo nič takega.

»Prav nič mu ni hudo,« mi je še poskušala povedati Milena preko sestrinega ramena. »Z njimi je! Prestopil je. Zato pazi! Pazi na to stvar. Kje so tvoje meje? Kje so tvoje meje?« Z glavo je skrivaje pomignila proti mojemu žepu, kajti tudi osebje je bilo bržkone na napačni strani.

Včasih mi pade tema na oči, takrat ko se mi dozdeva, da sem pomotoma pristala v nekem drugem svetu, v groznem sistemu, ki bi lahko nastal le po nekih povsem zgrešenih družbenih enačbah. Ko izgubljam moč, takrat jemljem v roke Milenin zvezek, naslovljen DUH=HUD, in hitro izgovarjam svetovno kletvico: »Švakam! Švankam! Švankam vam vse po spisku!« V zadnjem poglavju namreč avtorica zvezka pojasnjuje etimološki razvoj te nadkletvice. Beseda izvira iz šivanke, šivankanja oziroma slednjič skrajšanega švankanja. Pomeni pa, da skozi šivankino uho napelejš to nadkletvico in z njo zašiješ svet, da imaš vsaj malo miru pred njim. Preden te nabutajo z nevroleptiki in te pripeljejo nazaj. Preden te začne glodati črv dvoma ali črv slabe vesti ali pa računalniški črv in te vrže nazaj v ta svet in spet prideš k sebi in z olajšanjem ugotoviš, da ti v bistvu gre bolje, pravzaprav ti gre zelo dobro, saj si na odprtem oddelku.

Stane Peček

PREDSTAVA

Običajen oktobrski dan leta 1975. Diši po trgatvi in umiranju. Vse te čudovite barve so eno samo slepilo, ki ga bo na koncu prepleskal mraz. Tako pač je.

V trafiki kupim časopis. Listam od zadaj naprej, menda tako počne večina. Med osmrtnicami ni znanega imena. Miličniki so zgrabili ljubitelja kokoši. Neka ženska bo tožila soseda, če ne bo takoj prenehal obrekovati. Oseba, ki je na železniški postaji v Mariboru odnesla žensko torbico, je bila opazovana, zato naj jo v roku treh dni vrne. Niki Lauda s Ferrarijem zmagal pred Fittipaldijem in Massom. Na kulturni strani naslov, ki me čudno rani in vbrizga nemir. Nimam razlage. Se pač zgodi. V peti imaš trn, ki te opomni, kadar obuješ ravno tisti čevlji. Sicer ga ni. Sploh pa so časopisni naslovi, to ve vsak urednik, črv, ki ribo zvabi na trnek.

Predstavo moram vsekakor videti!

Pa ni prav enostavno s podeželja v gledališče. Metropolita ima svoj urnik in ta narekuje vse druge urnike. Zato se podeželski avtobusi ob večerih samo utrujeno vračajo. Osebni prevoz pa je, no, kadar je treba koga v bolnišnico, je stvar preprosta: za bencin boš dal! Če bi skušal sodobnemu furmanu razložiti, da moram pod nujo v teater... Ha, ha!... ideja za vaško veseloigro! Tudi zato je umetnost za podeželje svetopisemsko oddaljena. Sicer pa, prav mar je komu, če se nekemu podeželanu ob naslovu *Žrtve mode bum bum*¹ začne rolati.

Telefon približa Ljubljano. Ja, dobrodošel! Lahko boš prespal pri nas! V gledališče pa ne bomo šli, imamo nekaj drugega v planu.

Stavba Mladinskega gledališča me oplazi s hladom. Nepričakovano in nerazumljivo in zoprno. Najraje bi se obrnil. Potem pomislim, da verjetno zato, ker jo je risala ista roka kot Žale. Plečnikova. Če se ne motim, naj bi šlo za Baragovo semenišče. In je ta hlad pravzaprav izraz visokega dostojanstva, ki sem ga napačno razumel. Moral bi..., kaj vem kaj! Hlad vseeno leze vame in me kruši. Nehaj! Me kregaš, ker sem tu prvič? Me le pripravljaš na dogodek? Je to čiščenje pred obhajilom?

Previdno se ozrem. Ljudje, praznje oblečeni, kot bi šli k religioznemu obredu, hodijo mimo, pred vhodom malo zadržijo korak, z ramen otresejo dan in vstopijo. Opazim, da nosijo prazne posode. Ne v rokah.

Sprostim se in se zdim neumen. Le kje, kdaj in zakaj sem pobral ta strah pred neznanim prostorom, ki me uklešči, še preden vstopim in

¹ Avtor Dušan Jovanović.

ga moram prav vsakokrat posebej pretentati. Tokrat prav uničujoče stiska. Stiska ledeno, kar me posebej bega. Navadno me oblije vroče, da moram razrahljati vozal kravate, popiti požirek nečesa ali stopiti k odprtemu oknu. Gotovo zaradi veličastne stavbe, kajti v veličastnih stavbah so veličastne pošasti, ki te zledenijo, še preden lahko izpoveš svojo dobronamernost. Že ta ogromna vrata, pred katerimi si manjši od mišjega drekca, so..., kaj so? Ne bodi smešen! Osemintrideset let imaš in vojsko si odslužil.

Stojim in se delam, da nekoga čakam.

Večja skupina se razvrsti v kolono. Nekateri se po cicibansko držijo za roke. Izkoristim presledek in se vrinem. Bližje vrat sem, manjši sem. Rastem nazaj. Prag prekoračim kot otrok. Ne sam. Vsa kolona smo sami otroci. Avla, v katero drobencljamo, je veličastno ledena. Še luči, ki bi morale sijati toplo, ledeno prebadajo, kot bi iskale kaj mehkega. Upornega.

Takoj za vrati stoji črn labod z belimi krili in jeklenim kljunom. Ko kljun odpre, se ta spremeni v križ. Jeklen. Z njim usmerja otroke. S strani pridrsita še dva. Tudi črna, z belimi krili in jeklenima kljunoma. Delita podobice z Jezusčkom. Jezusčku je toplo, zato se smehlja. Rokice in nogice ima obložene s klobasicami. Mehkimi. Nad njim trije angelci pihajo v zlate piščali. Tudi oni imajo rokice in nogice obložene s klobasicami. Otroci v vrsti imamo koščene rokice in nogice in ne smehljamo se. Prej smo prestrašeni, saj ne vemo, kam bi s podobicami. Naše modre haljice nimajo žepov. Imajo samo gumbe, zapete do vratu. Poizkušam odpeti zgornji gum, ker me duši, in v trenutku se zavem, da tu nisem prvič. Vem tudi, da je v tej ledeni palači, s tisoč ledenimi stebri in tisoč ledenimi stopnicami, nekje spodaj kapela s Križanim, ki vedno spi in noče gledati, ko sredi noči pomakamo prstke v kropilnik in potem molimo, da bi jekleni ptiči z bombami v trebuhu odleteli drugam. Molimo na kolenih in dolgo. Križani ne dvigne glave, niti ko se Toti, en tak drobcen paličnjak, razloži po gladko brušenih kristalnih tleh in ga potem črna laboda odneseta na nosilih kot kakšnega mrliča. Poškrobljeni obodi njunih belih klobukov se zdaj zibljejo kot peruti angelov.

Vem tudi, da je nekje zgoraj soba z belimi nadstropnimi posteljami in z ledenimi krizantemami na oknih. V belih posteljah ležimo sinji in beli in vijolični fantki, pokriti čez glavo in zviti v fetuse. Tako bežimo. Vendar nas strah in mraz in ukaz vedno in povsod ujamejo. Peklenski zvonec vsako jutro ali sredi noči ali kadar se mu zljubi plane pod odejo in nas še bolj zvije. Samo malo še. Za drobcen hipec se še stisnem k mami. Prosim! Vem, da je ona. Vem, ker je topla. Ker me je vsega tesno objela. Ker se je ovila okoli mene. Ker mi diha v čelo. Ker me boža po tilniku. Ker me ne da ukazu: »Vstani!«

Z vsem, tudi z zobmi, držim odejo, ki jo hoče črni labod z jeklenim kljunom potegniti z mene. Ko bom velik, te bom ubil! Vzel bom sekuro in te razsekal. Na drobne koščke te bom razsekal. Še bolj na drobne, kot so jagode na molku.

Črni črno zakraka izpod belega klobuka: »Bog vse vidi in vse ve!« Pomigne s križem in dva sinja dečka padeta izpod stropa. Velika sta. Stara več, kot je prstov na dveh rokah. Fuj! Zginita! Ni prav! Tako majhen sem in star le, kolikor je prstkov na eni roki. Jekleni kljun se zareži in se spremeni v križ. Poučno pove, da bi pri šestih letih že lahko drugače povedal. Saj ni tako težko, čeprav je po nemško. Samo trmast si! Grešno trmast!

»Spet se je poscal!« oznanita velika dečka. »In posral!«

Eksplozija posmeha začne vleči moje spodnjice na vrh jambora. Ne samo spodnjice. Vleče vse. Obraz in čreva. Zdaj zdaj bodo popustile kite. Peče neznansko.

Ne bom jokal! Ne bom jokal!

»Zgini v kopalnico!«

Stečem in sem hvaležen, ker me je umaknila z natezalnice. Pride za mano, lepa in dobra. Snela bo beli klobuk s širokimi krajevci in si na Micko zavezala ruto. Tako pikčasto, kot mama. Čez temno modro redovniško obleko bo pripasala predpasnik z velikim žepom, v katerem je vedno kaj. In potem se bo nasmejala.

»Sleci se!«

Stojim in strmim. Krajevci njenega belega nunskega klobuka postanejo edino upanje. Če bom dovolj močno želel, me bo slišal bog in jih spremenil v krila. Nuno bodo odnesla naravnost v pekel.

»Sleci se!«

Ne ve, da je Lucifer moj prijatelj. Dal jo bo v kotel, meni pa dovolil, da bom na ogenj nalagal polena. Kolikor bom hotel polen. Tisoč in desetnajst! Naj se cvre v vreli scalini! Naj joka in naj milo prosi! Ju hu! Snamem ji klobuk in ga položim na brbrajočo gladino, da se zaziblje kot papirnata ladjica. Z eno roko jo zgrabim za lase, z drugo ji pulim črnino, dokler ni popolnoma gola. Zakričim: »Obljubi, da ne boš nikoli več kričala name!«

»Prav!« reče in napolni vedro.

Ne bom jokal! Ne bom jokal! Ti se boš pa naga do amena cvrla v vreli scalini in dreku in kozlanju in crknjenih podganah in kar se bom še spomnil. Luciferja bom prosil, na kolenih ga bom prosil, naj te vleče za ta sladke: umazal si haljico! Naj ti glavo buta v zid: nisi po nemško pozdravil! Naj te da klečat na molek: nočeš si zapomniti odgovora na dominus vobiscum! Naj ti tišči glavo v mizo: poliži, kar si izbruhal! Naj ti

»Še enkrat rečem: sleci se!«

Ne bom jokal! Ne bom jokal!

Leden pekel plane iz vedra, razžari kožo in ubije zavedanje.

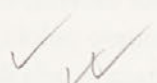
Gledalci so navdušeni. Igralci prihajajo na rampo in spet prihajajo. Po eden, po parih, v skupinah, vsi. Še neke lutke iz blaga se klanjajo.

Ploskam. In sem čudno prestrašen. Kot bi se dotaknil inštalacije, za katero nisem vedel, da je pod napetostjo.

Hostese, vse tri z modnimi belimi klobučki, pri izhodu delijo nasmehe. Previdno, kot bi se bal odgovora, vprašam, kaj je bilo v tej stavbi

med drugo svetovno vojno. Morda zbirališče najdenih otrok? Spogledajo se in ena reče:

»Tega pa res ne vem. Takrat me še ni bilo na svetu.«

Aljoša Vrbečič

VRH

Godilo se je leta gospodovega, katerega leta gospodovega ni pomembno, ker se je čas na Vrhu že dolgo tega ustavil. Ustavil se je naš, smrtnikov čas. Čas narave, zime, pomladi, poletja in jeseni pa je tekkel, tekkel neusmiljeno hitro, hitreje, kot tečemo ljudje v svojih tehnoloških biserih, hitreje od svetlobe, hitreje od misli. Le kaj je hitreje od otroka, ki hodi po zemlji prednikov, ki se hladi v senci rodbinskih dreves, ki še vedno rastejo, ki rodijo sad, ki skrbijo za to dete pod njimi tako, kot so skrbela za praočeta pred sto in sto leti. Drevesa pričajo o tihoti, pričajo o lepoti, pričajo o bedi, pričajo o življenju, njegovi minljivosti in kratkosti.

Godilo se je v začetku zime, temperature so bile že nekaj dni izjemno nizke, slana se je dodobra oprijela dreves, grmov, trave. V slano sta bila ujeta narava in stvarjenje človeških rok. Snega ni bilo, bilo je prezgodaj, le mraz, nepopisen mraz, ko ledenijo okončine, ko je ogenj sredi poljane oaza sredi Sahare. Tudi vetra ni bilo, ne, tudi ta je zaspal, bilo je prehladno, da bi pihal in sopihal skozi drevesa pa skozi travnike in njive ter gozdove.

Vrh je bil bel, popolnoma bel, daleč naokoli sama belina. Sosednji vrhovi, običajno polni dreves, polni življenja, polni zraka, so bili tihi, mirni, brez glasu, potopljeni v belino, pomešano z meglicami. Ti vrhovi so spominjali na hladnega mrliča, ki ga spuščajo v grob v mrzlem vremenu ob spremljavi župnikovega mrmranja in kadila. Le kragulji so tu in tam kraljevali na visokih vejah že davno pozabljenih češnjevih dreves.

Miran je v tem mrzlem dnevu na bregu pobočja, tik ob zapuščeni njivi, ki je nekoč pomenila blagostanje, žagal drevesa. Njivo je zarasla stelja, visoka stelja, ki je bila Miranu všeč, zato ker je že na pomlad zrasla visoko, poleti je samo še rasla in rodila, pozimi pa se je povsem vdala snegu, kot nevesta možu, mu je dovolila, da jo poleže in se, na nek, povsem svojstven način ljubi z njo. Na pomlad pa, ko nevesta porodi dete, stelja požene nova stebila, lepa, vitka, svetlo zelena kot mlada gosnica, ki se razvije iz bube in hrepeni po življenju, se ta čudovita rastlina, simbol belih Kranjcev, elegantno nastavlja soncu in ob vsaki priložnosti, brez prošnje, pleše z vetrom.

Miran je z vso svojo silo pritiskal žago k deblu, ni mu bilo mar za mraz, za bol drevesa, nič mu ni bilo mar. Drevo je padlo, veje so se zarile v planjavo poležane stelje. Drevo je obležalo. Negibno je ležalo, umrlo je. Žaga je pela dalje, njen zvok so zamenjali samo še udarci sekire, ki so sekali lesene roke in ročice, ki so nekoč, še ne tako davno, segale proti soncu in se borile z vetrom.

Drevo je razkosano čakalo na pogrebca, da dokonča svoje delo. Miran je vlekel veje na kup, ostanke debela je skladal na drugem koncu. Mirno je bilo delo, mirna narava, razgret je bil le možak, ki je z močjo vola pospravljaval ostanke drevesa, bil je jezen in razočaran. Že res, da ni bil idealen, vendar, kdo je. Mar si je res zaslužil to kazen, ki ga bo spremljala do konca njegovih dni? So bila njegova dejanja res tako neoprostljiva, je res tak grešnik? Se pri človeku vedno štejejo le dejanja, ki povzročijo trenutno zgražanje družbe, družine? Kaj pa življenje do sedaj, ni to nič, čisto nič vredno?

Vsa ta vprašanja so Mirana strašno obremenjevala in ni se zavedal, da je na Vrhu čisto sam, da je mraz vse hujši, vse bolj neizprosno, vse bolj surov, niti ni opazil, da mu je pot zalival otekle oči in da prstov na nogi ni več čutil.

Živel v drugem svetu, v drugem prostranstvu. Ni opazil belih vrhov, niti ni opazil poležene stelje, niti smrt drevesa ga ni zanimala, ne, bil je globoko zakopan v svoje misli, v svoja vprašanja in odgovore.

Vrh mu ni mogel dati odgovorov. Vrh ne da odgovorov, ne, Vrh da samo osnovo živemu bitju, zemljo, svetlobo, zrak. Vse ostalo je na tebi, ti si tisti, ki boš ali užil blagostanje Vrha ali boš propadel v lastni bedi.

Miran se je zavedel, da mora proč, med znance, da jih bo imel rad, med sovražnike, da jih bo preziral, med ljudi, saj je nenazadnje človek. Ko je sestopal z brega proti poti, ga je v nogi zagrabila bolečina, tako huda, da je klecnil in za trenutek izgubil ravnotežje, padel je po bregu in pristal na kolovozni cesti. V nogi je čutil bolečino in toplo tekočino. Kri, je pomislil, se obrnil na hrbet in poizkušal dvigniti nogo, nepopisna bolečina ga je opomnila, da noge ne bo premaknil. Ležal je na hrbtu in gledal proti staremu drevesu, ki je kraljevalo nad njim, kazalo je izjemno moč, ponosno na svoj zmagoviti boj z Vrhom je živelo mogočno in hkrati otopelo za nežnosti. Krošnja se ni sklonila, tudi veje se niso premaknile, ne, brezbrizno so gledale krvavečega Mirana pod seboj.

Miran je zaprl oči, vrtelo se mu je, postajalo mu je slabo. Kar naenkrat se je zavedel, da je povsem nemočen, da mu življenje odteka, polzi iz rok. Zazdelo se mu je, da sliši zvok v daljavi, dvignil je glavo pogledal po poti, nič, le mraz in hlad. Počasi je položil glavo na ledeno travo, postajal je zaspan, spet je zaprl oči. V vročični blodnji se je zavedel, da je Vrh v njem predramil smrt.

Uroš Abram, ambientalna postavitev *BODY MADE IN ME*, Galerija Božidar Jakac, 2011, fotografija

Železnodobna situlska umetnost Novega mesta

Situlska umetnost se uvršča med najpomembnejše tvorce evropske kulturne identitete. Na območju med rekama Pad in Donava je cvetela od konca 7. do srede 4. stoletja pr. n. š., to je v času nastanka grških mestnih držav in njihovih kolonij, ki so z demokratično politično ureditvijo, z napredkom znanosti, filozofije, arhitekture, likovnih umetnosti, dramatike in literature postavile temelje evropske civilizacije. Osrednji prostor nastanka situlskih spomenikov je bila Dolenjska in predvsem na območju današnjega Novega mesta, kjer je bilo doslej najdeno kar devet figuralno okrašenih situl.

V situlski umetnosti so figuralne upodobitve človeških in živalskih likov spretno vrezane in vtolčene v tanko bronasto pločevino. Situlska pripoved se pojavlja tako na bronastih vedricah – situlah, kakor tudi na pasnih sponah, pokrovih, narebrenih cistah, čeladah, nožnicah mečev in bodal, uhanih in votivnih ploščicah.

Starejša železna doba na dolenjskem

Dolenjska starejšeželeznodobna skupnost je v času od 8. do 4. stoletja pr. n. š. ustvarjala in navezovala tesne stike z grškimi mestnimi državicami, njihovimi sredozemskimi kolonijami ter etruščanskim prostorom na Apeninskem polotoku. Socialno razslojena agrarna družba v porečju Krke je uspešno izkoristila bogata površinska ležišča železove rude, ki so ji omogočala taljenje in prodajo

Bronasta figuralno okrašena situla 2, Novo mesto, Kandija, G IV/3 (5. – 4. stoletje pr. n. š.). (Foto: Borut Križ)

tedaj strateško najpomembnejše kovine – železa. Ekonomski uspeh prostora je dopolnila še izdelava stekla in steklenega nakita iz kremenčevega peska, ki je na Dolenjskem kar bogato zastopan.

Blagostanje družbe, pomen in bogastvo predvsem vrhnjega sloja – halštatskih knezov se kaže v številnih prestižnih grobnih pridatkih, ki so bili ob verovanju v posmrtno življenje priloženi kot popotnica umrlim v onostranstvo. Med pomembnejše pridatke sodijo bronaste posode, obrambno orožje, konjska oprema, bronast, zlat, steklen in jantarni nakit ter iz grškega in etruščanskega prostora uvoženi prestižni predmeti. Najpomembnejši predmeti, ki pa so sočasno tudi nosilci globljega, sporočilnega pomena, pa so situle in drugi predmeti, okrašeni v situlskem stilu.

Govorica bronastih situl

Dolenjska prazgodovinska družba črkovne pisave ni razvila, nadomeščala jo je likovna situlska govorica z bogato, dinamično pripovedjo upodobljenih človeških in živalskih likov. Situlski prizori so bili v tanko bronasto pločevino izdelani z vrezovanjem in tolčenjem iz notranje strani, pri čemer je bila ustvarjena reliefna podoba, ki je bistveno prispevala k dramatičnosti pripovedi, kar je tudi njeno bistvo in osrednji namen. Slikovna pisava in predstave halštatske knežje družbe so najlepše združene v situlski pripovedi, ki je svoj višek na celotnem prostoru pojavljanja situlske umetno-

sti dosegla že na prehodu iz 6. v 5. stoletje pr. n. š., do ponovnega razcveta pa je prišlo na območju Novega mesta na prehodu iz 5. v 4. stoletje pr. n. š., ko je tam delovala močna situlska delavnica.

Detajl – jezdec na konju, situla 2, Novo mesto, Kandija, G IV/3 (5. – 4. stoletje pr. n. š.). (Foto: Borut Križ)

Novomeški prostor odlikuje tudi več kot meter dolg pas, izdelan iz bronaste pločevine in okrašen v situlskem stilu.

Vse doslej najdene situle so ležale v grobovih,

Sprevod rogatih živali – kozorogov, na figuralno okrašeni situli, Novo mesto, Kandija, G II/6 (5. – 4. stoletje pr. n. š.). (Foto: Borut Križ)

Situle Novega mesta

V Novem mestu je bilo doslej najdenih kar devet situl, okrašenih v situlskem stilu. Situle tega obdobja so okrašene z enim vodoravnim pasom figuralne pripovedi, ostala pasova, ki ga oklepata, pa zapolnjuje ponavljajoč stiliziran rastlinski ali geometrijski okras. Na frizu so predstavljene človeške postave ali rogate živali, ki stopajo v sprevodu okoli celotne situle. Prizori prikazujejo idealizirane predstave vrhnjega sloja halštatske družbe, ki jih povezujemo z mitološkimi in herojskimi dejavnimi predniki in tedanjih halštatskih knezov.

V času nastanka situlskih spomenikov, v okviru starejše žlezne dobe, ločimo dve obdobji. Klasično, na prehodu iz 6. v 5. stoletje pr. n. š., ko so nastale najbolj znane situlske mojstrovine – vaška in magdalenskogorska situla, ter pozno obdobje, kjer vodilno delavnico in največji prispevek predstavljajo situle Novega mesta. Poleg značilnih prikazov rogatih živali so se v ikonografiji novomeške situlske umetnosti pojavili še nekateri novi prizori – ribolov, štirikolesni voz, konj, otovorjen z mehovi, boj s človeškimi žrtvami. Te novosti dopolnjujejo že znane prizore s konjeniki, z lovom, kjer je prikazan lokostrelec z lovskim psom, erotični prizori, bojevanje z ročkami, banketi, darovanja, glasbene in plesne prireditve.

njihova uporaba pa je prikazana na situlskih upodobitvah. Bronaste vedrice so starejšeželeznodobni prebivalci uporabljali na banketih in simpozijih kot namizno posodje, iz katerega so gostom stregli verjetno opojne pijače, kot sta medica ali iz obmorskih krajev uvoženo vino. V grobovih pa so se znašle kot prestižno bronasto posodje, ki je s svojo pristnostjo in pomenom poudarjalo statusni položaj lastnika. Situlska umetnost se je na Dolenjsko razširila z Bližnjega vzhoda, kjer se je ta umetnost pojavila že ob koncu 2. tisočletja pr. n. š. S pomočjo sredozemskih trgovskih stikov, predvsem Grkov in Feničanov, je dosegla tudi območja Etruščanov na Apeninskem polotoku, od koder je ta grška orientalizirajoča umetnost dosegla tudi prostor Dolenjske in Novega mesta.

V začetku in v prvi polovici 20. stoletja, ko so našli prve figuralno okrašene situle na Dolenjskem, se je pojavilo vprašanje o njihovem nastanku. Že zelo zgodaj je bilo ugotovljeno, da na Dolenjsko situle niso prihajale kot trgovsko blago, temveč so bile tu tudi izdelane. Upodobitve so namreč prikazovale dolenjsko starejšeželeznodobno družbo z vsemi značilnostmi in detajli in ne grškega ali etruščanskega sveta, ki se od dolenjskega loči kar v precej elementih. Na situlskih spomenikih je prikazan domač, dolenjski živalski svet – je-

lenjad, srnjad in domača zver – volk, ki se bistveno loči od orientalizirajočih predlog z levi in sfingami. Udeleženci banketov na situlah sedijo na stoli in ne ležijo, kot je to v navadi v grško-etrusškem svetu. Različen je tudi način uživanja pijač, saj na Dolenjskem pivci pijejo iz zajemalk, s katerimi pijačo tudi zajemajo iz situl, v nasprotju z grškimi pivci, ki pijejo iz posebnih lončenih skodelic, v katere jim pijačo natakajo iz enoročajnih vrčev. Obleženi so v značilna oblačila in pokrivala, ki jih ne najdemo v mediteranskih kulturah, oboženi so z identičnim orožjem, kot ga sicer srečamo v grobovih dolenjskih veljakov, pa tudi konjska oprema v grobovih je enaka tisti, upodobljeni na situlah. Prikaz bojevanja v obliki dvobojev je bil v tem času prisoten le še na Dolenjskem, v grško-etrusškem svetu ga je zamenjal boj v obliki organizirane falange.

Situlska umetnost je nastala v starejši železni dobi na temeljih starejše bronastodobne umetnosti, ki je prikazovala simbolni svet bronastodobnih ljudi z značilnimi predstavami sonca, ladje, vodne ptice. V železni dobi pa je prišlo do korenite spremembe v miselnem svetu dolenjskih prebivalcev, predvsem ob stiku z mediteranskim prostorom. Dolenjska družba je začela svet dojemati drugače. Pojavilo se je močno samozavedanje in iskanje lastne identitete, identitete družine in rodu. Rezultat pa je bila sveža in živa pripoved, ki jo izraža figura, ki je vedno prikazana v gibanju, ter zaporedje prizorov, ki prikazujejo dogodke, pomembne tako za posameznika kot za širšo družbo. Pripoved vsebuje predstave in ideale vrhnjega sloja družbe – mitski in herojski svet halštatskih knezov. Družba, ki ni razvila črkovne pisave, prenaša poročila in sporočila, s katerimi se istovetijo pomembni

Detajl – potnik na vozu, na figuralno okrašeni situli, Novo mesto, Kapiteljska njiva, G III/12 (5. – 4. stoletje pr. n. š.). (Foto: Borut Križ)

posamezniki, ki izstopajo tako s svojimi dejanji, kakor tudi s svojim bogastvom in položajem, s slikovno govorico.

Situlska govorica je vsekakor dosegla svoj namen. V prazgodovini je uspešno prikazala pomen posameznikov in ohranila družbeni spomin skozi vrsto generacij (vsaj spomin vrhnjega sloja družbe) ter ustvarjala in krepila skupne in enotne korenine skupnosti.

Detajl bronastega pasu s prizorom ribolova z mrežo, Novo mesto, Kapiteljska njiva, G III/12 (5. – 4. stoletje pr. n. š.). (Risba: Maja Rudolf Markovič)

Plašč situle, Novo mesto, Kapiteljska njiva, G III/12 (5. – 4. stoletje pr. n. š.). (Risba: Maja Rudolf Markovič)

Z današnjega zornega kota pa situlsko umetnost poleg likovne izraznosti, v ospredju katere vsekakor izstopa figuralika s svojimi specifičnostmi, predstavlja njena izjemna izpovednost. Arheološke najdbe, ki so na Dolenjskem zaradi kisle in agresivne zemlje, v kateri se nahajajo, dokaj skromne, situlski prikazi dopolnjujejo z množico dragocenih podatkov o oblačilni kulturi, običajih in odnosih v družbi. Situlske podobe nam prinašajo predstave o obutvi, pokrivalih in obleki prazgodovinskih prebivalcev Dolenjske, prikazujejo nam način lova z lokom, s sodelovanjem dresiranih lovskih psov, ribolov z mrežo, tovarne in jezdne konje, zabavo, šport in duhovno življenje vrhnjega, knežjega sloja družbe. Kar sama se ponuja izredna podobnost z idealiziranjem srednjeveškega viteškega življenja plemstva, ki nam je bližja, saj vmesna časovna vrzel traja le pol tisočletja. Spretni torevtični mojstri, ki so ob koncu 5. in v 4. stoletju pr. n. š. delovali na območju današnjega Novega mesta, so s svojimi izdelki vtisnili neizbrisen pečat v umetnostnem ustvarjanju halštatske kulture. V času, ko je bila evropska starejša železna doba v zatonu in ko se je na odru evropske zgodovine pojavilo novo ljudstvo – Kelti, ki so počasi zasedali vso celino, je na Dolenjskem prišlo do novega razcveta, katerega vrhunec so prav izdelki novomeške situlske delavnice. Ti likovni izdelki so redki ume-

tniški predmeti celinske Evrope in za to toliko bolj dragoceni in posebni. Najdeni so bili v zadnjih desetletjih na dveh nekropolah v Novem mestu – na Kapiteljski njivi in v Kandiji, v zelo agresivni zemlji, ki jih je močno poškodovala in restavrirani v znanih delavnicah Rimsko-germanskega muzeja v Mainzu v Nemčiji. Že v začetku so vzbudili veliko zanimanja tako v strokovni javnosti kot v ljubiteljskih krogih. Dolenjski muzej, kjer so na ogled, pa je ravno zaradi njih postal eden najbolj obiskanih muzejev v državi.

Situlski spomeniki Novega mesta so izjemni umetniški izdelki prazgodovinske Evrope in pomemben prispevek Dolenjske skupni kulturni dediščini ter tvorni element pri nastanku sodobne evropske civilizacije.

Pietati litterisque: Za spoštovanje in znanje

Razstava dokumentov iz zgodovine Gimnazije Novo mesto

7. marca so v prostorih Gimnazije Novo mesto slovesno odprli stalno razstavo o zgodovini te častitljive izobraževalne ustanove z naslovom *Pietati litterisque: Za spoštovanje in znanje*. Avtor razstave in tega članka prihaja iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto. Razstavo je oblikoval Jurij Kocuvan, avtor reprodukcij dokumentov pa je Branko Babič. Razstava je nastala na pobudo Gimnazije Novo mesto in je posvečena 265. obletnici šole in 100. obletnici sedanjega gimnazijskega poslopja. Zaradi pomanjkanja časa pa je žal ne spremlja razstavni katalog, zato naj tega vsaj nekoliko nadomesti pričujoči članek. V njem bom predstavil osnovni koncept razstave in njeno okvirno vsebino. Opozoril bom tudi na nekaj odprtih problemov, na katere sem naletel med raziskovanjem gradiva za razstavo, na koncu pa dodajam prevod ustanovne listine, ki ni bil v celoti še nikoli objavljen.

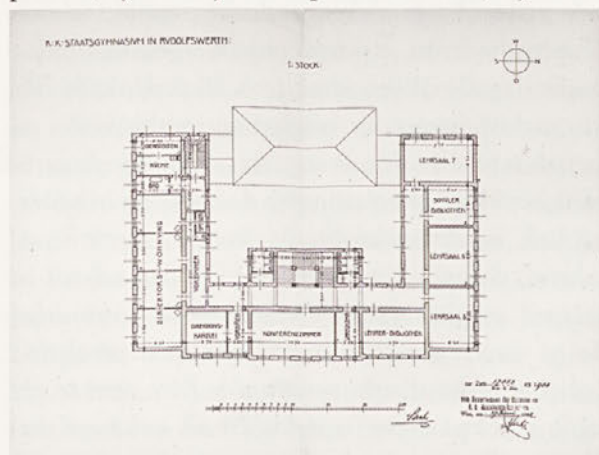
Največ virov za omenjeno razstavo sem črpal iz obsežnega arhivskega fonda Gimnazije Novo mesto, ki ga hrani novomeška enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Za razstavo je bilo uporabljeno tudi gradivo, ki po provenienci spada v omenjeni fond novomeškega arhiva, a ga hranita novomeški frančiškanski samostan in Dolenjski muzej. Celovitost fonda ni pomembna le zaradi tega, ker lahko le vsebinsko zaokrožena celota gradiva ponudi raziskovalcu verodostojen vpogled v ves spekter delovanja ustvarjalca nekega gradiva, ampak tudi iz dosti bolj banalnih razlogov. Raziskovalcu prihranijo dragocen čas, ki ga porabi za iskanje gradiva, ki se nahaja na več različnih krajih. Precej dokumentov iz novejšega obdobja pa sem dobil iz arhiva novomeške gimna-

Gimnazija Novo mesto danes. (Foto: Rasto Božič)

zije in pri zasebnikih. Vsem navedenim se ob tej priložnosti zahvaljum.

Časovni obseg razstave je celotno obdobje od ustanovitve novomeške gimnazije leta 1746 do moderne dobe. Razstava je zasnovana kronološko. V dvanajstih časovnih ali vsebinskih sklopih se prične v pritličju (ob glavnem vhodu v stavbo) in se po stopnišču dviga do prvega nadstropja. Ta prostor, kjer hodijo vsi zaposleni na šoli, dijaki ter

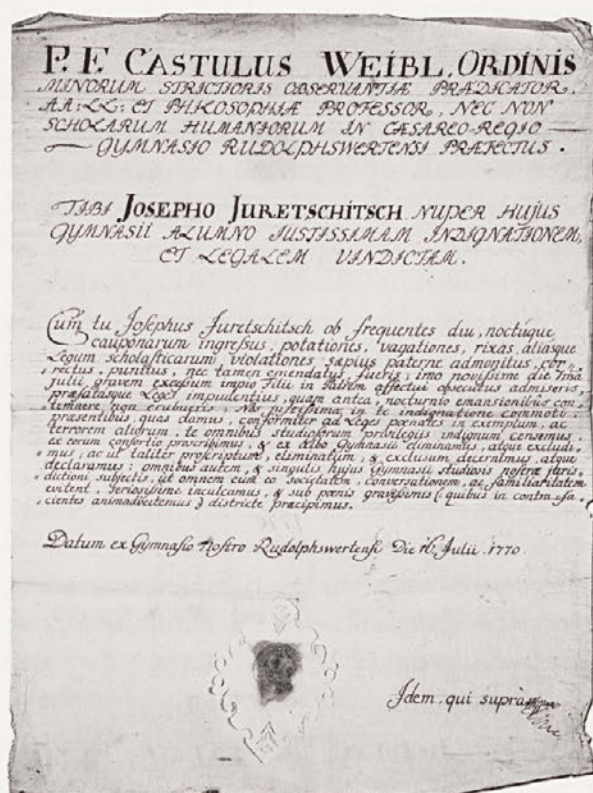
Načrt 1. nadstropja novega gimnazijskega poslopja, 27. junij 1908. (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, NME 3)

Novomeške gimnazijke med prvo svetovno vojno.
(Fototeka Dolenjskega muzeja)

nimi dokumenti zaobjeti čim več iz sila bogate zgodovinske zakladnice 265-letnega obstoja novomeške gimnazije. Velik zgodovinski pomen, ki ga ima novomeška gimnazija v svojem prostoru, namreč ni le navadno leporečje. Njena zgodovina ni zgodovina neke običajne šole, ampak veliko več. Mnogo pove že podatek, da se nobena danes delujoča izobraževalna ustanova v naši državi ne more pohvaliti z 265-letno tradicijo, ki je povrh vsega še neprekinjena! In to se vse premalo poudarja. Nekje sem zasledil zanimivo misel, da je zgodovina Gimnazije Novo mesto tudi zgodovina Novega mesta v malem. Lahko bi dodali še najmanj – Dolenjske v malem. Mimo nje ne more nihče, ki resno preučuje novomeško preteklost. Pravzaprav si sploh ne morem predstavljati, kakšno bi bilo Novo mesto brez te šole, ki je dolgo obdobje predstavljala tako rekoč edini javni vir višje izobrazbe ne le v mestu, ampak tudi na Dolenjskem. Novo mesto in njegovo okolico je prav tukajšnja gimnazija kot *alma mater* vsaj nekoliko dvigovala iz samozadostne povprečnosti provincialnega sveta tako na izobraževalnem in znanstvenem kot tudi na kulturnem področju. Zaradi nje so v Novo mesto prihajali številni dijaki in profesorji, ki so s svojim ustvarjalnim delovanjem naredili mesto takšno, kot je še danes.

Naj poskusim le na dveh primerih prikazati njeno dolgo zgodovinsko pot. Novomeška gimnazija je delovala v naslednjih državah: Habsburška monarhija oziroma Avstrijsko ce-

Listina o izključitvi dijaka Jožefa Jurečiča iz novomeške gimnazije, 16. julij 1770. (Hrani frančiškanski samostan Novo mesto)

sarstvo, Ilirske province, zopet Avstrijsko cesarstvo, Avstro-Ogrska, Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma Kraljevina Jugoslavija, Kraljevina Italija v času italijanske okupacije, nemška okupacija, Jugoslavija v času socializma, Republika Slovenija. Koliko različnih držav, koliko sprememb oblasti, diktatur, revolucij in vojn! Koliko šolskih reform in koliko različnih šolskih ministrov! Koliko dijakov in učiteljev je obiskovalo to šolo! Med njimi ni malo takšnih, ki so s svojo ustvarjalnostjo dosegli večno slavo. Naj jih naštejemo le nekaj: Josef Ressel, Stanislav Škrabec, Fran Šuklje in Ferdinand Seidl kot učitelji, Slavko Grum, Ivan Hribar, Božidar Jakac, Simon Jenko, Dragotin Kette, Marjan Kozina, Pino Mlakar, Marjan Mušič, Anton Podbevšek, Marko Pohlin, Leon Štukelj, Ivan Tavčar in Oton Župančič kot dijaki.

Tudi skrajšani seznam (uradnih) nazivov novomeške gimnazije nas lahko vsaj za hipec

opomni na pestrost njene dolge in bogate zgodovine: *Gymnasium Rudolphswertense*, *Gymnase de Neustadt*, *Obergymnasium zu Rudolphswert*, *Državna realna gimnazija Novo mesto*, *Ginnasio reale a Novo mesto*, *Gimnazija Novo mesto*, *Srednja šola pedagoške in tehniško-naravoslovne usmeritve Novo mesto*, ponovno *Gimnazija Novo mesto*. Ta niz nazivov v petih različnih jezikih bi nas moral opozoriti tudi na vprašanje identitete. Če pristanemo na to, da je bila od ustanovitve leta 1746 do danes to ena in ista šola, če se je v teh 265 letih ves čas spreminjala in razvijala do današnje podobe in če smo povrh vsega na njeno izredno tradicijo danes upravičeno ponosni, potem njene identitete ne moremo zvesti le na enonarodno, enojezično, torej na moderno slovensko. Če se osvobodimo danes zelo razširjene zablode, da je sedanji čas merilo vseh stvari, in če vsako dobo merimo z merili, ki so lastna njej sami, potem ne moremo mimo dejstva, da je identiteta Gimnazije Novo mesto mnogo širša – večjezična in večnarodna. Ne gre le za to, da so dijaki in učitelji različnih narodnosti – Slovenci, Hrvati, Avstrijci, Nemci, Italijani, Čehi itd. – na gimnazijo v Novo mesto prihajali z vseh koncev habsburške monarhije in da je bila ta gimnazija nedvomno najbolj mednarodna ustanova v vsej novomeški zgodovini. Gre tudi za različne kulturno-jezikovne okvire, znotraj katerih je delovala. Če upoštevamo to, potem nas ne more nič presenetiti.

Ne more nas presenetiti to, da je, na primer, v Novem mestu leta 1804 učitelj verouka o vedenju svojih dijakov pisal v – latinščini. Tako je za Jurija Miheliča iz Poljan v opombah zapisal: *valde maturus, singulariter diligens et sacramenta frequentans, ex desiderio conquerendae pecuniae nota avaritiae initiatus* (zelo zrel, izredno marljiv, redno obiskuje verske obrede, a zaradi velike želje po denarju se ga drži sloveskopuha). Za Nepomuka Steyererja iz Šmihele tole: *raro sacramenta frequentans, in adulationem propensus, secus vero superbus, multum capitosus, inde remissus et negligens ...* (redko obiskuje verske obrede, nagnjen je k prilizovanju, sicer pa je ošaben in zelo trmoglav, len in

Žalni oder v telovadnici gimnazije v spomin na jugoslovanskega kralja Aleksandra I., 16. oktober 1934. (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, NME 154, t.e. 39)

nemaren ...). Za Novomeščana Jožefa Janežiča pa tole: *hic juvenis a parva usque ad syntaxim primus semper orat, nunc deficit. Est enim capitosus, parentibus inoboediens, foetore non grata olens ...* (Ta mladenič je od 1. do 3. razreda vedno molil prvi, sedaj pa že popušča. Je namreč trmast, ne uboga svoji staršev in neprijetno zaudarja)¹. Slabih petdeset let pozneje, v šolskem letu 1852-1853, je profesor Gracijan Ziegler v svoj zvezek opazanj pisal opombe o učenju in vedenju dijakov v – nemščini. Tako je za Novomeščana Ludvika Seidla zapisal: 25. 9., *aus dem Griechischen unvorbereitet* (nepripravljen pri grščini), 1. 10., *wegen Unruhe getadelt worden* (grajan zaradi povzročanja nemira), 8. 10., *wegen Unachtsamkeit bei der Arithmetik ermahnt* (opomnjen pri aritmetiki zaradi nepazljivosti), 8. 10., *wegen Unruhe mit einstündigen Knien bestraft* (zaradi povzročanja nemira kaznovan z enournim klečanjem)². In podobne opombe učitelji danes pišejo v slovenščini.

Če torej povzamem, od ustanovitve leta 1746 do leta 1848 je bila novomeška gimnazija nekakšna latinska šola. Glavni namen vsega pouka je bil dijake čim bolj izuriti v latinščini in jim vsaditi vrednote grško-rimske antike. Večina ur je zato pripadla latinščini, pa tudi ostale predmete so poučevali v njej. Od leta 1848 do leta 1918 je bila gimnazija dvojezična

¹ Izvirnik hrani novomeški frančiškanski samostan.

² Izvirnik hrani novomeški frančiškanski samostan.

Dijaki med igranjem košarke na Loki v Novem mestu, 1. oktober 1981, športni dan 3. in 4. letnikov. (Arhiv Gimnazije Novo mesto)

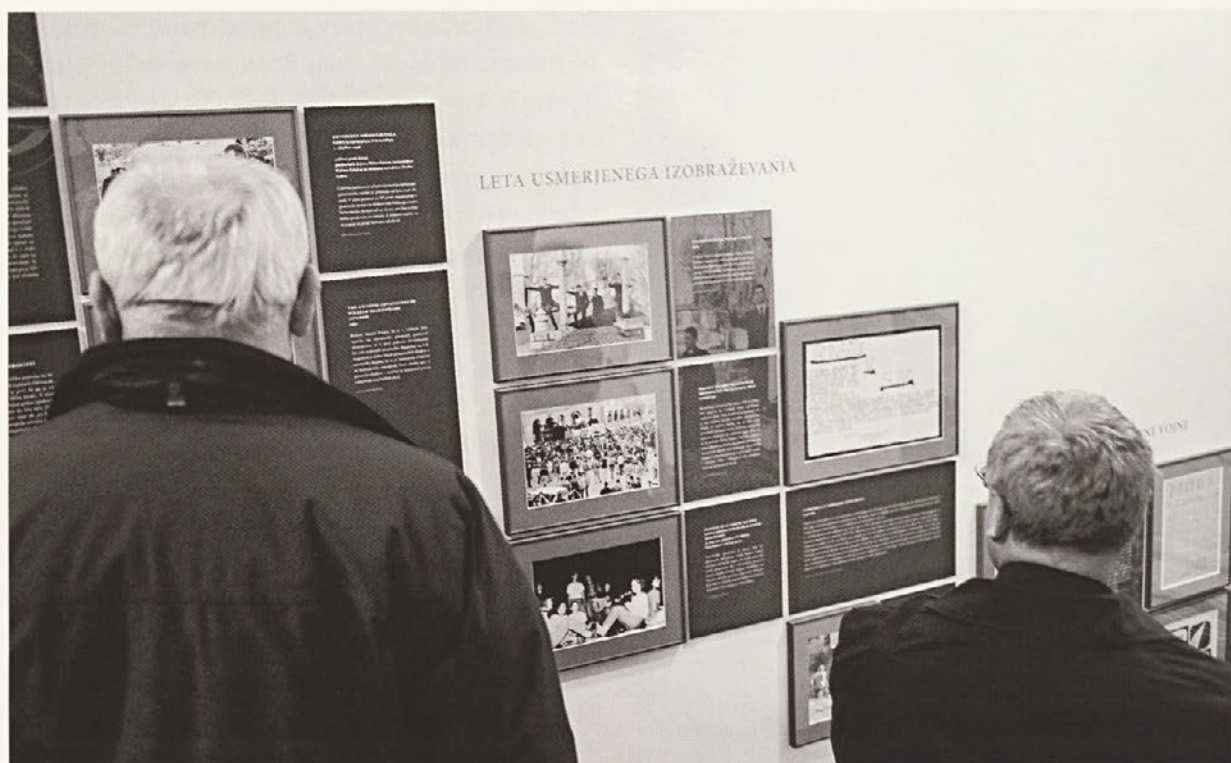
(utrakvistična). Vse uradno poslovanje, tudi vse učiteljske konference in večina pouka, je potekalo v nemškem jeziku. Če bi gledali šolo od zunaj, bi torej delovala precej nemško. Ker pa je bila v tistem obdobju velika večina dijakov Slovencev, je šola dejansko dihala slovensko. Povsem slovenska je gimnazija postala leta 1918. Če torej izpustimo kratki obdobji izpod Napoleonovega orla (1809–1813) in rimske volkulje (1941–1943), potem lahko zaključimo: zgodovinski odtis Gimnazije Novo mesto ni samo slovenski, njeno srce je troedino – latinsko, nemško in slovensko. In o tej raznoliki identiteti v različnih zgodovinskih trenutkih govorijo izbrani dokumenti, razstavljeni v prtiličju in ob njenem stopnišču.

Razložiti moram še naslov in podnaslov razstave. Začel bom s podnaslovom, ki se glasi:

Razstava dokumentov iz zgodovine Gimnazije Novo mesto. Beseda dokument je tukaj uporabljena v prvotnem in mnogo širšem pomenu, kot ga opredeljuje njegova vsakdanja raba. Beseda dokument oziroma latinsko *documentum* izhaja iz glagola *docere* (dokazati, pokazati, poučiti). Dokument torej pomeni dokaz, pričevanje. Tako listine in spisi (torej dokumenti v ožjem pomenu besede) kot tudi fotografije, razglednice in slike so le dokumenti različnih oblik, ki pričajo o delčku zgodovine novomeške gimnazije.

Razstava nosi naslov *Pietati litterisque: Za spoštovanje in znanje*. Sintagma *pietati litterisque* ni neka umetna skovanka, ampak je nekakšna intelektualna lastnina novomeške gimnazije, ki je bila doslej premalo izkoriščena. V zgodovini te gimnazije se je pojavila kar dvakrat, obakrat na pomembnih besedilih³. Prvič se je omenjena besedna zveza pojavila kot del kronograma na prvotnem gimnazijskem posloplju. Ta znameniti kronogram, ki še danes krasi portal posloplja novomeške glasbene šole, govori o sami ustanovitvi šole in njeni ustanoviteljici Mariji Tereziji. Drugič se je ta besedna zveza pojavila leta 1912 ob izgradnji novega gimnazijskega posloplja. Takrat so v njegovem preddverju obesili spominsko ploščo z latinskim napisom, ki je po eni strani slavil takratnega cesarja Franca Jožefa kot tistega, ki je dal novo gimnazijo zgraditi, vseboval pa je tudi besedno zvezo *pietate litterisque* (namesto v dativu torej v ablativu). To ploščo je dal ravnatelj Josip Wester takoj po razpadu Avstro-Ogrske odstraniti in je od takrat izgubljena. Ta besedna zveza torej izhaja prav in samo iz novomeške gimnazije. Poleg tega pa je sama po sebi, torej iz vsebinskega vidika, pravi biser. Samo z dvema besedama pove ogromno, zato bi bila zelo primerna tudi za *motto* novomeške gimnazije. Izraža namen obstoja ne le te, ampak sleherne današnje šole. Sestavljena je iz dveh latinskih besed. Prva je *pietas*, kar bi lahko najlepše prevedli kot spoštovanje (*prim. pi-*

³ Za izvorna besedila in prevode gl. zbornik 225 let novomeške gimnazije (1971, str. 19 in 115) ter revijo Rast (let. XIX, december 2008, str. 544).

Z odprtja razstave *Pietati litterisque: Za spoštovanje in znanje*, Gimnazija Novo mesto, 7. marec 2012.
(Foto: Boštjan Pucelj)

eteta). Gre za spoštovanje do vsega, kar je treba spoštovati, če hočemo, da ima neka kultura trdne temelje – spoštovanje do živih in mrtvih, do domovine in zgodovine, do staršev, učiteljev in mladine. V izvirnem kontekstu 18. in 19. stoletja ta izraz sovpada z besedo pobožnost, torej s spoštovanjem do božjega. Druga beseda pa je *litterae*, kar pomeni učenost, znanost ali znanje. *Pietati litterisque* torej na kratko povzema glavni smisel vsake (tudi današnje) šole, ki more biti le v tesnem povezovanju vzgoje in izobraževanja.

Pri raziskovanju arhivskega gradiva za pripravo razstave sem naletel na nekaj vsebinskih problemov iz zgodovine novomeške gimnazije, na katere bi rad na kratko opozoril. Naj mi bo dovoljeno, da svoje ugotovitve vselej primerjam z ustreznimi mesti iz obsežnega zgodovinskega orisa gimnazije, ki ga je za zbornik ob 225-letnici novomeške gimnazije pripravil Milan Dodič, saj upravičeno velja za referenčno delo. Kadar se govori in piše o zgodovini novomeške gimnazije, se praviloma citira in povzema prav iz te knjige.

Najprej nekaj o tako imenovanem »podržavljanju« novomeške gimnazije leta 1870. Dodič v omenjenem zborniku na strani 89 piše: »Ko se je očitno pripravljalo podržavljanje naše gimnazije, je oblast zamenjala ravnatelja p. Ignacija Staudacherja s prof. p. Ladislavom Hrovatom. Ta je kot zadnji ravnatelj frančiškanske gimnazije vodil zavod do 30. oktobra 1870, dokler ni prišel najvišji cesarjev odlok 20. septembra 1870, ki je dosedanjo frančiškansko redovno gimnazijo spremenil v Realno in višjo gimnazijo v Novem mestu in jo tako podržavil.« Izraz podržavljanje je v tem kontekstu zavajajoč, če ne povsem napačen. Podržaviti pomeni spremeniti zasebno v državno. Novomeška gimnazija pa nikoli ni bila privatna šola, ampak je bila od ustanovitve leta 1746 do danes vedno državna. Na gimnaziji so od njene ustanovitve do leta 1870 vse predmete resda poučevali patri frančiškani, resda so jo tudi upravljali, vendar je država kot ustanoviteljica ohranjala nadzor nad poslovanjem in poučevanjem. Državni nadzornik je bil dolga leta novomeški okrožni glavar,

ki je opravljal tudi funkcijo gimnazijskega direktorja. Država je predpisovala tudi učne načrte, izvajanje mature in še drugače vsebinsko posegala v pouk. Zato tudi ne moremo govoriti, da je bila to nekakšna redovna gimnazija, kar bi seveda pomenilo, da bi imel frančiškanski red pri poučevanju popolno avtonomijo. V tem smislu si tudi lažje razlagamo dejstvo, da je bilo leta 1793 mesto gimnazijskega prefekta (ravnatelja), ki so ga do tedaj brez izjeme opravljali frančiškani, za 15 let prepuščeno kanonikom novomeškega kapitlja. Kaj se je torej zgodilo leta 1870? Novomeško gimnazijo, ki je bila že do tedaj po svojem statusu državna, je država dokončno vzela iz rok frančiškanov in jo začela sama upravljati. Takrat je lahko na gimnaziji ostalo samo šest patrov, ki so imeli predpisano izobrazbo in so opravili strokovne izpite za poučevanje. Na novo pa je prišlo na gimnazijo sedem laičnih učiteljev in prav tako (seveda laični) ravnatelj.

V večkrat omenjenem zborniku sem našel kar nekaj napačnih prevodov, predvsem pri prevajanju latinskih virov. Naj izpostavim le en primer, ki je bil doslej žal tako pogosto v uporabi, da je napaka že skorajda ponarodela. V šolski kroniki je prvi prefekt novomeške gimnazije Godfrid Pfeiffer pri opisovanju prvih začetkov pouka leta 1746 zapisal naslednji stavek: »*Cum hoc modico et pusillo grege studium hoc Neostadiense sumpsit originem.*«⁴ Dodičev prevod (str. 20) se glasi: »S to majhno in skromno **čredo** se je pričel novomeški študij.« Edino, toda usodno napako je prevajalec zagrešil ob prevajanju besede *grex* (abl. *grege*). Osnovni pomen besede *grex* je čreda, vendar le, če je govor o živalih. Če ta pojem (podobno kot v slovenščini) uporabimo za ljudi, je raba nujno slabšalna. Če pa je raba nevtralna, se besedo prevede s »skupina«. Ker v sobesedilu izvirnika ni zaznati težnje, da bi kronist hotel besedo *grex* uporabiti pejorativno, je treba to pri prevodu upoštevati: »Omenjeni novomeški študij se je začel s to skromno in majceno **skupino**.«

Opozoril bi rad še na napako, ki se v Dodičevem zborniku pojavi pri podatku, kdaj je bila na novomeški gimnaziji prvič uvedena slovenščina kot učni predmet (str. 77). Dodič trdi, da se je to zgodilo šele v drugem semestru šolskega leta 1848-1849, 1. marca 1849, kar naj bi bilo razvidno iz šolskih vpisnic. Podatek, da se v omenjeni šolski vpisnici⁵ prvič pojavi predmet slovenščina (*lingua slavica!*) šele v drugem semestru omenjenega šolskega leta, sicer drži, a je Dodičevo natančno oko slučajno spregledalo seznam na posebej vložnem listu, na katerem so zabeležene ocene iz slovenščine, ki se nanašajo že na prvi semester tistega šolskega leta. Slovenščino so na novomeški gimnaziji torej poučevali že v prvem semestru šolskega leta 1848-1849, očitno pa ne takoj z njegovim začetkom, saj so v knjigo poseben list dodali kasneje.

Prevod ustanovne listine novomeške gimnazije

Za konec članka sem prihranil nekaj, kar govori o začetku celotne zgodbe o novomeški gimnaziji – prevod njene ustanovne listine. Kopijo izgubljenega izvirnika hrani novomeški frančiškanski samostan. Prvi (in kolikor je meni znano, edini) slovenski prevod te listine je bil objavljen leta 1971 v zborniku 225 let novomeške gimnazije (str. 16 – 17). Prevod, ki ga je na podlagi transkripcije dr. Kasparja Pamerja oskrbel Dodič, je žal nepopoln in vsebuje tudi nekaj vsebinskih napak. Zato tukaj objavljam nov prevod celotnega besedila.

8. avgust 1746

Mi, Marija Terezija, po božji milosti rimska cesarica, kraljica nemška, ogrska, češka, dalmatinska, hrvaška in slavonska, nadvojvodinja avstrijska, vojvodinja burgundska, štajerska, koroška, kranjska in württembergška, grofica habsburška, flandrijska, tirolska, goriška in gradi-

⁴ Izvirnik hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

⁵ Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, NME 154, t.e. 86.

ščanska, vojvodinja lotarinška in barska, velika vojvodinja toskanska, s tem pismom javno potrjujemo in oznanjamo vsem ljudem, da sta nam naša zvesta in draga gospod sodnik in svet našega deželno knežjega mesta Novega mesta v naši vojvodini Kranjski predložila naduse ponižno prošnjo, ki smo jo mi omenjenemu mestu v odgovoru na tisto poročilo, ki ga je zahteval naš notranjeavstrijski Tajni svet in smo ga prejeli 8. januarja letos, nato 16. aprila iz navedenih razlogov tudi milostno odobrili, in sicer, da smejo prav tam v Novem mestu tamkajšnji patri frančiškani javno poučevati v šestih nižjih razredih, in sicer od parve do vključno retorike. Prav tako so nas ponižno prosili, da bi mi kot vladajoča kraljica, gospa in dedna deželna kneginja notranjeavstrijskih knežjih dežel milostno blagovolili nakloniti tako ustanovljeni šoli enake svoboščine, kot jih imajo druge tovrstne gimnazije v naših avstrijskih dednih deželah. Ponižno prošnjo teh prosilcev smo si ogledali z naklonjenostjo, ne samo zato, ker bi z uvedbo zgoraj omenjenih šestih nižjih razredov naredili nekaj koristnega za revne meščane Novega mesta in bi jim s tem nekoliko pomagali, ampak ker bi tudi okoliška mladina na ta način dobila priložnost, da jo vzgajajo v verskem nauku in krepostih ter jo poučujejo v nižjih razredih z manjšimi stroški. Tako bi torej mladina lažje dosegla višjo izobrazbo ter postala sposobna in primerna za služenje skupnosti. Zato smo s preudarno odločnostjo, po temeljitem posvetovanju in dobrem poznavanju zadeve ponovno podelili, odobrili in potrdili ustanovitev prej omenjenih šestih razredov šole v Novem mestu. Na podlagi kraljeve in deželno knežje nadoblasti postopamo, upoštevamo in potrjujemo enako ter z močjo tega pisma odrejamo, določamo in hočemo, da patri frančiškani javno izvajajo in vodijo večkrat omenjeni pouk v šestih nižjih razredih v Novem mestu in da ima tam ustanovljena gimnazija prav takšne pravice, kakršne imajo in uživajo druge, z deželno knežjim dovoljenjem ustanovljene gimnazije, da bi bila lahko mladina po zaključku teh nižjih razredov ob predložitvi običajnih spričeval v vseh krajih, kjer bo nadaljevala z višjim izobraževanjem in znanjem, sprejeta brez kakršne koli ovire. Tako milostno

kot z vso resnostjo ukazujemo vsem in vsakomur izmed naših podrejenih cerkvenih in posvetnih oblastnikov, še zlasti našim sedanjim in bodočim namestnikom, deželnim maršalom, deželnim glavarjem, deželnim upravnikom, deželnim vicedomom, prav tako rektorjem in predstojnikom univerz in gimnazij v naših dednih avstrijskih deželah, nato vsem našim uradnikom, podložnikom in podanikom ne glede na njihovo čast, stan ali položaj, da že večkrat omenjeno gimnazijo v Novem mestu, na kateri bodo v šestih nižjih razredih javno poučevali tamkajšnji patri frančiškani, pustijo delovati v miru, da jo štejejo za enakovredno ostalim gimnazijam, ki so ustanovljene z deželno knežjim privoljenjem, da brez ovir v vseh krajih sprejmejo mladino, ki bo od tam nadaljevala šolanje po predložitvi običajnih spričeval. Prav tako ukazujemo, da omenjeno gimnazijo na podlagi tega milostnega privilegija kot oblastniki ščitijo in branijo, da sami ne delajo ničesar proti tem določilom niti ničesar ne otežkočajo, da ne dopustijo, da bi to na kakršen koli način ali po kakršni koli poti počeli drugi, če bi se radi izognili naši hudi nemilosti in kazni. To mislimo resno, o čemer priča to pismo, pečateno z našim cesarskim, kraljevim in nadvojvodskim pečatom.

Izdano v našem mestu Dunaju, 8. avgusta 1746, v šestem letu našega vladanja.

Pregled zgodovine Osnovne šole Bela Cerkev

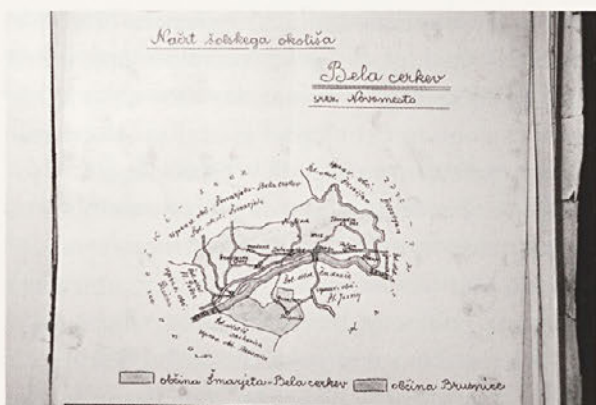
Osnovna šola Bela Cerkev je pustila globok pečat v malem kraju, saj je delovala 110 let (1860–1970). Sicer so obvezno šolanje otrok med 6. in 12. letom starosti uvedli že z reformami Marije Terezije in Jožefa II., a se je v manjših krajih uveljavilo šele sredi 19. stoletja. Tako začetki šole v Beli Cerkvi segajo prav v ta čas.

Šola

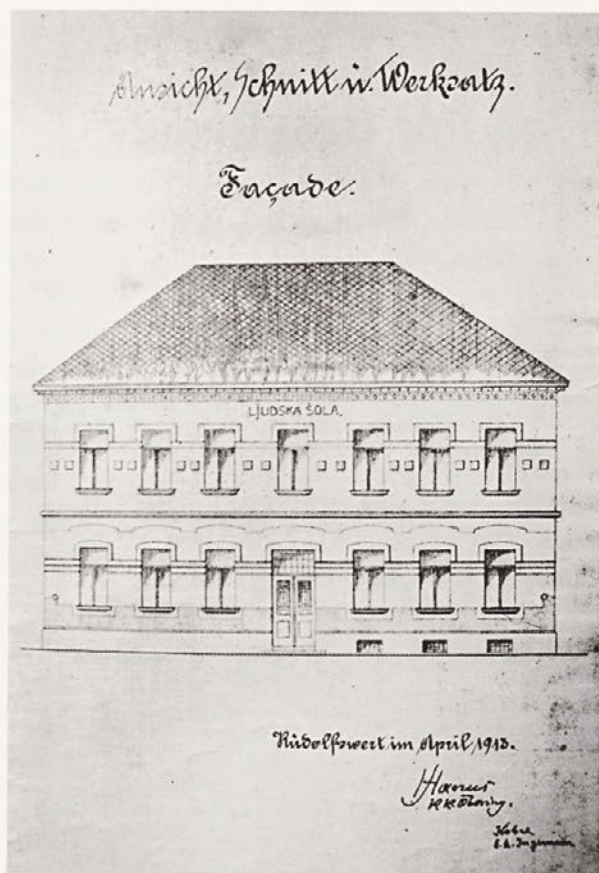
Prvi podatki o poučevanju otrok v Beli Cerkvi so iz leta 1854. Tako Petra Fleischmana 23. oktobra 1854 omenjajo kot privatnega učitelja, ki je učil v zasilni in tudi nedeljski šoli. V začetku mu je pomagal tudi Miha Gorišček, kmet iz Bele Cerkve. Ta naj bi z vnemo učil otroke predvsem naravoslovja, saj je bil odličen poznavalec sadjarstva in je za zasluge na tem področju leta 1856 dobil srebrno svetinjo Kranjske kmetijske družbe. Poučevanje otrok se je v Beli Cerkvi krepilo in še istega leta je učitelj Fleischman dobil uradno potrdilo o poučevanju v kraju. Za svoje delo je letno dobil 200 goldinarjev, poleg omenjene plače pa mu je pripadalo še plačilo v naturalijah (pšenica, ajda, vino, ...), ki jih je moral med kmeti pobrati sam. Poučevanje je takrat potekalo v razpadajočem poslopiju mežnarije. Ker pa ni imel zadostne izobrazbe, je leta 1858 odšel na učiteljsiše v Idrijo in se z dokončano izobrazbo vrnil leto pozneje. V kraju je deloval tudi kot organist, kar ob takratni povezanosti šolstva in Cerkve ni bilo nič nenavadnega. Čeprav so delovanje države oziroma šolstva in Cerkve uradno ločili že sredi 19. stoletja, se je njuna povezanost čutila vse do konca stoletja. Leta 1859 so Fleischmana imenovali za »provizoričnega«, začasnega učitelja v Beli Cerkvi, medtem pa

Osnovna šola Bela Cerkev.
(Vir: SŠM, mapa OŠ Bela Cerkev)

Zemljevid šolskega okrožja Osnovne šole Bela Cerkev.
(Vir: ZAL/NME/fond 255)

Neuresničen načrt novega šolskega poslopja OŠ Bela Cerkev iz leta 1913. (Vir: ZAL/NME/fond 255)

so na mestu mežnarije začeli graditi novo šolsko poslopje.

Ker ga z novim šolskim letom še niso dokončali, je občina Bela Cerkev od decembra 1859 do septembra 1860 najela sobo v zasebni hiši številka 16 polzemljaka Antona Renarčiča. Učilnica je merila 2 klaftri in čevelj v dolžino in malo manj kot 3 klaftre v širino, kar je približno 4 x 5,6 metra¹, vanjo pa se je moralo stisniti 50 učencev in učenk.

Leta 1860 so zgradili prvo šolsko poslopje v Beli Cerkvi, zidati pa ga je pomagala tako svetna kakor prosvetna oblast. Pri njegovi gradnji sta se izkazala takratna župan in župnik – Jakob Košak in Jakob Jerin. Poučevanje so v novih prostorih začeli s šolskim letom 1860-61. Enonadstropna stavba je bila zgrajena po tedanjih standardih, namenjena pa je bila pouku in bivanju učitelja. Zgrajena je bila iz kamna in sprva pokrita s slamo, šele nato z opeko. V pritličju je bila veža, soba desno in dve

levo od vhoda, kuhinja, dve shrambi in sanitarije. V prvem nadstropju so bile učilnica, dve sobi in sanitarije. Poleg poslopja je imela šola v uporabi še njivo in vrt. Kljub temu da so šolo zgradili tudi na cerkveni zemlji, je njeno gradnjo v celoti plačala občina. Župnik pa je med drugim dal v šoli na cerkvene stroške zgraditi drugo klet.

Ravno sodelovanje občine in župnije je kasneje privedlo do kar nekaj nesoglasij. Uporaba prostorov v šoli je bila po pisanju učitelja Ivana Gantarja vir spora že od njene izgradnje. Problem je nastal, ko se trije uporabniki šolskih prostorov niso mogli dogovoriti, kdo in kaj lahko uporablja. Načeloma je bil dogovor sledeč: občina je bila lastnica vseh prostorov, razen druge kleti; poleg te je župnija uporabljala še dve sobi, v pritličju (na desni) in v prvem nadstropju (levo ob stopnišču); občina je za svoj arhiv in mobilizacijski zaboj uporabljala sobo v prvem nadstropju (naravnost od stopnišča); vse druge prostore pa je uporabljal učitelj za šolske in privatne namene.

Nadalje se je problem zaostрил, ker so učitelji (Fleischmann, Ivan Gantar, Janez Teršelič, Maks Šribar) izvajali tudi službo organista. Zanj so bili zelo slabo plačani in od župnika/ov domnevno tudi šikanirani, vendar so v zameno lahko uporabljali župniško klet in pritlično sobo. Ker učitelj Gantar s svojo plačo organista ni bil zadovoljen, je župnija dobila novega, od učitelja pa zahtevala, da izprazni cerkvene prostore. Gantar je bil z razmerami v šoli in kraju nasploh tako razočaran, da je leta 1879 zamenjal delovno mesto. Spor pa s tem ni bil končan, saj se je vlekel naprej in bremenil naslednje učitelje. Problem se je povečal v začetku 20. stoletja, ko se je število učencev povečalo. S tem se je šola tudi razširila v dvorazrednico ter dobila še enega učitelja. Učiteljica Marija Bučar je leta 1908 občino in okrajni šolski svet naprošala za dodelitev sobe za svoje bivanje, vendar je županstvo njeno prošnjo zavrnilo in prostori v šoli so ostali enako razporejeni.

Prostor ni bil premajhen samo za družino organista, učitelja in občinske prostore. Pomembneje je, da je bila šola pretesna tudi za učence, poučevanje pa v določeni meri zelo oteženo. V začetku 20. stoletja se je v eni učilnici gnetlo več kot 100 otrok. Učilnica je merila približno 25 kvadratnih

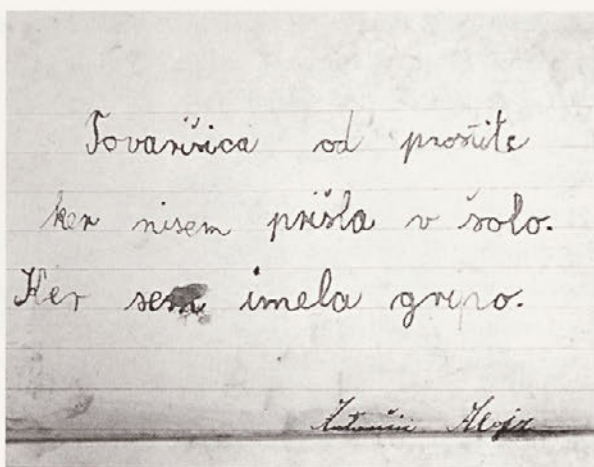
¹ Klafta je merila 1,896 metra.

metrov, njena prostornina pa je znašala približno 66 prostorskih metrov. Pouk je lahko potekal le izmenično, dopoldne in popoldne. Učenci so po trije ali štirje sedeli v klopi, ki je bila namenjena za dva. Pouk je dopoldne še nekako potekal, popoldne pa se ga zaradi sopen in vročine ni dalo normalno izvajati. Zaradi pomanjkanja prostora so nekateri otroci ostajali doma. Tako je leta 1910 kar 26 učencev oziroma približno četrtnina vseh šoolobveznih otrok ostala brez šolanja.

Učilnica ne samo da je bila premajhna, bila je tudi neprimerna za takšno število otrok. Ne smemo pozabiti, da je bilo poslopje šole takrat staro okoli 40 let. Leseni okenski okvirji so bili trohli, skozi šolo pa je vlekel prepih. Pregledal jo je tudi okrajni zdravnik in ugotovil, da morajo takoj začeti graditi novo.

Število učencev se je povečalo tudi zaradi povečanja šolskega okrožja še na naselja Čadraže, Gomila, Breška vas, Pristavica, Prapreče in Gmajnica. Leta 1903 je šolski svet Orehovica naprosil okrajni šolski svet v Novem mestu, da otroke iz Gmajnic in Prapreč prešola v šolo v Beli Cerkvi. Omenjeno zahtevo so utemeljevali z dejstvom, da je Bela Cerkev bližja od oddaljene Orehovice. Skupaj je šlo za pet učencev, ki pa jih v osnovni šoli Bela Cerkev zaradi prostorske stiske niso mogli sprejeti. Otroke iz teh krajev so v šolo sprejeli šele leta 1909. Problem otrok iz teh krajev pa s tem še ni bil rešen. Delno je bil omejen s prešolanjem otrok v novo šolo v Čadražah.

Zaradi navedenih problemov je občina Bela Cerkev leta 1903 stavbenikom Janezu Selku in Jožefu Peršetu naročila izdelavo načrtov za novo šolsko poslopje. Pogovori o gradnji so nekoliko zastali in spet oživel leta 1909, ko se je število učencev vnovič povečalo. Načrt občine Bela Cerkev in Okrajnega šolskega sveta v Novem mestu je predvideval izposojanje denarja in kreditiranje za 20 do 25 let. Občina je nameravala zbrati dve petini vseh stroškov pri izgradnji, ki naj bi stala približno 30.000 kron. Po dogovorih naj bi novo šolo zgradili do jeseni 1912. Težave pa so se nakopičile že pri zbiranju denarja, saj je občina računala na finančno soudeležbo krajev, ki so spadali pod sosednjo občino Šentjernej. Seveda tamkajšnja občina ni hotela sodelovati, projekt pa so preložili za nedoločen čas.

Opravičilo. (Vir: ZAL/NME//fond 255)

Glede na to, da je načrt izgradnje nove šole padel v vodo, so morali na hitro rešiti problem s prostorom. Tako je leta 1910 okrajni šolski svet oziroma osnovna šola Bela Cerkev najela prostor v Majzljevi hiši, ki so ga preuredili in uporabljali kot učilnico. Načrti o izgradnji novega poslopja pa še niso bili pozabljeni. Občinski odbor je leta 1913 razpredal o dveh možnostih. Prva je bila narediti prizidek ali celo novo stavbo na parceli stare šole. Na drugi strani pa se jim je ponudila priložnost pri Franu Majzlju, ki je občini in okrajnemu šolskemu svetu ponudil svojo hišo oziroma parcelo, kjer je že dotlej potekal del pouka. Parcela naj bi bila primerna za izgradnjo nove stavbe, v zameno pa je Majzelj zahteval poravnavo in zamenjavo za parcelo izven kraja in denarno plačilo². Občinskemu odboru je bila bližja prva možnost, saj je bilo staro poslopje izjemno dotrajano in ni bilo vredno prodaje. Majzeljev predlog pa je bil kljub znižanju cene neprimerno visok. Pogovori v zvezi z izgradnjo šole so se tako zapletli, da je bil občinski odbor nesklepčen in se o novem posloplju ni mogel dogovoriti.

Majzelj je nato julija 1914 umaknil ponudbo ter tudi odpovedal najemno pogodbo za učilnico. Šola je tako ostala brez dodatnega prostora, učitelj Zagorc pa je predlagal, da bi za učilnico ponudil svojo sobo v stari šoli in se preselil v Košakovo hišo, kjer je bilo dotlej nastanjeno orožništvo. Uči-

² Z 1 krone za kvadratni meter je pozneje ponudbo spustil na 60 helerjev.

teljevo sobo bi morali tudi delno preurediti (popraviti okna in peč), na žalost pa nimamo natančnih podatkov, kako so rešili nastalo stanje.

Leta 1913 so izdelali tudi načrt za izgradnjo vodnjaka z ročno črpalko na vrtu ob šoli. Ob tem je potrebno povedati tudi nekaj o vrtu, ki je meril približno 90 kvadratnih metrov. Leta 1903 so ga ogradili in vpisali v zemljiško knjigo kot pripadajoči del šolskega poslopja, kar pa je dodatno obremenilo odnose med občino in župnijo.

Peripetije o novem šolskem poslopju je prekinila prva svetovna vojna, kljub temu pa se je pouk nadaljeval neomejeno. V tistem času so imeli otroci pouk šest dni v tednu, vendar je bil zaradi tega učni dan krajši. Učitelj pa je poučeval ves dan, saj je bil pouk izmeničen. Otroci so v jesenskem času zaradi del na poljih pogosto manjkali pri pouku. Prav tako je bil obisk manjši ob slabšem vremenu. Med vojno so bile splošne ekonomsko-družbene razmere izjemno slabe, izognili pa se jim niso tudi v Beli Cerkvi. Učitelju Zagorc sicer ni bilo treba oditi v vojsko, vendar so učenci in krajani večkrat zbirali denar in ga darovali za padle vojake, vojno posojilo in podobno.

Po njenem koncu smo se Slovenci združili s Kraljevino Srbije in Črne gore v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Tako se je prekinila večstoltna vpetost dolenskih krajev v Habsburško monarhijo. Nova država je prinesla tudi nove izzive na šolskem področju, katerih del je bila tudi šola v Beli Cerkvi. Tam je še do leta 1920 deloval dolgoletni učitelj Franc Zagorc, težave s prostorom pa so po njegovem odhodu ostale nerešene.

Število njenih učencev je v obdobju po vojni naraslo tudi do 200. Razmere so bile že na meji mogočega, saj je v eni šolski klopi sedelo tudi po šest otrok, šolanja pa so oprostili 17 prvošolcev. Problem nastanitve otrok in pouka so rešili z najemom prostorov v hiši Franje Zwitter. Njena lastnica je leta 1929 občini in šoli ponudila svojo hišo v odkup. Hišo, ki je bila stara, a solidno grajena, je cenila na 50.000 dinarjev, a komisija Okrajnega

Pečat Osnovne šole Bela Cerkev – štempiljka iz leta 1922.
(Vir: ZAL/NME/fond 255)

šolskega sveta, ki si jo je ogledala, z videnim ni bila zadovoljna. Ponudbo so zavrnil, hkrati pa se je šola ponudila povsem druga priložnost. V Beli Cerkvi so navedenega leta zgradili Prosvetni (kulturni) dom. Šola je sprva za dve leti najela njegovo dvorano in jo uporabljala za pouk ter šolske prireditve. V okviru pogodbe je morala uporabljati svoj šolski inventar,

po uporabi pa so morali dvorano pomesti. Šola in Krajevni šolski svet sta v dvorano vložila 5.333 dinarjev, osnovno pogodbo pa so podaljšali do leta 1935, ko so se spet začeli resni pogovori o izgradnji nove šole. Izdelali so že načrte zanjo in pogodbo o najemu kredita, zakaj pa je niso začeli graditi, ni natančnih podatkov.

Tako je druga svetovna vojna prehitela gradnjo nove šole. Aprila 1941 so Belo Cerkev zasedli Nemci, te pa so 10. junija zamenjale italijanske vojaške enote, ki so zasedle tudi šolsko poslopje. Tudi italijanska enota je kmalu odšla, območje Bele Cerkve pa je postalo del Ljubljanske pokrajine in s tem del italijanskega okupacijskega sistema. Ta je sicer dovoljeval poučevanje v slovenščini, vendar so spremenili učne ure zemljepisa in zgodovine. Pouk je v času italijanske okupacije potekal nemoteno in takrat so v šoli delovali učitelj Lojze Kastelic, Jelka Kastelic, Marija Dolničar in Nada Ukmar.

Z razmahom oboroženega odpora so bili nekateri kraji na Dolenjskem za kratek čas tudi osvobodjeni. Tako je bila Bela Cerkev v času med majem in septembrom 1942 del osvobojenega ozemlja, kjer so se zadrževale Gubčeva, Cankarjeva in Šercerjeva brigada. Šolanje otrok je postalo del novega partizanskega šolstva, ki pa je bilo prekinjeno s prihodom italijanske vojske jeseni 1942. Ta je ob prihodu aretirala Lojza Kastelica in ga obsodila na desetletno ječo, v kateri je ostal do septembra 1943 oziroma do kapitulacije Italije.

Šola v Beli Cerkvi je hude čase doživela v letu 1943. Februarja so italijanski topovi iz Šentjerneja streljali po njej in z dvema granatama zadeli njeno steno. Na srečo je bila stavba takrat prazna in

Učitelj Anton Hvala. (Vir: ARS/fond 231)

Učiteljica Pavla Ličar. (Vir: ARS/fond 231)

ni bilo žrtev, 10. avgusta pa so šolo in ves kraj za kratko zasedli belogardisti. Kraj so obdali z bodočo žico. V zasedenih objektih – tudi v šoli – so v obrambne namene zazidali posamezna okna in pustili zgolj strelne line. V bojih med belogardisti in partizani je bila požgana tudi cerkev. Konec avgusta je bila Bela Cerkev osvobodjena, medtem pa je pouk zastal. Od oktobra 1943 pa do pomladi 1945, je bil kraj del nemške okupacijske oblasti. Za to obdobje je znano zgolj, da je pouk v zelo omejenem obsegu vodila Pavla Ličar. Pouk je omejeno potekal tudi zaradi tega, ker je okupator delno zasedel prostore šole in jih uporabljal za zapor. Na to dejstvo so se leta 1952 spomnili v Zvezi borcev in na stavbi vzdali spominsko ploščo.

Po dokončni osvoboditvi se je postopoma uveljavila nova oblast in šolanje se je v kraju razvija-

lo preko novih temeljnih šolskih zakonov. Kakor sem omenil, je vojna prizadejala sorazmerno veliko škodo šolskemu posloplju. Ne samo s topniškimi granatami, vendar tudi z uničenjem že tako skromnega šolskega inventarja. Tako so oktobra 1945 prijavili za 84.600 dinarjev premoženjske vojne škode. Stavbo so popravili, postopoma pa so nadomestili tudi šolski inventar. Glede tega je zanimivo, da je šola dobila decimalno tehtnico od Unicefa.

Pouk je tako sčasoma normalno stekel. V povojnem času je šola obiskovalo približno sto otrok, a se je zaradi depopulacije in deagrarizacije njihovo število neprestano nižalo. Šola je s šolskim letom 1962-1963 postala podružnična šola šmarješke Osnovne šole 29. oktober, pouk v Beli Cerkvi pa je potekal v stavbi stare šole in dveh sobah Krajev-

ne ljudske oblasti oziroma v prostorih današnjega Vinotoča Pavlin.

Po drugi svetovni vojni so šolo tudi postopoma obnavljali, a z zgolj najnujnejšimi popravki. V šolskem letu 1955-1956 so zgradili novo peč in delno obnovili staro stavbo. Večji poseg je stavba doživela ob stoletnici, leta 1960, ko so prebelili stene in prebarvali okenske okvire ter vgradili nov lesen pod.

Glede drugega inventarja in imetja šole pa se je dogajalo sledeče. Okrajna komisija za agrarno reformo je upoštevala zahtevek vojne škode in aprila 1946 Osnovni šoli Bela Cerkev podelila župnijsko njivo s 43 ari. Šola jo je v naslednjih letih uporabljala za pouk telovadbe in nazorni pouk naravoslovja. Njiva je bila za šolo pomembna zaradi prerezporeditve učencev in s tem reševanja prostorskih težav. Dodelitev njive osnovni šoli pa je v kraju prinesla kar nekaj nevšečnosti, saj se je po dobrih 15 letih z njo spet zapletlo. Njivo so leta 1962 v sumljivih okoliščinah dodelili Nacetu Zajcu³. S tem je šola ostala brez prostora za pouk telovadbe, takoj pa je poslala prošnjo za dodelitev sadovnjaka in novega zemljišča oziroma vrta Ferda Drenika. Sadovnjak je meril slabih 18 arov⁴, zemljišče pa ni bilo zgolj manjše, tudi zemlja je bila slabše kakovosti in močvirna. Ob dodelitvi tega zemljišča bi potrebovali za njegovo ureditev še dodaten denar za peščeno nasutje, ker pa so šolo že počasi ukinjali in je postala podružnična, opisanih namer niso uresničili.

Poleti 1970 so v Šmarjeti zgradili novo šolo, ki je vrata odprla 8. septembra, takrat pa so na predlog delavskega sveta 1. septembra 1970 ukinili podružnično šolo v Beli Cerkvi. Učence so postopoma prešolali v sosednje šole – največ v Šmarjeto. Tako so leta 1970 učitelji in učenci začeli z avtobusom obiskovati šolo v Šmarjeti. Ker o ukinitvi niso predhodno obvestili staršev, je bilo sprva nekaj nasprotovanj, a brez večjih posledic.

Z ukinitvijo šole v Beli Cerkvi so ukinili tudi državno-kulturno ustanovo v kraju, ki je bil že tako ali drugače – zaradi demografskih tokov in preseljevanja v mesta – prikrajšan. Bela Cerkev je

tako še naprej izgubljala krajevni pomen, Šmarjeta in Šmarješke Toplice pa sta zrasli in postali krajevni središči.

Kulturno življenje

Šola, njeni učitelji in učenci so izjemno vplivali na kulturno, družbeno in s tema povezano politično življenje. To dokazujejo številne prireditve, ki so potekale v sodelovanju s šolo ali z njihovimi učitelji. Poleg cerkve in gasilskega društva je bila šola nosilec tamkajšnjih kulturnih prireditev. V šoli je v vsem njenem obdobju delovalo okoli 45 učiteljev, sprva samo posameznik, kasneje pa tudi po tri ali štiri hkrati.

Za starejše obdobje je zaradi pomanjkanja arhivskih dokumentov nemogoče oceniti, kako je potekalo kulturno življenje. A gotovo so bili učitelji dejavni in so učence ter druge krajanke vspodbujali k razširjanju znanja. Lep primer je kmet Gorišček, ki je pomagal učitelju Fleischmanu.

V 19. stoletju je kulturno življenje v Beli Cerkvi potekalo v okviru rednih cerkvenih praznikov ter ob okroglih obletnicah, kot je bila proslava ob 300-letnici smrti sv. Alojzija⁵. Ob koncu 19. stoletja je bilo cerkveno kulturno delovanje izjemno v razmahu. V Beli Cerkvi so ustanovili deklško Marijino družbo, tretji red sv. Frančiška, bratovščino sv. srca Jezusovega in Marijinega, bratovščino sv. Družine, bratovščino sv. Uršule, ... Vse omenjene družbe in bratovščine pa so poleg spodbujanja kulturnega življenja delovale tudi politično.

Poleg cerkvenega kulturnega življenja se je z začetkom 20. stoletja začelo kulturno življenje v sklopu posameznih necerkvenih društev. Med njimi so bili z gasilsko godbo najbolj dejavni gasilci. Leta 1921 so zgradili gasilski dom, ki pa ni bil primeren za kulturno udejstvovanje. Leta 1929 pa so v Beli Cerkvi dobili kulturni dom, kamor se je preselilo vse njeno kulturno življenje. Do takrat so prireditve povečini potekale v cerkvi ali po gostilnah, novozgrajeni kulturni dom pa je bil vse do ukinitve šole kulturno središče, v katerem so šolarji in gasilci večkrat na leto izvajali raznovrstne

³ Po pripovedovanju učitelja Jožeta Peršeta mu jo je občina dodelila za uslugo, ki jo je opravil nekemu občinarju.

⁴ 17 arov in 87 kvadratnih metrov.

⁵ 18. do 20. junija 1891.

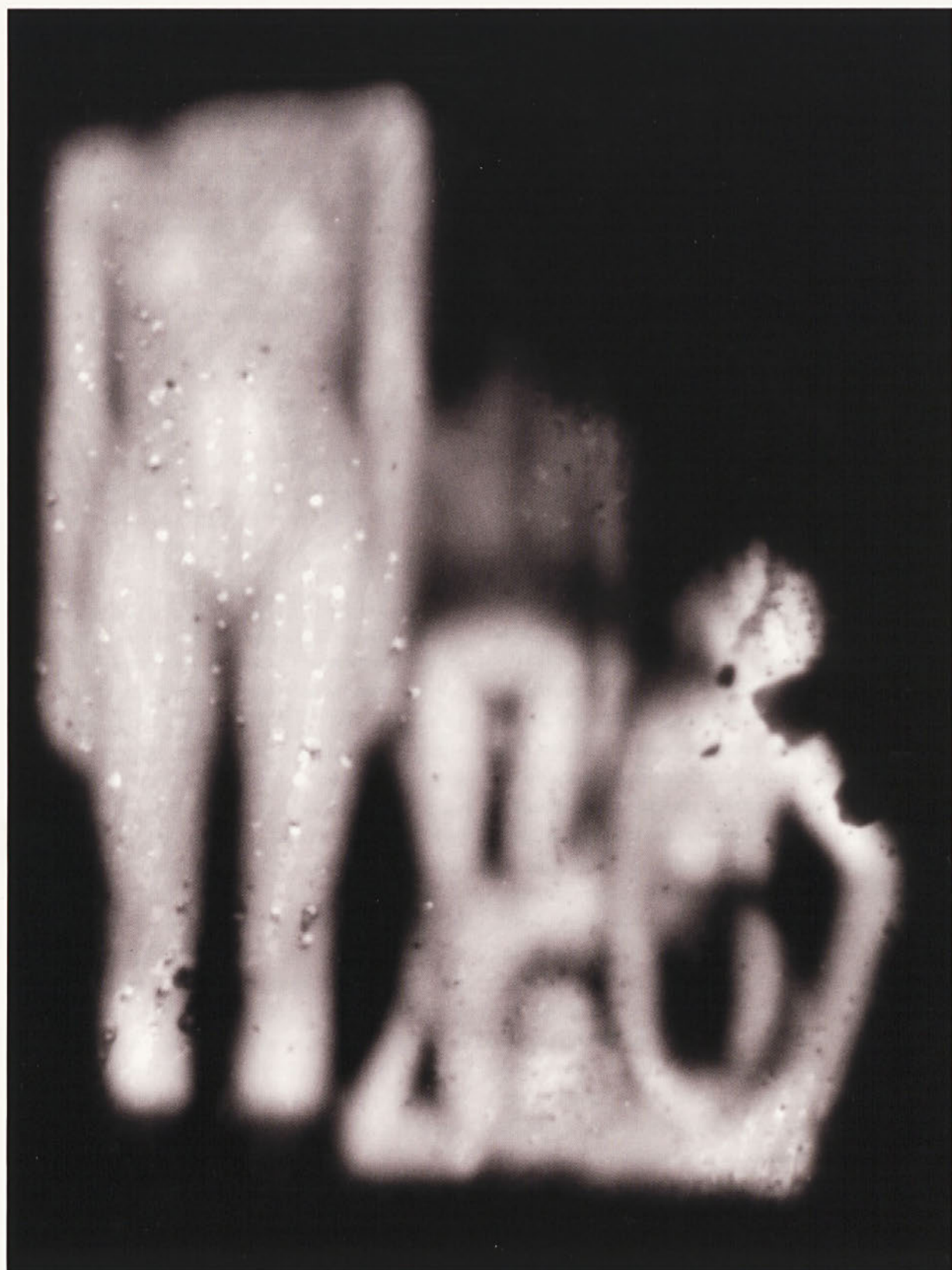
kulturne dejavnosti, med drugim so med letoma 1939 in 1941 prirejali večerno telovadbo.

Od konca 19. stoletja in tudi med obema vojnama je s posredovanjem učiteljev v Beli Cerkvi delovalo tudi društvo Sokol. Promotorji društva so bili tako rekoč vsi učitelji, ki so s svojo dejavnostjo spodbujali narodno, kulturno in politično življenje krajevne mladine.

Arhivski dokumenti o šolskem kulturnem življenju pričajo največ za čas po drugi svetovni vojni. Najbolj dejavna je bila pionirska organizacija in skladno s časom je delovala tudi v političnem smislu. Vodenje pionirske organizacije je prevzel eden od učiteljev, a tudi drugi so pripomogli pri oblikovanju in delovanju organizacije. Delovanje se je razdelilo na folklorni, pevsko-recitacijski, dramski in fizikturni krožek. Rezultat delovanja pionirske organizacije so bile predvsem kulturne prireditve ob državnih praznikih in drugih pomembnih priložnostih. Na primer: praznovanje novega leta, Prešernov dan, dan OF, praznik dela, dan republike, dan mladosti in podobno. Poleg utečenih praznikov in kulturnih prireditev so učenci v okviru pionirske organizacije sodelovali tudi pri političnih manifestacijah. Hkrati pa so šolarji sodelovali pri mnogih dramskih upodobitvah, na primer *Pogumnega Tončka*, *Miklove Zale*, *Županove Micke*, ..., ki so jih igrali večkrat na leto in tudi po bližnjih krajih. Večkrat so si v dvorani kulturnega doma ogledali tudi igrane filme.

Viri in literatura:

- Arhiv Republike Slovenije, fond 231 – Ministrstvo za prosveto.
- Zgodovinski arhiv Ljubljana/ Enota Novo mesto, fond 255 – Osnovna šola Šmarjeta.
- Zgodovinski arhiv Ljubljana/ Enota Novo mesto, fond 14 – Okrajni šolski svet.
- Zgodovinski arhiv Ljubljana/ Enota Novo mesto, fond 3 – Okrajno glavarstvo Novo mesto.
- Slovenski šolski muzej, mapa OŠ Bela Cerkev.
- *Šolska kronika OŠ Bela Cerkev* (1953 – 1963), hrani OŠ Šmarjeta.
- *Šolska kronika OŠ Šmarjeta* (1963 – 1971), hrani OŠ Šmarjeta.
- Iz Belecerkve na Dolenjskem, *Kmetijske in rokodelske novice*, 2. 8. 1856.
- Domače novice, *Slovenec*, 27. 2. 1879.
- Nekaj spominov na Ivana Gantarja, *Učiteljski tovariš*, 6. 8. 1931.
- *Stalež šolstva in učiteljstva ter prosvetnih in kulturnih ustanov v Dravski banovini*, Ljubljana 1934.
- Stane Granda, Zgodovina Šmarjete in Bele Cerkve, v: *Šmarjeta in Bela Cerkev skozi stoletja: Vršenje časa okrog zgodovinskega Vinjega vrha v občini Šmarješke Toplice*, ur. France Cvelbar in Stane Granda, Šmarjeta 2007.
- Ivan Kaplan, Bela Cerkev v drugi svetovni vojni, v: *Šmarjeta in Bela Cerkev skozi stoletja: Vršenje časa okrog zgodovinskega Vinjega vrha v občini Šmarješke Toplice*, ur. France Cvelbar in Stane Granda, Šmarjeta, 2007.

Uroš Abram, iz serije *BODY MADE IN ME*, *BREZ NASLOVA 17*, 2011, fotografija

RASTO BOŽIČ

»Prej se imam za Novomeščanko, kot pa za kaj drugega.«

Portret Majde Pungerčar, april 2012.
(Foto: Rasto Božič)

Pogovor z Majdo Pungerčar, zgodovinarico in kustosinjo Dolenjskega muzeja, avtorico številnih razstav in publikacij ter letošnjo Valvasorjevo nagrajenko

Predlog, da bi dolgoletna uslužbenka novomeškega Dolenjskega muzeja, predana strokovnjakinja, avtorica najmanj petnajst odmevnih muzejskih razstav, scenaristka dveh zgodovinskih filmov in plodovita publicistka Majda Pungerčar dobila občinsko Trdinovo nagrado za kulturne dosežke, so pri njenem zadnjem podeljevanju zavrnil. S statutarnim razlogom, da ta pač stalno ne prebiva v novomeški občini! Omenjeno nagrado Mestne občine Novo mesto za leto 2011 so njeni veščaki raje podelili kulturniškemu zelencu in še nekemu kulturnemu – z novomeškega gledališča – več-ali-manj anonimnežu zgolj zato, da so jo nekemu oddali. So pa strokovno delo in zavzetost Pungerčarjeve letos pravilno ocenili na državni ravni in ji za pomembne dosežke na muzejskem področju in za njeno zadnjo, veliko razstavo *Novo mesto 1848 – 1918* podelili prestižno državno Valvasorjevo nagrado.

Majda Pungerčar se je leta 1962 rodila v Vrhku pri Tržišču v Mirnski dolini. Osnovno šolo je obiskovala v Tržišču. V njenem 13. letu ji je umrl oče in dekle se je že takrat postavilo na lastne noge. Želela si je na gimnazijo, a se je zaradi domačih ekonomskih razmer in večje možnosti zaposlitve raje odpravila na srednjo medicinsko šolo v Ljubljano. Ker jo je vmes ves čas privlačila zgodovina, se je že v drugem letniku omenjene srednje šole odločila še za študij. Po končanem srednješolskem šolanju je opravila diferencialni izpit in se vpisala na zgodovinski in geografski oddelek ljubljanske Filozofske fakultete ter tam leta 1985 diplomirala. V Dolenjskem muzeju se je nato leta 1987 zaposlila kot kustosinja zgodovinarica in leta 1990 opravila strokovni izpit. Leta 1998 je dobila naziv višje kustodinje in leta 2003 muzejske svetovalke. V Novem mestu se je naselila leta 1987, leta 1994 pa se je z družino preselila na območje občine Šmarješke Toplice. Živi oddaljena za streljaj od ostankov klevevskega gradu.

Predlagam, da začneva pri vaši diplomii.

Zgodaj, že v zadnjem letniku študija sem se poročila, kot absolventka pa sem prvič rodila. Z družino sem se preselila v Novo mesto, sedem let pa smo živeli na tamkajšnji Drski. Začela sem iskati službo. Najprej prek razpisov,

Otroška leta v Vrhku leta 1964.
(Foto: Zofija Borštnar)

Ob očetu in družini pri trgatevi leta 1965. (Foto: Zofija Borštnar)

V ospredju rojstna in v ozadju hiša, kjer je odraščala. Vrhek, 1964. (Foto: Zofija Borštnar)

potem pa sem šla kar od hiše do hiše in tako prišla tudi v Dolenjski muzej. Namreč kot študentko me je zanimala zgodovina mest, predvsem srednjeveških. Pri diplomski nalogi sem si želela obravnavati ravno Novo mesto, zaradi različnih okoliščin pa so mi profesorji predlagali, naj se raje lotim mestne zgodovine enega od jugoslovanskih mest in sem tako obravnavala zgodovino Zagreba. No, ko sem prvič prišla v novomeški muzej, so me kot zgodovinarke napotili k Tonetu Štampoharju¹, ki je vodil takratni oddelek za drugo svetovno vojno in narodnoosvobodilno borbo oziroma NOB. Pozneje, ko sva bila že sodelavca, mi je omenil ta najin prvi pogovor. Bolj je on govoril o NOB in Bazi 20, bolj sem jaz govorila o zgodovini mesta, je dejal. V muzeju nisem takoj dobila službe, in preden so me tam zaposlili, sem poldrugo šolsko leto na šmarješki osnovni šoli poučevala zgodovino in geografijo. 1. marca leta 1987 so me nato po odhodu kulturne zgodovinarke Mete Matijević zaposlili v Dolenjskem muzeju, kjer danes samostojno delam in vodim kustodiat za kulturno zgodovino. Moje delo vključuje pridobivanje, dokumentiranje, hranjenje, skrb za konservacijo in restavriranje muzejskih predmetov ter drugega dokumentacijskega gradiva z Dolenjske s poudarkom na preteklosti Novega mesta in železnic na Dvoru. Opravljam raziskave s tematiko, ki sodijo v moj delokrog in jih objavljam na razstavah in spremljajočih razstavnih publikacijah. Po potrebi opravljam delo na terenu, delam s strankami, sem mentorica dijakom in študentom, vodim pa tudi po razstavah in mestu.

Ustaviva najin pogovor v letu 1987 in se ozriva k vašemu otroštvu in vaši družini.

Pisala sem se Borštnar, rodila pa sem se v delavsko-kmečki družini. Oče je bil zavarovalniški agent in mama gospodinja. Rodila sem se v domači

¹ Anton Štampohar (1943–1997)

Družina Borštnar na Vrhku leta 1965.
(Foto: Zofija Borštnar)

V 1. razredu Osnovne šole Tržišče, 1969. (Zasebni arhiv)

hiši v Vrhku, v družini pa nas je bilo šest. Imam dva starejša brata in sedem let mlajšo sestro, v Vrhku pa se še vedno počutim doma. Tam še vedno živi naša družina in tja se lahko vedno vračam. Odraščala sem v nasmejani družini. Moja rodna hiša stoji pred zožitvijo Mirnske doline, kot otrok pa sem poletja preživljala ob reki. Sicer smo imeli otroci tudi svoja domača opravila, ampak mama jih je znala razporediti tako, da smo imeli čas tudi za igro. Na Mirni smo se poleti zbirali otroci iz vse okolice in bilo je zelo veselo. Pozimi smo se tudi smučali. Brat je bil precej spreten in nam je kar sam izdelal sanke in smučke. V šolo smo hodili peš ali pa smo tista dva kilometra prevozili s kolesom. Kot osnovnošolka sem se v zadnjih razredih udeleževala tekmovanj iz zgodovine, ki jih je pripravljala Zveza prijateljev mladine Slovenije. Zanimivo pa je, da sem danes članica ravno te komisije, ki ocenjuje naloge zgodovinskih tekmovanj, ki jih po skoraj pet desetletjih še vedno izvajajo v zgodovinskih krožkih osnovnih šol.

Ko danes razmišljam o svojem otroštvu, sem pravzaprav presenečena, da sem kot otrok znala odgovorno razmišljati. Da sem se kljub drugačnim željam odločila za lažje zaposljiv poklic. Vedela sem, da nas mama sama težko preživlja in v Ljubljani sem ob šolanju hitro našla dodatno delo. Takrat je bila srednja medicinska šola takšna, da smo imeli dopoldne pouk in popoldne praktično delo, z delom po bolnišnicah ob koncu tedna pa sem lahko denar zaslužila sama. Takrat sem tudi ugotovila, da bom lahko tako zaslužila denar za študij.

Mlado dekle je moralo zanimati tudi kaj drugega?

Že v osnovni šoli, pa potem še bolj v srednji in pozneje kot študentka sem hodila v hribe. Še vedno se zelo rada gibljam, kolesarim, peščim, pohajkujem in hodim v gore. Rada sem tudi obiskala kakšen muzej, obiskovala zgodovinska, geografska in potopisna predavanja. Na fakulteto sem šla že v drugem letniku srednje šole vprašat, kako se naj pripravim za naprej. Na nek način sem se že v srednji šoli pripravljala na študij zgodovine.

Vrniva s k vašemu prihodu v muzej in delovnemu področju.

Delo na oddelku kulturne zgodovine temelji na predmetih, ki jih ta že hrani. Moje glavno delovno področje je zgodovina Novega mesta do 20.

S prijatelji v planinah okoli leta 1980. (Zasebni arhiv)

Odprtje razstave *V objemu Krkinih voda* leta 2001 – Majda Pungerčar, župan Anton Starc in pesnik Tone Pavček.
(Foto: Marko Klinc)

Z možem, hčerko in sinom leta 2010.
(Foto Aleš Kacin)

Kar nekaj se jih je nabralo. Jih lahko naštejete?

Leta 1987 sem pripravila *Kolesarstvo v Novem mestu med 1897 in 1987*, leto pozneje razstavo *Čevljarstva obrt in Tovarna obutve v Novem mestu*. Leta 1993 sem bila soavtorica razstave *Dragotine kapiteljske cerkve v Novem mestu*, leta 1995 pa sem pripravila *Pečatnike Novega mesta*. Leta 1996 je sledila razstava *Železarna na Dvoru: razstava restavriranih izdelkov železarne na Dvoru ob 200-letnici začetka obratovanja*, leta 1997 *Sto let kolesarstva v Novem mestu*, leta 1998 *Sokolstvo kot telovadno, narodno in kulturno gibanje*, navedenega leta še *Novo mesto na razglednicah 1897 – 1950*, leta 2000 sem bila soavtorica prikaza *50 let Dolenjskega muzeja*. Leta 2001 sem nato pripravila *V objemu Krkinih voda: Kopališča, perišča, čolnarne, mlini in mostovi ob Krki v Novem mestu od leta 1850 do 1950*, leta 2003

Kolektiv Dolenjskega muzeja ob svoji 60-letnici, 1. junij 2010. (Foto: Branko Babič)

S sodelavci na ekskurziji Slovenskega muzejskega društva leta 2003. (Zasebni arhiv)

Iz depojev Dolenjskega muzeja – Pohištvo, še navedenega leta Utrinki iz življenja profesorja Janka Jarca – Ob stoletnici rojstva Janka Jarca, leta 2005 Zastava – mestna straža – godba, zaigraj!, leta 2006 sem sodelovala pri razstavi in publikaciji Pozdrav iz Bele krajine, Kočevske, osrednje Dolenjske in Posavja – Gospodarske dejavnosti na razglednicah do sredine 20. stoletja. Leta 2010 sem pripravila dokumentarno razstavo za Terme Krka Dolina reke Krke – Slovenska dolina gradov, moja zadnja razstava pa je Novo mesto 1848 – 1918, ki je tudi del partnerskega projekta Evropska prestolnica kulture 2012. Leta 1996 sem napisala scenarij in besedilo za film Po dolini Krke in leta 2003 scenarij in besedilo – izbrala sem tudi glasbo – za film Novo mesto iz preteklosti v sedanjost. Leta 2006 sem za založbo Goga uredila zbornik Klevevž – biser narave z bogato zgodovino. Večina naštetih razstav je bila postavljena v Dolenjskem muzeju, nekatere pa tudi v Tovarni obutve v Bršljinu in drugje. Nekatere so bile društvene, druge spominške, domoznanske in podobno. Vse razen zadnje so bile tematske, zadnja pa predstavlja določeno obdobje. Njena postavitve in vse drugo delo okoli nje je bilo bistveno bolj zahtevno. Praktično gre za vsebine v vsebini ter preplet različnih strokovnih področij. Vse je zelo heterogeno, hkrati pa je šlo pri njej za povezovanje gradiva, ki ga hranimo v muzeju, in arhivskih podatkov. Gre za mojo doslej najširše zastavljeno razstavo, pri njej pa smo se veliko bolj ukvarjali s tem, kako jo čim bolj približati različnih starostnim in drugim ciljnim skupinam obiskovalcev. Posebej smo poudarili slepe in slabovidne oziroma obiskovalce s posebnimi potrebami, s katerimi se dotlej v muzeju nismo ukvarjali. Lotili smo se digitalnih vsebin. Vse gradivo za razstavo smo digitalizirali, izdelali smo posebno računalniško igrico in računalniški kviz. Razstavo smo didaktično opremili, poskrbeli za najmlajše obiskovalce, uredili tako imenovani temni prostor s ponazoritvijo sveta slepih in slabovidnih in postavili napise v brajici⁴. Lani sem cele dneve preživela v službi, ker za določena področja v muzeju nimamo

⁴ Braillova pisava, pisava slepih in slabovidnih.

S podžupanjo Mojco Špec Potočar in Zdenkom Picljem ob podelitvi Valvasorjeve nagrade. (Foto: Branko Babič)

V Dolenjskem muzeju, 2012. (Foto: Branko Babič)

strokovnjakov, pa sem morala marsikoga poiskati sama. Na primer, pomagala sta mi tudi moja otroka.

Vaša zadnja razstava Novo mesto 1848 – 1918, ki je odprta do 24. februarja prihodnje leto, je, kot pravite, tudi vaša največja doslej. Katere še štejete med vaša najpomembnejše?

Prva velika je bila *Dragotine kapiteljske cerkve*, potem *V objemu Krkinih voda* in *Novo mesto na razglednicah*, pri kateri je hkrati šlo za objavo obsežnega fonda. Opozorila pa bi še na muzejske filme. Te v muzeju pripravljamo predvsem zaradi obiskovalcev, ki z njimi dobijo določen pokrajinski vtis in spoznajo nekoliko širše okolje ali tematiko.

Povsod je izhodišče Novo mesto, ki ga – kljub temu da v njem ne živite – obravnavate z zaznavno ljubeznijo. Kako to?

Novo mesto je privlačno in prikupno. Čeprav sem se rodila v bližini drugih malo večjih krajev, me ti, recimo Sevnica ali Trebnje, niso nikoli pritegnili. Prav vesela sem, da sem prišla v Novo mesto in Šmarjeto, ker me pokrajina od enega do drugega kraja izjemno navdušuje. Ko se vozim v službo in domov, prav uživam, samo Novo mesto pa je resnično prijetno. Znanci se mi radi smejiijo, ker se kakšen konec tedna v Novo mesto odpravim na sprehod, čez Marof, na Loko, če še ne kam. V Novem mestu se dobro počutim, imam pa tudi veliko srečo, da ga lahko obravnavam v okvirih mojega strokovnega dela in mojih delovnih zadolžitev. To je opazil že moj nekdanji kolega Štampohar. Hkrati pa mi muzejsko delo kot preplet različnih področij ugaja. Nekaj je arhivskega dela, srečuješ se z umetnostjo in zgodovino, srečuješ pa se tudi z ljudmi. Pri našem delu je ta stik pomemben, izredno rada pa delam s študenti. Sicer z mlajšimi ljudmi nimam težav in dostikrat me moti, ko jih ljudje kar počez kritizirajo. V muzeju se srečujemo z mladimi ljudmi, ki jih to delo zanima, hkrati pa se tudi sami od njih veliko naučimo. Pa recimo sodelovanje s prostovoljci, delati z njimi je pravi užitek. Zelo rada vodim po razstavah ali Novem mestu, z vsem navedenim pa dobim tudi marsikakšno povratno informacijo.

Z Jožefom Školjčem, novomeškim županom Alojzijem Muhičem in direktorjem Dolenjskega muzeja Zdenkom Picljem ob odprtju razstave *Novo mesto 1848–1918*, 25. november 2011. (Foto: Branko Babič)

Delovna ekipa pri postavljanju razstave *Novo mesto 1848–1918*. (Foto: Branko Babič)

Tudi številni razstavniki katalogi in članki so odraz vašega dela. Nekateri katalogi so kar monografska dela, ki zahtevajo veliko preučevanja.

Če knjige ne napišemo, ne vemo, kako zahtevno delo je to. No, naši katalogi so glede zahtevnosti različni. Tisti, ki obravnavajo zgolj eno temo, niso težavni. Taki, kot je katalog moje zadnje novomeške razstave, pa so kompleksno delo. Gre za povezavo med arhivskim in muzejskih gradivom in nato še za avtorsko tolmačenje. Povsod se tudi držimo znanstvenoraziskovalnega aparata, hkrati pa se moramo zavedati, da so naše publikacije namenjene različnim skupinam obiskovalcev razstav. Pri katalogu ob razstavi *Novo mesto 1848 – 1918* smo tako ob vsej njegovi strokovnosti pazili tudi, da je napisan v poljudnem jeziku, da črke besedila niso premajhne, da je med njim veliko fotografij in da je njegovo oblikovanje razgibano.

Kako pa kot preučevalka preteklosti Novega mesta ocenjujete poistovetenje njegovih sodobnih prebivalcev? Je mesto še mesto ali je zgolj spalno naselje s skoraj izumrlim mestnim jedrom?

Stanja ne ocenjujem tako negativno. Namreč, ko se ljudje – in nekoli-ko tudi zgodovinarji – oziramo v preteklost, je vedno prisotna nostalgija. Prepričani smo, da je bilo nekoč bolje, v resnici pa so se na podoben način pritoževali že naši predhodniki. V arhivu je to lepo videti. Podobno kot danes v njihovem času niso bili zadovoljni s stanjem v mestu. Vedno so vladale določene struje, od posameznikov in političnih struktur pa je bilo odvisno, katera plat je prevladovala in usmerjala razvoj mesta. Pri tem vprašanju moram poudariti, da ne vem, zakaj v Novem mestu Glavnega trga ne zaprejo za promet. Ko sem nedavno obiskala Ormož, ki se po zgodovinski plati ne more primerjati z Novim mestom, sem spoznala, da ima zaprt in lepo urejen glavni trg. Praktično enako pa je v vseh slovenskih mestih srednjeveškega porekla. Pretežno vsa slovenska srednjeveška mesta so se že zdavnaj odločila, da njihov glavni trg kot srce mesta zaprejo in ga namenijo ljudem. Mestna središča so potem dejansko začela oživljati, ljudi pa je, če že ne drugega, privabil mir. V Novem mestu tega resnič-

no ne razumem. Ko se srečujem z ljudmi, predvsem starejšimi, ki so bili v okviru mesta precej dejavni, čutim njihovo pripadnost Novemu mestu in optimizem. Menim pa, da jo vse bolj čutijo tudi mlajši Novomeščani, na primer v LokalPatriotu ali Gogi. Zlagoma se bo le oblikovala določena sredina in prišli bodo ljudje, ki bodo počasi obrnili kolo razvoja. Upoštevati pa moramo, da je prišlo do zamenjave političnega sistema in da je bil razvoj mesta oziroma sistem njegovega gospodarstva nasilno pretrgan. Že pred tem pa se je spremenil tudi način mestnega življenja. V tujini, kjer tudi niso brez težav na omenjenem področju, je šel razvoj naprej, pri nas pa je bil prekinjen. Tudi v tujini so nastala velika trgovska središča na obrobju mest in tudi tam so se ljudje preselili. Ni več nujno, da so zaposleni tam, kjer stanujejo. Svet se je globalno spremenil in njegovo kontinuiteto ne moremo več vzdrževati na način, ki je bil uveljavljen do druge svetovne vojne. Treba je najti nov model. Ponekod so ga našli prej, drugje ga bodo pozneje. Tudi v Novem mestu, kjer so se že začela posamezna gibanja, ki bodo pripeljala do tega, da bo srednjeveški del mesta sčasoma dobil nove vsebine. Mlajši naraščaji imajo o tem že povsem drugačna stališča od naših in prihajajoča generacija bo našla boljše rešitve. Doslej je bilo premalo časa za spremembe, kljub temu pa sodobne politične strukture ne razumem. Vsaj novomeški Glavni trg bi lahko zaprla.

Med najinim pogovorom ste nekajkrat omenili Narodni oziroma Sokolski dom. Tudi njegova obnova bi poživila mestno središče.

To, kar se dogaja z Narodnim domom, me osebno boli in preganja. Predvsem zaradi njegovega arhiva, ki sem ga pregledala do podrobnosti. V njem sem našla presenetljive podatke, da so določeni Novomeščani takrat vse svoje premoženje zastavili za njegovo izgradnjo. Takšna predanost narodni stvari je dobesedno pretresljiva, in zelo me moti, da Slovenci nismo ponosen narod. Enako Novomeščani. Eni in drugi vedno začnemo s tem, da smo majhni. Novo mesto je majhno, Slovenija je majhna, kot da bi bilo to nekaj slabega. Kaj pa je tukaj slabega? Ponosni moramo biti na to, kar pač smo! Ni pomembno ali smo veliki ali majhni. Hočem povedati, da te narodne zavesti ni več. V Novem mestu je bila takrat izrazita, in določeni takratni posamezniki so si veliko upali. Takrat zgraditi tak Narodni dom je moralo biti mukotrpno dejanje in danes bi morali lokalna skupnost in tudi kulturni delavci – nisem toliko pametna, da bi vedela kako – nekako pritisniti na državo, da bi se zadeva končno premaknila. Kajti menim, da gre za spomenik državnega pomena, in ne razumem, zakaj smo ga v Novem mestu razglasili za spomenik lokalnega pomena? Prvi Narodni dom na Slovenskem pod avstrijsko nadvlado kot stavba ni toliko pomemben, pomembnejše je bilo simbolno dejanje. Tukaj gre za simbol slovenstva. Pobudo moramo sprožiti Novomeščani, saj je v Ljubljani ne bodo!

Zanimivo je, da ves čas govorite: to moramo mi, Novomeščani.

Res je, da v Novem mestu delam, in tega, da pač ne prebivam ravno v njem, ne morem ločiti. Prej sem Novomeščanka, kot pa Radulčanka.

Na delovnem mestu v
Dolenjskem muzeju,
april 2012.
(Foto: Rasto Božič)

No, take izjave sem se nadejal in ob njej bi poudaril, da ste v novo-meški sredini ljudje, ki uradno ne živite v mestni občini Novo mesto, ste pa za Novo mesto naredili in delate več in z večjim srcem kot pa marsikdo, ki v njem živi ali zgolj spi.

Ta kaže tudi, da sem se močno vživela v pogovor in na omenjeno temo odzvala čustveno.

Dotakniva se še vaših načrtov.

Povedala sem že, da sta moja glavna cilja stalna razstava o zgodovini Novega mesta in Dvora. Ta projekta bi resnično rada zaključila. Opozorila pa bi, da gre pri teh razstavah tudi za domoznansko področje, ki mu daje današnji čas kar nekoliko manjvrednostni prizvok. Kar pa ni prav in tudi ne drži. Ljudje bi morali poznati svoje okolje, s čimer bi tudi lažje razumeli vse drugo. Poglejmo, denimo, šolske učbenike, ki jih pišejo doktorji znanosti, ki niso nikoli delali na šolskem področju. Ti sicer natrosijo na tisoče informacij, pri tem pa otrok ne naučijo, katere živali živijo v sosednji hosti, ali katere rastline rastejo na domačih travnikih. Po mojem je to velik problem. Otroci spoznavajo svet, domačega okolja pa ne. Tudi v muzeju opažamo, da se šole osredotočajo le na stalne razstave, občasne, ki bi otrokom dale več, pa zanemarjajo. Drugače pa moram poudariti, da se je v Novem mestu ustvarilo določeno stalno občinstvo, ki spremlja naše delo. To me veseli, saj razstave niso moj osebni cilj, temveč jih pripravljamo za obiskovalce. Gre za to, da Dolenjska nekaj dobi in hkrati spozna. Moje delo bo sledilo navedenim smernicam, pripravila pa bom tudi še kakšno občasno razstavo. Nekaj mojega dela bi rada posvetila še zgodovini pokrajine, v muzeju pa razmišljamo tudi o filmu o dolini gradov. Tako bi v prihodnjih letih rada izpostavila dolenjske gradove, šolstvo na Dolenjskem in še kaj.

Bi za zaključek še kaj dodali sami?

Nekaj besed bi rada namenila še mojemu kolektivu. V mojem življenju je pomembno, da grem rada v službo in da se tam razumemo. Pravzaprav imam tri družine, sorodnike v Vrhu in Mirnski dolini, dom v Radulji in Dolenjski muzej. Naš muzejski kolektiv je uglašen in takšen, da mi omogoča kakovostno delo ter zanesljivo podporo. Zelo sem vesela, da je tako. To bi rada poudarila.

RASTO BOŽIČ

Filip Robar Dorin – znanilec drugačnega sobivanja z Romi

Filip Robar Dorin, april 2012.
(Foto: Rasto Božič)

Pogovor z novomeškim filmskim ustvarjalcem, cineastom Filipom Robarjem Dorinom, ki je leta 1983 s svojim dokumentarno zasnovanim celovečernim filmom Opre Roma – Na noge Romi prvi v Sloveniji opozoril na svetovni dan Romov, ob letošnjem romskem prazniku, 8. aprilu, pa predstavil nov film omenjenega niza, Opre Roma III – Pot v gaj.

Leta 1940 v srbskem Boru rojeni filmski ustvarjalec, prevajalec, filmski teoretik in esejist Robar Dorin se je najprej šolal v Novem mestu, nato je v Ljubljani študiral filozofijo in svetovno književnost. Študij filma je opravil na Columbia Collegeu v Chicagu, kjer je tudi diplomiral. Nekaj let je poučeval film na zasebnem inštitutu v Švici, nato filmsko režijo in igro na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani. Na začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja je ustanovil Filmske alternative, eno prvih neodvisnih producerskih hiš v nekdanji Jugoslaviji, med letoma 1998 in 2002 je bil direktor Filmskega sklada, zadnja leta pa spet deluje kot neodvisni filmski ustvarjalec. Podpisal se je pod najmanj 30 dokumentarnih in igranih filmov ter ducat portretnih filmov o slovenskih kulturnikih in umetnikih. Za svoja dela je bil nagrajen v domovini in tujini, prejel je nagrado Prešernovega sklada,

novomeško občinsko Trdinovo nagrado, mannheimski grand prix, dve zlati puljski areni, nagrado Beograda, Badjurovo nagrado, viktorja in nagrado občinstva na festivalu v Veroni. Njegov prvi film o novomeških Romih so leta 1983 predvajali na prvem slovenskem praznovanju svetovnega dneva Romov v Novem mestu.

Ko ste pred tremi desetletji posneli prvi dokumentarni film o novomeških Romih, ste z njim hote ali nehote postavili mejnik v slovenskem razumevanju romske kulture, hkrati pa ste lokalno in mogoče tudi širše vspodbudili vrsto sprememb pri sobivanju z romsko skupnostjo.

Prvi del dosedanje trilogije *Opre Roma* je sobivanje Romov z Dolenjci prvič prikazal tudi z romske plati, marsikaj pa se je kasneje, do leta 2003, ko je nastal drugi film *Opre Roma II – Aven Čhavora*, spremenilo tudi na polju sobivanja. Drugi film je kritično preveril dotedanje dosežke, slabosti, namere in naloge, ki smo si jih avtor in sodelavci zadali ob prvem filmu.

Je novi film niza *Opre Roma*, ki ste ga ob podpori Ministrstva za kulturo posneli v produkciji novomeškega Studia Vrtinec, zaključni del tri desetletja nastajajoče trilogije?

Ne, tega ne morem reči. Razmere na področju romske emancipacije in integracije so še vedno zelo krhke in lomljive in prav lahko se zgodi, da se bom čez dve, tri leta lotil še četrtega dela. Namreč, vsi trije filmi se vrtijo le okoli nekaterih temeljnih problemov romske skupnosti, bivalnih razmer, izobraževanja in zaposlitvenih možnosti. Hkrati gre za zgodbo in dilemo mladega romskega človeka, ki se – vedoželjen, marljiv in ambiciozen – s svojim delom, izobraževanjem in uspehi uvrsti med pomembne osebnosti na krajevni, občinski in državni ravni, potem pa ga polagoma in skozi leta njegova zagnanost zapušča. Sicer ima še vedno voljo delati in pomagati tako Romom kot drugim krajanom, le celotna situacija v zvezi z romsko problematiko povzroči, da se odreče svojim funkcijam podpredsednika Zveze Romov Slovenije in občinskega svetnika. Pri svojem delu naleti namreč na takšne ovire, da spozna, da se kaj zares temeljitega in smiselnega sploh ne da narediti, saj se vse njegove ideje in predlogi razbijejo ob čereh tradicionalnih predsodkov premnogih Romov in banalnih administrativnih ukrepov državne oziroma občinske uprave.

Gre torej za zgodbo Bojana Tudije, glavnega lika vaših filmov na romsko-slovensko tematiko, ki je s prvim filmom, leta 1983, prodrl v javnost. Kot je sam večkrat poudaril, je bilo sodelovanje pri vaših filmih pomembno gibalno njegovega osebnega razvoja. S premiero filma ste slovenske Rome v zgodnjih osemdesetih letih prejšnjega stoletja tudi opozorili na svetovni dan Romov, hkrati pa je ta zaznamovala takratno prvo slovensko oziroma novomeško obeležje tega praznika. Bi lahko vaše takratno delovanje označili tudi za aktivizem?

Vse to najbrž v veliki meri drži, samo da se mi zdi, da se sama beseda aktivizem bolj prilega nekemu drugemu obdobju v naši nedavni zgodovini, ko je bilo treba preobraziti stare družbene odnose. Lahko tudi rečemo, da je prvi film niza *Opre Roma* postal mejnik v dojemanju romske skupnosti na Novomeškem in tudi širše na Slovenskem. To prvo slovensko romsko proslavo smo spravili skupaj z Bojanom in Cvetko Tudija ter še nekaterimi drugimi prijatelji in sodelavci. Naš namen pa ni bil zgolj predvajanje filma, temveč predvsem, da bi se na področju reševanja tako imenovane romske problematike kaj premaknilo na bolje in da bi vspodbudili neko trajnostno gibanje. Takrat smo ustanovili tudi prvo romsko društvo za kulturo, izobraževanje in šport na Slovenskem. Prva zmaga romskih nogometašev proti ekipi takratnih miličnikov je bil dogodek epohalnih razmerij.

Omenili ste, da gre pri vaših filmih niza *Opre Roma* za antropološko-sociološko tematiko. Bi jih lahko označili tudi za tovrstne študije?

Če bi o njih rekli, da so študije, bi bilo tako, kot bi jih ponudil v obvezno gradivo politologom, sociologom, etnologom in ne vem komu še. To pa ni namen mojih filmov. Je pa Pavla Štrukelj, ki je napisala veliko etnološkega gradiva o Romih v Sloveniji in edino temeljito študijo o Romih na Slovenskem, dejala, da gre za antropološko študijo par excellence. K našemu podvigu javnega druženja in odpiranja možnosti je takrat pristopil tudi murskosoboški pisec ter etnolog Vanek Šiftar, takoj za nami pa so tudi v Murski Soboti ustanovili romsko društvo.

Kako bi sami opredelili vaše filme z romsko tematiko?

Glede na publicistično razumevanje gre za dokumentarne filme, v katere pa pogosto vključujem igrane vloške, ki strnejo določena dokumentarna dejstva v neko višjo premiso, morda celo globalno metaforo. Tako prvi del filma opisuje stanje v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ki so ga urejali in nadzirali republiški ter občinski predpisi, referenti, svetovalci in socialna služba. In seveda zelo pogosto tudi takratna milica. V drugem delu filmskega ciklusa, filmu *Aven čhavora – Pridite, otroci*, Bojan Tudija pripoveduje zgodbo, kako so začeli v novomeški krajevni skupnosti Šmihel, kamor spada tudi njihovo romsko naselje, razmere postopoma spreminjati – tako Romi kot tudi drugi krajanjani. Zadnji film iz ciklusa, *Pot v gaj*, kaže, kakšno in kako urejeno je šmihelsko romsko naselje in kakšni so njegovi prebivalci danes. Pravzaprav to ni več romsko naselje, temveč ena izmed šmihelskih ulic. Ulica Pot v gaj je hkrati primer, kaj se lahko ob sodelovanju vseh vpletenih doseže. Tudija pa v vseh naštetih filmih razmišlja in razpravlja o tem, da lahko Rom s poštenim delom in prizadevanjem dobro živi in obilo prispeva k skupnemu sožitju vseh krajanov. Po romsko se da živeti in preživeti tudi drugače.

Filip Robar Dorin, april 2012.
(Foto: Rasto Božič)

Ste niz romskih dokumentarnih filmov zasnovali načrtno?

Če bi imel na voljo dovolj sredstev, bi se romskih in drugih antropoloških študij na filmu loteval pogosteje. No, med prvim in drugim filmom je preteklo dvajset let, v tem času pa sem zbiral denar ter opazoval, kako se življenje in navade Romov v okolici spreminjajo. Prizadeval sem si tudi, da bi z nasveti in dejanji prispeval k vse številnejšim in pomembnejšim premikom v romski in večinski skupnosti, kar je, upam, razvidno tudi v kasnejših filmih. Če imamo dovolj denarja, filma o Romih ni težko narediti. Na primer, Rusi in Srbi so posneli sijajne filme s cigansko tematiko, vendar so bili ti zgolj žanrske priredbe in zgolj posnemanje dejanskega stanja, kjer so igralci in drugi nastopajoči solidno plačani in izpolnjujejo scenaristove ter režiserjeve zahteve. Da bi v filmih prišla do izraza dejanska in ne umišljena resničnost, morda tudi resnica, je treba potrpežljivo opazovati in počakati tudi deset ali več let.

Kako ocenjujete spremembe pri sobivanju z dolenskimi Romi? V Šmihelu je prišlo do velikih premikov, drugje pa se zdi, da se zadeve ne premaknejo z mesta?

Ob pogoju, da se za spremembe zavestno in trajnostno zavzame tudi širša družba na vseh ravneh bivanja in delovanja, bi lahko v Sloveniji v naslednjem desetletju prišli do pomembnih sprememb glede emancipacije in integracije romske populacije. V Šmihelu so – podobno kot v Prekmurju – ljudje že pred dvajset, trideset in več leti začeli graditi dobre medsebojne odnose, sodelovali so z Romi pri različnih skupnih opravilih in tudi občasno zabavo na prostem so skupaj priredili. To so preproste skrivnosti, ki jih skuša tudi moj zadnji film izpostaviti kot pomembne dejavnike boljšega sožitja v skupnosti. V Šmihelu se jim kaj takega danes zdi samoumevno, pred desetletji pa je bilo drugače. Takrat je tudi na mladega Tudijo streljal nekdo iz mimovozečnega avta in ga ranil, ker mu je nekdo drugi menda povedal, da je Bojan cigan in da se dela važnega, ker je svetle polti.

Kaj torej sporočate s filmom?

Gre za dva kraka. Prvi kaže na to, kaj se zgodi, ko se nič ne naredi. Primer je novomeška Bučna vas, ko se samo psuje, negoduje, opravlja in Rome označuje za krive vsega slabega in zlega na tem svetu. Na drugi strani je krajevna skupnost Šmihel, ki je ob spoznanju, da prva usmeritev ne pelje nikamor, ubrala drugačno pot. Rezultati so vidni. Šmihelske Rome je v njihovem naselju obiskal celo predsednik republike Danilo Türk pa komisar sveta Evrope za človekove pravice Thomas Hammarberg. Pa to ni toliko pomembno, pomembneje je, da je naselje urejeno in da se veliko tamkajšnjih otrok šola. Njihovi starši so našli pot do določenih zaposlitev in le malokdo med njimi je še klasičen romski socialni podpiranec ali nebodigatreba. Lahko, da kdo še kje pobere kakšen baker, tega ne morem zagotoviti, je pa dejstvo, da je

vse to tudi posledica premika, ki sva ga povzročila s Tudijo in pa, ne pozabimo, večletne pozitivne naravnosti ter delovanja modrega vodstva šmihelske krajevne skupnosti. Film pa ima, na žalost, tudi svojo pesimistično stran, saj je Tudija po vsem naštetem in po vsem, kar je vložil prizadevanja in upov, nazadnje obupal in odstopil z vseh svojih položajev. Eden najbolj vplivnih, dejavnih in obetavnih dolenjskih Romov je klonil zaradi neveščega ravnanja in birokratskega delovanja državnih in občinskih uradov ter inštitucij. To je najbolj pesimistično. Naj navržem še nekaj, kar širši javnosti ni znano. Pred kakšnim letom in pol je Bojana poklical nekdo s policijske uprave, da naj jim pomaga preprečiti nepredvidljive posledice dejstva, da je neki Rom iz maščevanja ugrabil svojo nekdanjo ženo in otroka in se z njima skriva v nekem gozdu. Bojan se je podal na zelo tvegano pot in s svojo mirno držo ter prepričljivimi argumenti razorožil ponorelega Roma ter preprečil morebitno hudo tragedijo.

Kje vse boste film predstavili?

Trenutno gre še za načrte in želje. Filme bomo morda kot trilogijo izdali v digitalni obliki, nameravamo ga predstaviti v Cankarjevem domu v Ljubljani, v okviru filmskega programa Evropske prestolnice kulture v Mariboru, vsekakor pa, če bo le mogoče, tudi drugod po Sloveniji. V mislih imamo tudi televizijsko predvajanje in spletno predstavitev. Z njim se bomo skušali prebiti na amsterdamski filmski festival, šli bomo pa še kam drugam. Film bi radi opremili s kakovostnimi angleškimi in francoskimi podnapisi in čim več predvajali po Evropi. Konec koncev so Romi prisotni po vsej Evropi, povsod so odrinjeni, marsikje pa živijo še bistveno slabše kot v Sloveniji. Na Madžarskem so Rome še nedavno preganjali v pogromih in jim požigali naselja, francoski Sarkozy je imel nekaj precej gorkih zamisli glede domačih in priseljenih Romov in tako naprej. Ne smemo pa pozabiti tudi na naš domači Ambrus in na bombaše na Dolenjskem. Svet še vedno ali pa znova ogrožajo predsodki, nestrpnost, nasilje in sovraštvo. Temu pa se je treba vedno in povsod postaviti po robu.

Bojan Tudija, april 2012.
(Foto: Rasto Božič)

Uroš Abram, iz serije *PORTRET MADE IN ME, BREZ NASLOVA 5*, 2011, fotografija

MARIJA JUREKIČ¹

Destruktivni kanibalizem v gradbeništvu

Danes se okoli gradbeništvu dogajajo težko razumljive, težko dojemljive in nesprejemljive stvari. Ko v medijih nekdo, ki ni vključen in prizadet v dogajanje, bere o zlomu gradbeništvu in gradbenih baronov, o domnevnih kartelih, precenjenih javnih naložbah, zaploska tistim, ki želijo dati vse gradbenike v en koš in na grmado, ne glede na to, ali so kradli ali so bili okradeni. In naj pridejo tuji gradbinci, kot so zapisali v enem izmed dnevnikov.

Tisti, ki delujemo v gradbeništvu in se vsakodnevno borimo za spremembe na tem področju, stvari vidimo drugače. Drugače bi jih morala že pred leti prepoznati tudi država, če ne bi bile močnejše od stroke interesne skupine, usmerjene k sebi, k svojim² in vase. Vpliv elit, povezanih v mreže, je prevladujoč dejavnik vseh dogajanj v družbi, velik del mreže pa sega tudi v graditeljstvo, to je v gradbeništvu z vso spremljajočo strukturo, ki je vpletena v gradnjo. Kdor nima takšnih povezav, je v nemilosti tistih, ki jih imajo. Že od nekdaj je znano, da je ta panoga motor gospodarstva in da je nanjo vezano vsaj ducat drugih panog, preko javnih gradbenih projektov pa lahko oživi gospodarstvo. Prav gradbena javna naročila so v preteklih letih pomembno vplivala na obsežnost gradbenega trga, saj so predstavljala polovico vseh del v graditeljstvu – nikomur v državi se ni zdelo pomembno, da bi obseg reguliral na optimalno raven, tako kot se danes nikomur ne zdi pomembno, da bi preko javnih naročil ohranjal takšen obseg naložb, ki bi preprečil stihijski razpad stroke. Oblikovanje gradbenih cen po gotovo edinem kriteriju najnižje cene je vplivalo na nerealno in nevzdržno niža-

nje cen tudi v zasebnem sektorju in gradbeništvu se je znašlo brez vsake akumulacije, kar v velikih primerih lahko vzdržijo nekaj časa le še tuji investitorji z močnimi in zdravimi jedri. S tem pa se bodo minimalizirala slovenska gradbena podjetja tako, da ne bodo več sposobna graditi večjih projektov, kaj šele konkurirati zanje v tujini. Ko bo dosežena ta stopnja – do tam pa ni več daleč – tuja podjetja ne bodo imela več konkurence in bodo poslovala po cenah, ki jim bodo prinašale močne akumulacije. Javna naročila v preteklosti so bistveno vplivala tudi na ustvarjanje in oblikovanje plačilne kulture velikih gradbenih podjetij do podizvajalcev in dobaviteljev. Ne gre le za pritisk na pogodbene cene, pač pa tudi za izumljanje inovativnih pristopov za znižanje cene med gradnjo in po njenem zaključku, postavljanje plačilnih pogojev (obvezni odstopi terjatev, cesije, asignacije, kompenzacije z nepremičninami, ...), ki so neobičajni, nazadnje pa se izkažejo za neuresničljive. Zbiranje velikega števila izvajalcev za isto vrsto del je olajšalo izkoriščanje vsakega po malem. Unovečevali so njihove bančne garancije na prvi poziv (ki predstavljajo večinski garancijski potencial). S tem so veliki prišli do denarja, vedoč, da nasprotni tožbeni zahtevki ob pravnikih z zvencečimi imeni, lahko trajajo tudi desetletje. Zakonodajca, ki podizvajalcem po Obligacijskem zakoniku in Zakonu o javnih naročilih daje pravico do zahtevkov za neposredna plačila ne daje nobenih jamstev za plačilo, še posebej, če se naročniki izmikajo potrjevanju izvedenih del. Jasno jim je, da so podizvajalci nepovezani, da imajo slabo poslovno znanje in da njihovega propada ne bo opazil nihče, razen, če to plačajo s svojim življenjem. Takšno poslovno kulturo so povzeli tudi nekateri zasebni investitorji, predvsem tisti, ki so del te mreže elit.

¹ Avtorica je vodja splošne službe novomeške Kovinotehne MKI, članek pa je napisala novembra lani.

² Navedek iz časnika Finance.

Na vse to smo podizvajalci opozarjali Zbornico gradbeništva in gradbenega materiala, Sekcijo podizvajalcev pri Podjetniško trgovinski zbornici Slovenije, ki deluje v okviru Gospodarske zbornice Slovenije, Obrtno zbornico Slovenije in Inženirsko zbornico Slovenije. Mediji so ustvarjali vtis, da je končno prišlo do čiste lopate, ker so razkrili kartelne in druge domnevno škodljive dogovore, sklenjene pri gradnji avtocest. Mediji so rušili velike tajkunske gradbenike in prepričevali javnost, da so zdaj ostali le gradbeniki, ki so čisti, gradbeništvo pa bo obstalo v obsegu, ki ga realno potrebujemo. Izvirni problemi so čisto druge, naj jih povzamem po uvodniku glasila inženirske zbornice. Izvirni greh sedanjih težav v gradbeništvu, in seveda tudi širše v gospodarstvu, je pomanjkanje strateškega načrtovanja investicij. Slovenski mega projekt izgradnje avtocest je očitno zadovoljil in uspaval vse, ki bi bili dolžni na ravni države skrbeti za kolikor toliko enakomeren časovni pas investiranja. Žal ni gospodarja v državi, ki bi bil zadolžen in sposoben skrbeti za tako pomemben gospodarski segment, kot je graditev. Gradnjo objektov, ki bodo služili kot osnovno sredstvo kasnejši eksploataciji, organizira praktično vsako od ministrstev zase. Interes in moč posameznika prevladujeta nad interesom in močjo skupnosti, kar izkrivlja sliko kakovostnega življenja skupnosti. Največje investicijske napake so narejene še preden se razvije projekt do izvedbene faze. Zelo pomemben in konkreten vzrok za to trditev je v zadnjih letih splošen princip oddajanja naročil po praktično edinem kriteriju najnižje cene. Princip, ki je skregan z osnovno logiko načrtovanja in ocenjevanja, kot je ne pozna niti tujina, po kateri se sicer tako radi zgledujemo.³

Iz statistične analize javnih naročil za leto 2009, ki jo je izdelalo Ministrstvo za finance, izhaja, da je od 1.269 naročil za gradnje bilo le 11,2 odstotka oddanih na osnovi meril ekonomsko najugodnejše ponudbe, vse druge pa po merilu najnižje cene. Analiza je pokazala, da pogodbeni vrednosti pogosto močno odstopa od ocenjene vrednosti javnega naročila. V skrajnih primerih je bila pogod-

bena vrednost za 142,2 odstotka višja od ocenjene vrednosti oziroma 99,4 odstotka nižja. V 182 primerih pa je bila pogodbeni vrednost za več kot 40 odstotkov nižja od ocenjene vrednosti. Ministrstvo ugotavlja, da naročniki prepogosto in neutemeljeno za izbiro ponudbe uporabljajo merilo najnižje cene, ne upoštevajo dosledno določb, ki onemogočajo neelojalno konkurenco oziroma ne preprečujejo gradnje po dumpinških cenah, ter pripravljajo pomanjkljivo investicijsko dokumentacijo, kar vse predstavlja družbeno nesprejemljivo in negospodarno ravnanje.⁴

V insolventnih postopkih gradbenih podjetij so najvišjo ceno plačali predvsem podizvajalci. Nekateri so morali razglasiti svojo insolventnost, drugi so desetletja akumulirano dodano vrednost za razvoj podjetja porabili za pokrivanje izpadlih plačil, samostojni podjetniki in družbeniki so zgubili osebno premoženje, nekaj pa je takšnih, ki se borijo, čeprav jim voda sega do nosu. Žal pa ugotavljam, da se razmere po propadu dosedanjih večjih gradbenikov niso dosti spremenile. Glavni izvajalci ne delujejo kaj dosti drugače, še vedno izumljajo nove in inovativne pristope za zadrževanje plačil, njihovo izogibanje, tudi kadar jih k temu zavezuje javni naročnik, predvsem pa zniževanju cene po že izvedenih delih. Javni naročniki praviloma oddajajo naročila po kriteriju najnižje cene na osnovi slabe investicijske dokumentacije in ne-realne ocene investicije. Posledice vsega tega so ne-realne ocene investicije, projektiranja in načrtovanja proračunskih sredstev za gradnjo. Še vedno izbirajo nepravilnega izvajalca za napačno ceno, vedno večji so zamiki pri uresničenju gradnje in vnaprej so pričakovani ter na koncu tudi uresničeni bogati aneksi za doseg realne cene. Vedno manj je obvladovan potek gradnje in njena kakovost, saj za nizko ceno vgrajujejo materiale na robu kakovosti. Roke za dokončanje del podaljšujejo, ob insolventnosti izvajalca pa ostanejo naročnikom slabe in nedokončane gradnje. Tudi unovčene bančne garancije javnih naročnikov imajo zaradi državnega lastništva bančnega sektorja za davkoplačevalce in državo le premik iz levega v desni žep. Pristoj-

³ Vir: IZS – NOVO, št. 57, stran 3; dr. Branko Zadnik.

⁴ Vir: IZS – NOVO, št. 58, str.3., mag. Barbara Škraba Flis.

na zbornica ugotavlja, da je gradbeništvo že drugo leto beležilo občuten padec. Zaposlenost se je znižala za 4,4 odstotka, prihodki so bili nižji za 8 odstotkov, dodana vrednost se je zmanjšala za skoraj 15 odstotkov, čiste izgube pa je bilo za 254 odstotkov več kot v letu 2009⁵.

Kako bo v praksi zaživel Navodilo o plačilu podizvajalcev pri gradnjah, ki ga je izdalo Ministrstvo za finance ter Uredba o etiki pri javnem naročanju na področju gradenj, ki ga je sprejela vlada, bomo šele videli. Ker se praksa oddaje javnih naročil nadaljuje v nespremenjeni obliki (vključno s ključem najnižje cene), se bojim, da se bo neetično ravnanje tako naročnikov kot izvajalcev nadaljevalo. Izvajalci bodo iskali nove načine za to, da bodo breme prenesli na podizvajalce ter dobavitelje in jih našli v zavračanju situacij, iskanju drobnih napak za veliko ceno, zaračunavanju dodatnih stroškov, zaračunavanju penalov, četudi jih sami ne plačajo, v zniževanju cene pri končnem obračunu tako, da se z naročnikom dogovorijo za znižanje cene konkretno na račun podizvajalcev, unovčevanju nepreklicnih in brezpogojnih bančnih garancij in ne nazadnje, z neplačilom in pavšalnimi, neresničnimi ter lažnimi ugovori zoper izvršbe – ob dejstvu, da gradbeni spori trajajo tudi do pet let. Najnovejši inovativni izum glavnih izvajalcev je, da se dogovorijo s finančno ustanovo, ki odkupuje terjatve, da izsledí upnikovega (podizvajalčevega) upnika, od tega odkupi to terjatev in jo proda glavnemu izvajalcu, ki jo potem pobota s svojo obveznostjo do upnika (podizvajalca). Ceno takšne transakcije si potem delita, oba dodatno zaslužita, podizvajalec pa ne dobi svežega priliva. Inovativnost glavnih izvajalcev, pa tudi nekaterih naročnikov, je brez meja. Računajo tudi na to, da je sodstvo na tem področju neenotno in da vedno lahko zmagajo. V enem primeru z ničemer ne dokažejo, da obstoji terjatev in sodbo dobijo, v drugem pa imajo sklenjen končni obračun, ki po zakonu pomeni izvensodno poravnavo, sodišče ugotovi, da ta nima veljave in izgubijo. Če pogledamo seznam pravnih postopkov posameznega

gradbenika (na primer v programu CreditCheck), zoper katerega je skoraj vsak dan razpisana obravnava, pogosto pa tudi po šest dnevno, potem lahko zatrdim, da sodi v kategorijo prej opisanega zvijačnega izvajalca. To je prava slika izvajalca, ne pa letni obračun, niti drugi podatki, ki jih lahko o sebi prikroji. Takšnemu izvajalcu je treba pravočasno obrniti hrbet. Točno takšna je bila tudi slika slavnih izvajalcev, ki jih danes ni več. Sporočilo tiskovne konference na Gospodarski zbornici Slovenije 26. novembra 2011 je bilo nedvoumno: široko uveljavljene slabe prakse in neetična ravnanja investitorjev, izvajalcev do zadnjih dobaviteljev imajo oporo v obstoječem pravnem sistemu in praksi, ki te ne le omogočata, ampak dobesedno spodbujata udeležence v panogi k nepoštenemu in neetičnemu ravnanju. Rimske Terme so za podizvajalce tipični primer nepoštenja, neetičnosti in mrežnega ravnanja v ne vem čigavem interesu, pa naj si zato bralec razloži še sam na osnovi dejstev. Ko so izvajalci sprejeli posel, niso vedeli, da gre že v startu za nasadilo investicijo, ki tržno ne bo rentabilna. Sprejeli so plačilo z 20-odstotnim lastniškim deležem, ker so verjeli, da je naložba v podjetje, ki je v večinski lasti države, močnih državnih podjetij in državnih bank, dobro načrtovana in realna. Sprejeli so delo pod pogojem, da bo plačilo izvedel investitor, in ko je ta to še pisno potrdil, niso mogli dvomiti. Pri plačilu del se je zataknilo pri evropskih sredstvih – kar naj bi podizvajalci sprejeli z razumevanjem, toda plačil za izvedbena dela tudi pozneje ni bilo, ker so se državna podjetja odrekla dokapitalizaciji, ker je šel glavni izvajalec v stečaj in ker so terme razglasile insolventnost, spet vse na račun podizvajalcev.

Poseben problem izvajalcev pa predstavljajo skrbno zavezane bančne vreče, tako za posojila kot za garancije. Še v večji meri za slednje, saj se od izvajalcev zahteva vrsta prvovrstnih bančnih garancij (za resnost ponudbe, dobro izvedbo del, za odpravo napak, za avans), ti pa vsa bremena prenesejo na podizvajalce. Ustvari se vrsta garancij za isto stvar, večinoma bančnih, ki jo investitorji dodatno zavarujejo še z zadrževanjem vsaj 10-odstotnega plačila za opravljena dela, garancijsko dobo za odpravo napak pa razvlečejo tudi do deset let,

⁵ Vir: GZS ZGIGM : Poslovanje gradbeništva in IGM v letu 2010.

kar vse povečuje stroške in bremeni kreditni potencial v naložbo vključenih družb.

Ob zaključku naj poudarim, da je pomanjkanje temeljnih moralnih in človeških vrednot postalo moteč pojav v vsej verigi graditeljstva, kar najbolj občutijo tisti, ki so na koncu verige. Država kot največji investitor v državi lahko pomembno vpliva na ta pojav s pregledno zakonodajo tako na področju javnega naročanja kot z dopolnitvijo Obligacijskega zakonika, kjer govori o neposrednih plačilih. Razširi naj definicijo podizvajalca in dovoli rubež tudi za še ne zapadle terjatve. Deluje naj kot dober gospodar v javnem interesu in interesu prihodnjih rodov. Glavni izvajalci se morajo zavedati, da z ustvarjanjem dumpinga delajo škodo predvsem sebi in gradbeništvu. Upam, da bodo vsaj tisti, ki so združeni v Zbornici gradbe-

ništva in gradbenega materiala, spoznali, da morajo v prihodnje sodelovati kot ceh in se ne smejo več razprodajati za vsako ceno, med drugim tudi za ceno potopa podizvajalcev.

Problematiko sem zapisala, kot jo zaznavam v podjetju, kjer sem zaposlena, ob sodelovanju z drugimi podizvajalci na objektih, kjer doživljamo podobne usode in obravnave ter reševanja problematike v okviru Gospodarske zbornice Slovenije. Ker že skoraj štiri desetletja delujem v gradbeništvu, pa ne morem mimo nekih drugih časov, v katerih je bilo partnersko sodelovanje med podjetji, podizvajalci, dobavitelji in bankami vrednota. Nihče ni pomislil na kartel, dobro, kakovostno in hitro smo gradili, skupaj smo šli v Afriko, Azijo in po Evropi, iz gradbeništva smo naredili zanesljiv motor slovenskega gospodarstva. Tega danes nismo sposobni narediti niti v ožji regiji.

Uroš Abram, Ambientalna postavitev *PORTRET MADE IN ME*, Galerija Simulaker Novo mesto, 2011, fotografija

MARIJA MERCINA

Videti in vedeti

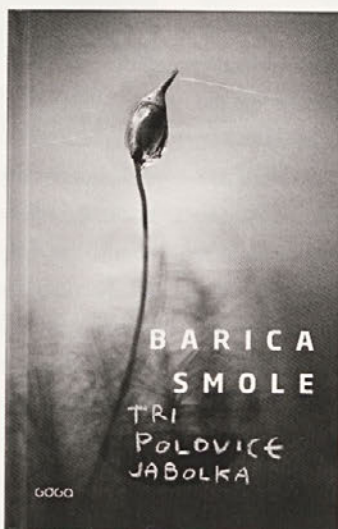
Barica Smole, Tri polovice jabolka, Goga, Novo mesto 2011.

Knjiga z naslovom *Tri polovice jabolka* je zadnje delo pripovednice, esejistke in prevajalke Barice Smole. V manj kot petnajst letih je izšlo pet (in pol) njenih pripovednih del: *Katarina* (1997), *Igra za deset prstov* (2000), *Kamendan* (2003), roman *Reka slezenaste barve* (2007) in zadnja knjiga – *Tri polovice jabolka* (2011).

Zakaj pet in pol knjig, in ne pet ali šest? Smoletova je, spretno posnemajoč avtorjev slog pisanja, dokončala Jurčičevo viteško povest *Janez Gremčič*, ki je nato izšla leta 1996. Za kratko prozo in radijske igre je prejela številne nagrade. Svoje pero ostri s prevajanjem in esejistiko, saj piše literarne kritike, spremne eseje h knjigam in kolumne, prevedla pa je tudi sedem pripovednih del oziroma šest in pol (eno v sodelovanju z drugim prevajalcem).

Knjiga *Tri polovice jabolka* je zanimivo in premišljeno oblikovana. Na naslovnici je fotografija rastlinskega organa, pomembnega za spolno razmnoževanje rastline, na hrbtni strani pa zgoščena predstavitev avtorice in njenega dela. V sorazmerno obsežni spremni besedi z naslovom *Več kot tri polovice* je pesnik, pripovednik in esejist Milan Šelj izčrpno analiziral njeno delo.

Kako razumeti naslov? Umetniško dejanje ne pomeni le zareze v resničnost. Ob novih spoznanjih, ki jih daruje umetniško delo, bralec sveta ne more več sestaviti v staro, že znano podobo. Naslov zadnje pisateljčine proze ni nikakršen duhovit domislek, temveč pomeni eno od temelj-

nih lastnosti tega pronicljivo napisanega literarnega dela, saj v vsaki pripovedi s svojo upodobitvijo sveta bralcu odstira nove poglede na znano resničnost. Vse je videl, vendar prej ni vedel. Pisateljica resničnost sicer močno osvetli, vendar pri tem bralca ne zaslepi. Po začetnem nelagodju, ki ga v njem izzove kritična intelektualna ostrina, se mu oddolži z ugodjem, ki ga v njem povzroči izrazna lepota besedila.

Ob branju knjige *Tri polovice jabolka* sem se večkrat spomnila Go-

yevih *Caprichos*, ki so nastajale na prehodu iz 17. v 18. stoletje, pretresljivih likovnih upodobitev sodobnih nravi. Tudi osemnajst slik Barice Smole je napisanih v bleščečem slogu, ki vzbuja ugodje, vendar ni dvoma, da so to podobe življenja, ki razkrivajo razkrivajoče nemoč, grozo, tudi praznino – kaj počnemo ljudje drug z drugim, s svetom okoli sebe in nenazadnje sami s seboj, pa naj gre za družbene ali zasebne odnose. V *Treh polovicah jabolka* je vse povezano z vsem, nedvomno pa je med številnimi temami v ospredju etična. Sicer se v tej stvarni upodobitvi sveta resno prepleta s posmehljivim, prozaično s poetičnim, neusmiljeno kritično s sočutnim ...

Dogajalni prostor je globalen, od majhnih mest – zlahka si predstavljamo Trebnje ali Novo mesto, vendar to ni bistveno – pa do Afrike in New Yorka. Prehodi iz resničnosti v fantastiko in sanje omogočajo tudi časovna potovanja. Tako se tri muze, Julija, Angela in Joža, neke noči v Novem mestu odpravijo na nočni pohod; v drugi pripovedi ponovno oživi srečanje med pisateljema, ki ga je eden od njiju obelodanil v svojem romanu *Po-*

mladni dan, Smoletova pa uporabila za izostreno kritiko nraavnosti v kulturniških krogih.

Ne bom se pridružila razpravljalcem o razlikah med moško in žensko pisavo. Njune različnosti ni še nikoli nihče dokazal, še manj prepričljive bi bile primerjave o umetniški vrednosti, nobenega dvoma pa ni, da moški in ženske in med njimi pisatelji obeh spolov, živimo precej različno, vsaj kar zadeva naš vsakdan. Med branjem te knjige si v vlogi pripovedovalca predstavljamo ženski lik, v pripovedih pa tudi prevladujejo ženske osebe ... »Vrag tiči v ogledalu,« je v nekem eseju napisala Herta Müller. V *Treh polovicah jabolka* je veliko ženskih likov iz naše vsakdanje resničnosti upodobljenih tako zanimivo, da jih ne bomo pozabili, pa naj so to izmučene samohranilke ali ženske, podobne »morskim psom«.

»In zgrozila sem se. Nič ne more biti tako majhno, da se ne bi dotikalo vsega drugega«, pravi Herta Müller. Vsekakor je to eno od temeljnih etičnih spoznanj, ki ga bralcu darujejo *Tri polovice jabolka*. Ob jezi in žalosti ga spretno vodijo k občutkom moralne večvrednosti, ko se zave, da noče so-

Barica Smole ob predstavitvi svoje knjige v Knjižnici Pavla Golie v Trebnjem, februar 2012. (Foto: Rasto Božič)

delovati v tej igri, ali pa se pripoved tako spretno zaobrne, da se bralec lahko sredi največje napetosti zahajlja. Ugodje najboljših vrste, čutno in intelektualno obenem, omogoča jezikovna oblikovanost besedila. Jezik opozarja sam nase, tudi najbolj vsakdanje zadeve so oblikovane v lepoto, nič ni napisano kar tako, vse je pripovedovano najbolje.

Ali je res, da vidimo samo tisto, kar že vemo? Četudi bi bilo res tako, se prej tega nismo zavedeli. Nismo vedeli, da vemo. Zdaj pa!

DARJA PEPERKO GOLOB

Ob stoletnici rojstva Severina Šalija

Spominski večer in razstava ob stoletnici rojstva pesnika, prevajalca in književnega urednika Severina Šalija v novomeški knjižnici

»Le kaj je človek? Vreden
in nevreden, poveličan
in osramočen, bičan
in križan, teptan in zmagovalen,
bolan in zdrav, mlad in star,
onemogel, svetniški in hudodelski.

Tako je pač človekovo življenje
na tem usojenem svetu!«

(Severin Šali, odlomek iz pesmi *Popotnik,*
zaljubljen v življenje)

Tako se glasijo preproste, a nadvse resnične besede pesnika, Novomeščana Severina Šalija, čigar stoletnico rojstva je Novo mesto obeležilo lansko jesen. Knjižnica Mirana Jarca je v novembru 2011¹ kot projekt obeležitve obletnic pomembnih Novo-

¹ Razstavo so odprli 17. novembra 2011. (Opomba urednika)

meščanov, razpisan pri Mestni občini Novo mesto, pripravila literarni večer, posvečen »našemu« Šaliju, pogovor z njegovimi sorodniki, prijatelji in poznavalci njegove ustvarjalne poti ter razstavo o njegovem življenju in delu. Takšni jubilejni dogodki so v knjižnici vedno nekaj posebnega, saj so posvečeni ljudem, ki so v našem mestu živeli ali delovali, bili močno povezani z ljudmi, mestom, pokrajino, kar se odraža tudi v njihovem nesmrtnem delu. Mnogi med njimi so bili tudi redni obiskovalci novomeške knjižnice, kajti vsi veliki ljudje so večno zapisani čudežni moči knjige.

Eden teh nekdanjih prijaznih uporabnikov in prijateljev knjižnice je bil tudi Severin Šali, pravzaprav sosed z iste ulice. Osebno ga žal nisem poznala, a vsi, ki so ga, o njem spregovorijo z neko posebno milino, na obrazu pa se jim zariše prisrčen, umirjen nasmeh, ki ga ponavadi dobimo v družbi mirnih, skromnih, delovnih in poštenih ljudi, izžarevajočih izjemno človeško toplino. Menda je imel Šali tudi vse bolj redko človeško lastnost – znal se je blagohotno šaliti (kar mu je pravzaprav naložil že njegov priimek), predvsem pa sta ga zlasti v težkih časih okupacije in po njej zaznamovali vztrajnost in pokončnost na svoji poti »popotnika, zaljubljenega v življenje«.

Med študijem slovenske književnosti sem o pesniku Severinu Šaliju bolj malo izvedela, a neločljivo povezano je ostalo njegovo ime s prevedenimi deli ruskih klasikov, ki sem jih prebirala ravno tako med študijem. »To je torej Severin Šali – znano ime prevajalca z naslovnice prebranih knjig Dostojevskega, Gogolja, Tolstoja?«, me je mnogo kasneje prevzela povezava med njegovim celotnim ustvarjalnim opusom in delčkom le-tega, ki sem ga že prej poznala.

Pisati in pripraviti razstavo o ljudeh, ki so s svojim presežnim delom zaznamovali določen prostor in čas, je silno nevhvaležna naloga. Nikoli ni možno predstaviti vsega, kar so ti ljudje kot mravljice pridno znosili na kup, v rabo vsem, ki šele prihajajo. Izbor obsežnega gradiva in njegova postavitve pa je do neke mere subjektivno videnje tistih, ki smo avtorja spoznali posredno, preko njegovih del, literarnih kritik, pričevanj sodobnikov ... A kot pravijo, vrednost je v raznolikosti občutenj, misli, mnenj, pogledov.

Zato želim pesnika, prevajalca, kritika in urednika Severina Šalija ob minuli stoletnici njegovega rojstva predstaviti malce drugače – ogledujoč si razstavo, ki smo jo v knjižnici pripravili ob njegovem lanskem jubileju.

Monumentalna, nekoliko hladna spominska avla Marjana Mušiča v starem delu knjižnice je sredi novembra 2011 zaživela v novi podobi – razstavne vitrine so polne Šalijevih knjig, slik, dokumentov, predmetov. Neskončno zadovoljna sem, da lahko namesto preslikanih naslovnice pesnikovih knjig in njihove virtualne predstavitve v vitrino postavim prave knjige, ki vse drugače približajo čudežno moč tiskane besede. Ko vstopimo v prostor, se nam pogled najprej ustavi na veliki Šalijevi fotografiji na steni, ob kateri je natisnjena njegova mogočna pesem *Popotnik, zaljubljen v življenje* kot moto celotne razstave oziroma njen naslov. Le kdo bi lahko šel dalje, ne da bi jo prebral? A hočeš nočeš našo pozornost kmalu pritegne bližnja vitrina z velikim, črnim, starim pisalnim strojem znamke Ideal, Šalijevim neutrudnim sodelavcem podnevi in ponoči, ko je pisal pesmi ali prevajal. Ob njem se nahajajo številni že nekoliko porumeneli izvorni tipkopisi njegovih pesmi: *Sijoče mračine*, *Lepa je pot v Jeruzalem*, *Pota in vračanja*, *Daritvena pesem popotnih*, *Večer*, *Na Trški gori*, *Gorjanska bajka*, *Po nevihti* in druge.

Nato v kotu vitrine uzremo uokvirjeno fotografijo pesnikove rojstne hiše ... Vsekakor je že čas, da se obiskovalci razstave seznanijo s ključnimi postajami Šalijeve življenjske in ustvarjalne poti.

Kratek biografski zapis v vitrini sporoča:

Severin Šali je bil rojen 22. oktobra 1911 v Podliscu pri Dobrniču. Osnovno šolo je obiskoval v Nemški vasi pri Trebnjem, gimnazijo pa v Varaždinu. Nato je sprva živel in delal na Hrvaškem, odločilno zanj pa je bilo, da je leta 1938 dobil službo v Jugoslovanski tiskarni v Ljubljani, kjer je od prodajalca v knjigarni napredoval v lektorja, knjižnega svetovalca in urednika. Že v času vojne je razvil izredno uredniško dejavnost, s katero se je ukvarjal vse življenje: leta 1943 je izbral in uredil izbor slovenskih ljudskih pesmi *Peli so jih mati moja*, bil je urednik znane zbirke *Slovenčeva knjižnica*, knjižne serije *Naša knjiga*, leta 1959 je pre-

vzel vodstvo Dolenjske založbe v Novem mestu, od leta 1972 do upokojitve leta 1984 pa je bil zaposlen pri Mladinski knjigi v Ljubljani, kjer je bil eden glavnih urednikov (na primer knjižne zbirke *Levstikov hram*). Izbral in uredil je tudi *Liriko slovenskih pesnic* (1985). Svoje prve pesmi je objavil v revijah Dejanje ter Dom in svet, leta 1940 pa izdal svojo prvo pesniško zbirko *Slap tišine*, ki sta ji med vojno, kljub zapovedanemu kulturnemu molku, sledili še zbirka *Srečavanja s smrtjo* (1943) in domoljubna pesnitev *Spev rodni zemlji* (1944), zaradi katere je imel težave z italijansko cenzuro. Po končani vojni je sledilo dolgo obdobje pesniškega molka, ki ga je prekinila šele leta 1982 izdana pesniška zbirka *Pesek in zelenice*, sledili pa so ji pesniški izbor *Sijoče mračine* (1985), zbirka *Pesnik na večerni poti* (1991), otroške pesmi *Teče to in teče ono* (1983) in *V deveto deželo* (1995). Po vojni, ko je bil zaradi pokončne države mladega poeta slabo zapisan pri oblasteh, je kot svobodni književnik živel v svojem ljubem Novem mestu in s svojim izjemnim jezikovnim čutom in poliglotskim znanjem prevajal zlasti pripovedništvo iz skoraj vseh slovanskih jezikov in francoščine. Posebej blizu mu je bila literatura ruskih klasikov. Iz ruščine je med drugimi prevedel nekatera dela Dostojevskega, Gogolja, Turgenjeva, Gorkega, Ševčenka, iz hrvaščine in srbščine dela Iva Andrića, Avgusta Šenoe, Vladimirja Nazorja itd., iz francoščine pa zlasti Gida, Lanouxa in Maurisa. Prevajal je tudi češko in makedonsko literaturo. Slovenski leksikon novejšega prevajanja beleži do leta 1985 kar 115 Šalijevih prevodov književnih del.

Za svoje delo je prejel več nagrad in priznanj, med njimi: Prešernovi literarni nagradi mestne občine ljubljanske za poezijo (1940 in 1943), Trdinovo nagrado (1954), banovinsko nagrado za poezijo, nagrajen pa je bil tudi v tedanji Sovjetski zvezi, in sicer za prevode ruske književnosti v slovenski jezik (1969). Po njem se imenuje tudi ulica v Novem mestu (Šalijeva ulica). Umrl je 24. oktobra 1992 v Novem mestu.

Poleg njegovih pesniških zbirk in obsežne prevajalske bere Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto hrani v Posebnih zbirkah Boga Komelja tudi pesnikove fotografije, pisma in korespondenco, diplome in priznanja.

Nekatere njegove nagrade so ob tej priložnosti tudi razstavljene: nagrada mesta Ljubljane za pesniško zbirko *Slap tišine*, nagrada mesta Ljubljane za delo *Srečavanja s smrtjo* ter priznanje Zveze sovjetskih pisateljev za prevode ruske književnosti.

V pritličju razstavišča stoji Savinškov kip pesnika Mirana Jarca (1900 – 1942), po katerem se imenuje novomeška knjižnica. »Kamniti poet Jarc« se zgovorno, ponosno ozira proti vitrini, kjer je na ogled Šalijeva bogata pesniška bera, to so vse njegove izdane pesniške zbirke za odrasle in izbor revijalnih objav. Skopi prostor pač ne dopušča, da bi se obiskovalec seznanil z vsemi objavami njegovih pesmi v številnih zbornikih, revijah, časnikih in časopisih, med katerimi zavzemajo posebno mesto številne pesmi – posvetila slovenskim pesnikom, slikarjem, kulturnikom, Božidarju Jakcu, Jožetu Dularju, Janku Jarcu, Pavlu Golii in drugim. Res je tudi, da mnoge njegove pesmi niso bile nikoli objavljene, nekaterih med njimi tudi še ni prebral nihče razen pesnika samega. Posebno pozornost obiskovalcev pa vzbudi droben listič, položen med razstavljene knjige. To je ekslibris, čudovita mala grafika, kakršne so bile prvotno nalepljene v knjigah v funkciji lastniškega znaka. Kasneje, vse do danes, so si svoj ekslibris omislili le posamezniki bibliofili, zbiralci knjig in častilci umetnosti. Nič nenavadnega torej ni, da je bil med njimi tudi pesnik, knjigoljub, umetnik Šali.

Pravo težo Šalijevi besedni umetnosti daje velika vitrina izjemnih likovnih dosežkov njegovega prijatelja, slikarja Lucijana Reščiča (1946–2003). To so ilustracije Šalijeve zadnje pesniške zbirke *Pesnik na večerni poti*. Ob pogledu na izbor petih so vse besede odveč. Potrebno se je le potopiti vanje, da začutiš veličino življenja; in seveda prebrati vsaj eno Šalijevo pesem v tej zbirki, na primer *Upanje*.

Prav prisrčna pa je starinska lesena vitrina, v kateri mrgoli otroških, pravljinih podob. To je vitrina Šalijevega najbolj pristnega, iskrenega sveta, v katerem nastopajo otroci, njegovi in vsi drugi, ki jim je vse življenje podarjal svojo lastno otroško dušo, kot tudi prejemal njihovo brezpogojno ljubezen. Ob pogledu na stare fotografije njegovega družinskega življenja, z ženo Marijo, hčerko Mojco in sinom Cvetom, se nostalgčno vrnemo v dni,

ko smo bili tudi sami otroci. V središču pozornosti sta vsekakor drobna knjižica pesmi za otroke *Teče to in teče ono* ter zbirka *V deveto deželo*, posvečena vnukinji Niki, ki je izšla šele po njegovi smrti. Slednji daje še posebno veljavo razstavljena izvorna ilustracija Lucijana Reščiča, ki je ilustriral tudi to zbirko. Vitrino zapolnjujejo številne objave njegovih otroških pesmic v revijah *Ciciban*, *Kekec*, *Rodna gruda* in še nekaterih ter njegovi prevodi tuje mladinske književnosti v slovenski jezik. Prebudite otroka v sebi, bi lahko bilo Šalijevo sporočilo vsem, ki se ustavijo ob tej vitrini.

Ko se nato vzpenjamo po starem knjižničnem stopnišču navzgor, da si ogledamo še drugo Šalijevo ustvarjalnost, se nam oko ustavlja na velikih stenskih panojih, s katerih nas spremlja umetnik v različnih obdobjih svojega življenja: od mladega pesnika, romantično zatopljenega v knjigo, do izkušenega besednega mojstra s cigareto minevanja med prsti; v družbi s književniki Alojzom Gradnikom, Ivanom Minattijem, Tonetom Pavčkom, Edvardom Kocbekom, Desanko Maksimović; na obisku v novomeški knjižnici, pred mnogimi leti v tej avli, skupaj s kulturniki, kot so Bogo Komelj, Janko Jarc, Jože Dular, Nataša Petrov, Boris Pateru in drugi; vse te slike ljudi, zapisanih v anale slovenske kulturne zgodovine, dopolnjujejo Šalijeve pesmi v tipkopisu ali tiskani obliki: *Oj, gozdovi širni*, *Sijoče mračine*, *Spev rodni zemlji*, *Pesnik in cigareta*, *Pesem pesnikov*.

Na vrhu stopnišča stoji vitrina Šalijevega obsežnega prevajalskega opusa – vitrina garanja za ljubi kruhek bi jo lahko poimenovali. V senci velikih prevajalskih imen je Šali neumorno prevajal tudi nekatera najzahtevnejša dela svetovne književnosti, menda nikoli ni zavrnil še tako težkega prevajalskega oreha. Gotovo mu je velik izziv predstavljala možnost, ki ni dana vsakomur – da je v materni jezik prestavil veličastna literarna dela, katerih izbor prikazuje naša izložba: *Lovec jagarjev* (Švarc), *Potovanje v Kongo* (Gide), *Zaklad Sierra Madre* (Traven), *Poveljnik Watrin* (Lanoux), *Kozara* (Oljača), *Roman o Londonu* (Crnjanski), *Sončni ditirambi* (Nazor), *Bakonja fra Brne* (Matavulj), *Travniška kronika* (Andrić), *Lelejska gora* (Lalić), *Detinstvo* (Gorki), *Ponižani in razžaljeni*, *Bedni ljudje*, *Dvojniki*, *Netočka Nezvanova* (Dostojevski),

Z razstave ob 100-letnici rojstva Severina Šalija v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu. (Foto: Rasto Božič)

Detinstvo – otroštvo – mladost, *Polikuška in druge povesti*, *Kreutzerjeva sonata*, *Povest včerajšnjega dne* (Tolstoj), *Plašč in druge povesti* (Gogolj), *Vas*, *Gospod iz San Franciscas* (Bunin) ... Fotografija s kongresa prevajalcev ruske književnosti v Uljanovsku v tedanji Sovjetski zvezi ter priznanje Pečatnaja gramota za prevode ruske književnosti pa še dodatno izpričujeta veliko Šalijevo ljubezen do ruske literature in jezika.

Prav tako zavzeto in predano je bilo Šalijevo delo lektorja, urednika ter pisca spremnih besedil. Povsem nemogoče je v eno vitrino ujeti njegovo razgibano, večplastno založniško in publicistično delovanje, ki ga, mimogrede, lahko opravlja le človek, ki se neskončno zaveda pomena slovenske tiskane besede oziroma izida vsake slovenske knjige. Poleg že omenjene Šalijeve uredniške zapaščine nam razstava ponuja vpogled v delček uredniške korespondence, ki je potekala med njim kot direktorjem Dolenjske založbe, urednikom pri Mladinski knjigi ter ponudniki svojih stvaritev, Francetom Bevkom, Tonetom Seliškarjem, Ilko Vašte, Silvo Trdina in mnogimi drugimi.

In na koncu – v vseh minulih desetletjih, ko je bil Severin Šali, vse do svoje smrti, nadvse priljubljen gost na literarnih srečanjih in prireditvah zlasti v Novem mestu in okolici, je nastalo nemalo intervjujev in zapisov o njegovem življenju in ustvarjanju. Iz vseh prispevkov o njem veje prijetna dolenska mehkoča, najsi je pripovedovalec on sam ali njegov sogovornik oziroma avtor prispevka. Seveda, o tako čutečem, globoko razmišljujo-

čem človeku, predanem naravi in velikemu stvarstvu, ki izničuje namišljeni pomen zmaterializiranega sveta, je težko napisati kaj posebno ostrega. Tako vsaj priča razstavljeni izbor prispevkov Ivana Gregorčiča, Milana Marklja, Ivana Zorana, Janeza Mežana, Dušana Željeznova, Emila Cesarja in drugih, objavljenih v Dolenjskih razgledih, reviji Rast, Dolenjskem listu, Delu in še drugje.

Stoletnico rojstva Severina Šalija smo v Knjižnici Mirana Jarca praznovali na dan slovenskih splošnih knjižnic, s čimer smo simbolično poudarili našo predanost besedni umetnosti. Skupaj z njegovimi sorodniki, prijatelji, znanci, sodelavci ter poznavalci njegovega dela smo ustvarili Šalijev večer, preprost, kot je bil on sam, z njihovo pomo-

čjo smo pripravili tudi razstavo (gradivo za razstavo so nam prijazno posodili družini Papić in Šali ter Marija Reščič). Ta večer so se v knjižnici zbrali številni Novomeščani, Dolenjci, poznavalci in častilci Šalijeve umetniške besede od vsepovsod in vsi smo bili, potihom ali naglas, istih misli – da bo Šali, dolenjski pesnik, prevajalec in kulturnik, v svojih delih živel večno!

»Ker vem za smrt,
sem zaljubljen v življenje –
saj je moje in vaše,
sopotniki moji!«

(Severin Šali, odlomek iz pesmi *Popotnik, zaljubljen v življenje*)

MATJAŽ BRULC

Inventura preteklosti

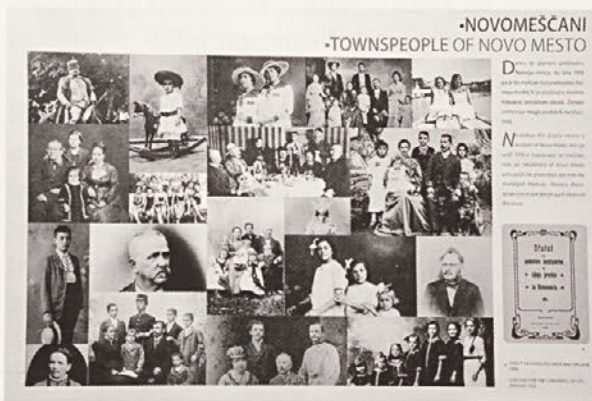
**Razstava Novo mesto 1848 – 1918,
Dolenjski muzej Novo mesto, 25.
november 2011 – 24. februar 2013.**

Slabih trideset let po tistem, ko so leta 1984 po treh desetletjih obstanka podrli stalno kulturno-zgodovinsko razstavo o dolenjski prestolnici, so med novomeško javnostjo znova vzniknila razglabljanja o možnostih sorodne, seveda tudi primerne obogatene stalne postavitve, ki naj bi z domoznanskega vidika osvetlila premene njene kulture in njenega življenja v bližnji in daljni preteklosti. Za vspodbudne načrte o tovrstnem projektu, ki bi lahko po besedah direktorja Dolenjskega muzeja Zdenka Piclja več kot ustrezno zaznamoval 650-letnico ustanovitve Novega mesta – slednjo bomo obeležili leta 2015 –, je bilo slišati ob razstavi z naslovom *Novo mesto 1848 – 1918*, ki so jo v osrednjem razstavišču Dolenjskega muzeja od-

prli konec lanskega novembra: gre za zahteven in obširen razstavni projekt, s katerim prireditelji sodelujejo v programu Evropske prestolnice kulture 2012, in ki javnosti predstavlja bogat fond premične kulturne dediščine in dokumentarnega gradiva iz burnega obdobja dolgih sedem desetletij.

Razstava, ki je v galeriji Dolenjskega muzeja na ogled za več kot leto dni, je vsekakor ustrezno izhodišče za premislek o nujnosti oziroma smotrnosti vnovične obuditev stalne muzejske postavitve o zgodovini Novega mesta – tako bi ob že uresničeni stalni postavitvi arheološke zbirke v Novem mestu dobili še njeno vzporednico, osredotočeno na zgodovino srednjega in predvsem novega veka v lokalnem prostoru. Kot dokazuje pričujoča razstava – in slednjo velja postaviti ob bok manjšim tematskim projektom s širokega domoznanskega področja, ki so bili v Dolenjskem muzeju že udeleženi v preteklih letih – je kakovostnega in za-

nimivega gradiva, strokovnega znanja, nenazadnje pa tudi volje, bržkone več kot dovolj: Novo mesto si zasluži stalno postavitev te vrste, ki bi z različnih vidikov osvetljevala njegovo preteklost, nekdanje življenje in vse tiste izjemne posameznike, ki so s svojim delovanjem mestu in lokalni skupnosti vtisnili trajen pečat. A na tej točki se seveda razpre paradigmatična zanka: slišati je bilo, da se namreč kot še zlasti pereča kaže problematika pridobivanja lokacije za še eno stalno postavitev. Kakorkoli že se bo zgodba v teh kulturi precej nenaklonjenih časih razvozlala, velja na tem mestu vsekakor pozdraviti tovrstne pobude, ki ne le da razširjajo ponudbo Novega mesta na področju kulture in turizma, temveč z raziskovanjem preteklosti razširjajo in popularizirajo znanje o naših koreninah in prednikih, nenazadnje pa na ta način krepijo tudi našo identiteto.

Z razstave Novo mesto 1848 – 1918. (Foto: Rasto Božič)

Vse to velja tudi za razstavo, ki je predmet tega zapisa; za razstavo, ki predstavlja konkretno obdobje v preteklosti Novega mesta, zamejeno z letnicama, ko se je na stari celini zgodila pomlad narodov ter koncem prve svetovne vojne, ko so slovenske dežele prešle pod oblast novonastale Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Muzejska svetovalka Majda Pungerčar, avtorica razstave in obširnega dvojezičnega spremnega kataloga, ki je s svojim izčrpnim besedilom praktično nepogrešljiv pripomoček ob ogledu razstave, se je obravnave omenjenega obdobja lotila s pomočjo šestih tematskih sklopov, kar projektu zagotavlja zadovoljivo širino ter informativnost. Predvsem v katalogu, deloma pa tudi na panojih na sami razsta-

vi, je na zgoščen način popisana širši zgodovinski okvir, ki služi obravnavani tematiki. Na tem mestu velja spomniti, da je razstava s tipnimi slikami in braillovo pisavo prilagojena tudi slepim in slabovidnim, prav za to priložnost pa so predvsem za mlajše obiskovalce izdelali tudi tematski kviz in računalniško igro, s katerima se je ob digitalni galeriji fotografij Novega mesta mogoče pozabavati na računalnikih v preddverju razstavišča.

Šesterica tematskih sklopov se dotika različnih segmentov družabnega, verskega, zasebnega in upravno-političnega življenja v Novem mestu, pri čemer pa seveda nista pozabljena niti kultura kot tudi ne javni prostor, ki je bil v tem obdobju deležen številnih novogradenj, ki še dandanes zaznamujejo podobo in utrip dolenske prestolnice (Kandijski most, Narodni dom, mestna hiša, bolnišnica, ...). Projekt prinaša številna bolj ali manj (ne)znana faktografska dejstva, ki urejena po sistematičnem ključu ponujajo domala kataloški vpogled v zbrano snov, čemur sledi tudi sama galerijska postavitev. Za tiste čase znameniti izrek »Vse za vero, dom in cesarja« nehoti odzvanja tudi na sami razstavi, saj premnogi predstavljeni artefakti več kot nazorno materializirajo osrednjo hrbtenico ideološkega ustroja tedanje družbe, v kateri so vsaj na prvi pogled vladali mogočen patriarhalni red, tradicija ter seveda večna pokornost bogu in cesarju. Zdi se, da želi razstava poudariti predvsem pozitivno, afirmativno plat tedanjega življenja v najširšem pomenu besede; denimo nacionalna in politična trenja, ki jih je naplavilo pozno 19. stoletje, so tako odrinjena v stran, pri čemer pa se ob tem seveda zastavlja vprašanje, kako in s čim bi jih sploh lahko vključili v sam kontekst konkretne muzejske postavitve.

Razstava sestoji iz pisanega nabora številnih uporabnih ter protokolarnih predmetov, reprodukcij, vedut, načrtov in raznega drugega gradiva, ki je bilo širši javnosti dolga leta praktično nevidno; spričo svoje nazorne povednosti se kot še zlasti dragocene zdijo številne reprodukcije fotografij, ki nedvomno predstavljajo enega bolj zanimivih delov razstave. Ob tem so na postavitvi svoje mesto našle tudi hudomušne in resda vséčne ilustracije Jane Kocjan, ki pa marsikdaj izzvenijo kot nepotrebno mašilo, bržkone namenjeno

razvedrilo najmlajših. S svojo bahavo historicistično impozantnostjo izstopa mojstrsko restavrirano pohištvo, ki obiskovalcu razstave uspe približati značilno visokomeščansko domovanje v 19. stoletju ali pač protokolarno razkošje velmož v nekdanji mestni hiši. Prav raznoteri restavratorski podvigi, ki so bili ob pomoči sponzorjev in številnih strokovnjakov opravljeni ob tej priložnosti, se zdijo karseda dragocena dodana vrednost obstoječemu muzejskemu fondu: ob pohištvu velja omeniti denimo vsaj tako imenovani orkestrion, glasbeno omaro oziroma »juke box« 19. stoletja, ki bo gotovo navdušil tudi tiste, ki jih tehnika pretirano ne zanima.

Na razstavi se tako uvodoma spoznamo z ustrojem in dediščino avstrijskega cesarstva oziroma avstro ogrske monarhije, ki jo je v marsikaterem smislu poosebljal njen dolgoletni vladar, brkati cesar Franc Jožef I. (vladal je med letoma 1848 in 1916). Vladarska hiša in njene insignije so bile kot povsod drugje po cesarstvu seveda tudi na Kranjskem, pogost predmet »posvetnega čaščenja,« ki je bilo še zlasti aktualno ob raznih jubilejih in obletnicah. Kot lahko vidimo na razstavi, se je ob tovrstnih priložnostih tudi Novo mesto velikodušno odevalo v barve prazničnega vzdušja, ko so med slavnostnim paradiranjem postavnih uniformirancev mestne straže na svoj račun prišli tudi vselej žejni in lačni meščani. Sicer je bil čas po letu 1848 zaznamovan z intenzivno krepitvijo nacionalne zavesti, kar denimo ponazarja prva slovenska himna (1860) in tedaj zasnovani nacionalni simboli, kot je slovenska zastava; razstava pa v tem segmentu postreže tudi z vsemi presežki, ki jih je v širšem nacionalno geografskem okviru prineslo v marsičem pionirsko Novo mesto – od prvega ponatisa Slave vojvodine Kranjske (1877–1879), do prvega Narodnega doma (1875) in prve uprizoritve znamenite Linhartove gledališke priredbe *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* (1848).

Še bolj zanimiva se zdijo naslednja poglavja razstave, saj se dotikajo konkretnega življenja meščanov, tako majhnih brezimnežev kot važnih osebnosti, ki so na pot večnosti marsikdaj stopili tudi s pomočjo velike in pomembne iznajdbe – fotografije, katere uporaba je v tistih časih dospela tudi v naše kraje. Poglavja razstave, kot so denimo *Krka*

in Novo mesto, Podobe mesta in ljudi ter *Društveno in družabno življenje*, pred gledalca postavijo številne utrinke in tudi pikantne podrobnosti iz vsakdana meščanskega življenja – in če smo že pri pikantnostih, potem ne gre spregledati maškarade na Glavnem trgu, ki jo je leta 1899 doletela prepoved, saj so se mestne oblasti ob pohujšljivosti do kolen dvignjenih ženskih kril zbale za krepostnost svojih nebogljenih podanikov.

Razstava se datumsko zaključuje s koncem prve svetovne vojne, vendar pa tema svetovnega spopada ostaja izključena iz projekta – kot lahko zasledimo, so si snovalci razstave to področje prihranili za kasnejšo samostojno predstavitev. Edini artefakt, ki opozarja na to temnejšo plat zgodovine, je tako imenovani vojni ali železni mož, ki ga je izdelal Franc Vodnik: gre za leseno skulpturo avstro ogrskega vojaka, v katero so meščani zabijali žebličke, ki so jih z namenom zbiranja prispevkov za žrtve vojne prodajali v mestni hiši.

O preteklosti na razstavi enakovredno spregovorita tako podoba kot beseda; pred obiskovalcem Dolenjskega muzeja se tako razgrinja zanimiva mikro zgodovina kraja, ki pa k sreči ne ostaja omejena zgolj na suhoparnost zgodovinskih podatkov. Gradivo je v katalogu pospremljeno s številnimi referencami na vsakršne pisne vire, kar omogoča nadaljne študiozno poglobljanje v določene tematike. Nasploh se zdi, da je zgodovinska snov vsaj na temeljnih področjih vsekakor več kot dobro raziskana – razstava tako ponuja zgoščen pregled znanja, ki so ga številni raziskovalci iztrgali muhavosti pozabe, kljub temu pa se gotovo ni bati, da bi mlajšim generacijam učenjakov zmanjkalo gradiva za nadaljnje raziskovanje.

Fotografija Uroša Abrama

Uroš Abram, Telo – Made in me, Galerija Božidarja Jakca – nekdanja samostanska cerkev, Kostanjevica na Krki 30. september 2011 – 18. marec 2012.

Uroš Abram, Rekreacija, Galerija Fotografija, Ljubljana, 17. november – 9. december 2011, in Galerija Krka Novo mesto, 29. maj – 26. junij 2012.

V zadnjem obdobju se je kostanjeviški fotograf Uroš Abram na kar nekaj razstavah predstavil z uspešnim ciklom *Telo. Made in me*, ki ga je na nek način dovršil s prestižno razstavo v nekdanji samostanski cerkvi Galerije Božidarja Jakca. Prestižno zaradi prostora samega in avtorjeve iznajdljivosti z okvirjenimi fotografijami na platnu nefotografskih razsežnosti 2 metra krat 1,5 metra, pri čemer je postopek *camera obscura* uporabil na svojstven način, kar so teoretiki poimenovali *camera oralis*. Roland Barthes se v svojem delu *Camera obscura* pri iskanju teoretične opredelitve fotografske univerzalije postavi v pozicijo mediatorja, pri čemer se kot »mesura« fotografske »vednosti« vpraša, kaj njegovo telo ve o fotografiji. Kot dialektično nasprotje temu lahko spremljamo serijo fotografij *Made in me*. Abram, sicer diplomant fotografije na Akademiji lepih umetnosti FAMU v Pragi, se je problema lotil procesualno, zato se njegovo vprašanje glasi: Kako z vedenjem njegovo telo ustvari fotografijo? Serija *Made in me* je narejena brez aparata in je v celoti produkt njegovega telesa. Izostanek fotografskega aparata je tukaj ključen, saj je s tem močno omajana tudi fotografova vloga operatorja. Po Barthesu je operatorjeva emocija namreč povezana z magično »luknjico« (*stenopós*), skozi katero gleda, lovi in preseneča ter tako referenta spreminja v podobo. Abramov referent je v zadregi, ker ob vanj uperjenem pogledu izgine pričakovano nelagodje, Abram kot operator pa je v

Uroš Abram in predsednik Kulturno umetniškega društva Krka Mitja Pelko ob odprtju Abramove razstave v novomeški Galeriji Krka. (Foto: Rasto Božič)

zadregi, ker skozi »luknjico« ne vidi in zato intuitivno kadrira, fokusira ter umešča v perspektivo. Pri samem procesu tako deluje odsotno in s tem, paradoksalno, pleni radovedni referentov pogled. Toda Abram referenta ujame na drugi pogled, ko v temnici rekonstruira svoje zrenje. Zato njegove fotografije iz omenjene serije delujejo kot podobe iz sanj, ob tem pa s svojimi organskimi sledmi, ki jih pušča na filmu, podajajo za fotografski medij povsem netipičen podpis, ki bi ga lažje pripisali denimo slikarstvu. Takšna je tudi avtorjeva iznajdljivost pri umeščanju fotografij v prostor, ki je za klasično postavitev fotografske razstave povsem neprimeren. Abram je zato posegel po velikih formatih, ki jih je v stranskih ladjah kljub formatu izpostavil in jih umestil nekoliko globlje v sam v prostor ter jih od zadaj še dodatno osvetlil. Osrednjo kompozicijo v prezbiteriju, ki dominira v prostoru, pa je sestavljal v sestavljanke štirih elementov, ki so v sredini izpostavili silhueto križa. Kljub večstoletni desakralizaciji je razstavni prostor s svojo specifično arhitekturno

sakralno zasnovano Abrama prevzel do te mere, da je z umestitvijo svojih del v prostor z njim na intimni in osebni ravni mentalno korespondiral, a v izvedenih delih uspel ohraniti izmuzljivo ter univerzalno naravo nedoločenosti časa in prostora. Zato so se ta dela izvrstno ujela s prostorom, enako kakovostno pa bi delovala tudi v povsem nevtralnem razstavišču modernističnega tipa.

Z drugo razstavo in nekoliko drugačnim ciklom *Rekreacija* se je Abram predstavil v Galeriji Fotografija v Ljubljani, ki sicer velja za njegovo matično galerijo in ga zastopa tudi na trgu, nato pa še v Galeriji Krka v Novem mestu.

Upodabljanje človeškega telesa je eden glavnih motivov skozi vso zgodovino likovne umetnosti. Kot temo svojega ustvarjanja jo pogosto uporablja tudi Abram. V ciklu *Rekreacija* se je vrnil k postopku klasične fotografije s fotoaparatom, pri čemer se mu je poleg vizualno estetskega učinka samih del zdelo pomembno izpostaviti tudi metijejsko znanje in obsežno teoretično obvladovanje referenčnega polja fotografije. Avtor tudi v tej seriji išče robne in nekonvencionalne načine prikaza telesa skozi fotografski diskurz. Aluzijo na estetsko upodobitev in kreativno postavitev aktov v statičnem ali dinamičnem ravnovesju telesa sicer dobimo zgolj iz nam prevladujoče antropocentrične perspektive in morda tudi iz naslova samega, vendar nam avtor poskuša v eksperimentu spreminjanja razmerij vidnega polja fragmentov in sestavljanju sugestivnih sklopov telo prikazati drugače. Z ostro zarezano linijo svetlobe v temo se sestavljajo predmeti, ki poleg asociativnih referenčnih predmetov, podkrepjenih tudi s samimi naslovi, marsikoga lahko z nesorazmernimi in raztelesenimi deli telesa spomnijo tudi na renesančno znanstveno radovednost pri odstiranju čudežnih bitij, kar je Umberto Eco v knjigi *O zgodovini grdega* označil kot hisperično umetnost.

Kot v prej omenjenem ciklu gradi Abram proces proizvodnje estetskega oblikovanja tudi v ciklu *Rekreacija* na učinku kontrastne izpostavljenosti predmeta na način, da poseže v zgodovinsko referenčne sekvence fotografske umetnosti, a jih obenem nadgradi v duhu časa. Mnogi se bodo morda ob Abramovi seriji spomnili znamenitih

bližnjih posnetkov ekspresivnih podob rastlin, ki jih je Karl Blossfeld povečal in lebdeče umestil v prostor na temno ozadje, ali še bolj izjemnih študij naravnih organizmov, alg, školjk, gob predvsem pa paprik znamenitega Edwarda Westona. Tudi Abram je podobno kot Weston kompozicije sestavljal tako, da je z intenzivnim črnim ozadjem in diferenciranimi tonskimi prehodi, kot posledico precizne osvetlitve, fotografiran objekt postavil v prvi plan ter tako vzpostavil avtonomijo predmeta in njegovo plastično prezenco, ki jo je podprl še s premišljeno izostritvijo posameznih točk. Obstaja sicer pomembna razlika, po kateri Weston v seriji naravnih organizmov predmet izpostavi po klasični modernistični doktrini in ga postavi v centralno pozicijo, Abram pa končno podobo sestavlja iz fragmentiranih fotografij. Torej končne podobe ne fotografira, temveč jo konstruira. Kreacijo preciznih, v geometrijsko shemo postavljenih, ujetih pogledov torej nadgradi z re-kreacijo, kot to aluzivno napove že v naslovu cikla.

Z vprašanjem telesa so se tudi skozi zgodovino znanosti seveda ukvarjale mnoge vede. Med temeljitejše sodi prav gotovo francoski strukturalistični filozof in mislec telesa Jean-Luc Nancy. Ta je v svojem izjemnem eseju *Corpus* strnil svojo koncepcijo telesa. Po njej telo ni ločeno in ni samo na sebi, temveč je, kot v Abramovih fotografijah, že v svoji intenci koeksistenca z drugimi telesi. Zato je potrebna prava svetloba, po Nancyju jasnina, zora, ki pride po luni in pred soncem, kot Jean-Luc Nancy pravi v svojem, pred kratkim tudi v slovenščino prevedenem eseju: » ... vsa materialnost in subjektivnost jasnine je odvisna od pravšnje razporeditve svetlo-temnega, tam se začne razmik poteze in lokalnega kolorita obenem, enega skozi drugega, prvi videz, prvi pogled, prva slika«.

V ciklu fotografij Uroša Abrama *Rekreacija* torej ne gre za diskurz o telesni materiji, temveč telesa v njegovi fotografiji nansijejsko stojijo kot navzven razpirajoč se odprt prostor. Telesa kot svetlobna robna linija, kot svetlobna kontura.

Za likovno opremo tokratne Rasti je njen likovni urednik Janko Orač izbral fotografije Uroša Abrama.

Klavdij Tutta – slike, objekti in keramika 2008 – 2011

Razstava Klavdija Tutte, Slike, objekti in keramika 2008 – 2011, Jakčev dom, Dolenjski muzej Novo mesto, 18. november 2011 – 19. februar 2012.

V Jakčevem domu, razstavišču Dolenjskega muzeja, je bila na prehodu iz starega v novo leto na ogled razstava slik, objektov in keramike akademskega slikarja Klavdija Tutte, ki se je v Novem mestu samostojno predstavil prvič. Ob odprtju njegove razstave in priložnostnem srečanju Rotary kluba Kranj ter Rotary kluba Novo mesto pa sta njuna člana, Tutta in dolenski akademski slikar Jože Marinč, likovnopedagoški zbirki Dolenjskega muzeja podarila skupaj šestnajst likovnih del v različnih tehnikah, ki segajo na slikarsko, grafično in kiparsko področje. Dela, ki sta jih umetnika ustvarila tako v njunem zgodnjem kot tudi zrelem ustvarjalnem obdobju, prikazujejo nekakšen hiter pregled njunih umetniških izražanj. Likovnopedagoška zbirka, ki je razstavljena v najvišjem nadstropju Jakčevega doma, je nastajala v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja, in sicer na pobudo akademske slikarke in likovne pedagoginje Alenke Gerlovič. V zbirko je vključenih dobrih sto del približno šestdeset priznanih slovenskih umetnikov, ki zastopajo vse zvrsti likovnega izražanja. Predstavljenih je več kot trideset različnih tehnik od risbe do več različnih slikarskih zvrsti in grafičnih ter kiparskih tehnik.

Klavdij Tutta že dobra tri desetletja zelo dejavno in plodovito ustvarja v samosvojem, zanj zelo značilnem in prepoznavnem likovnem jeziku, ki je močno zaznamovan z vplivom rodnega kraško-sredozemskega okolja. To samosvojo likovno govorico je izoblikoval že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, z njo pa ostaja prepoznaven sloven-

Klavdij Tutta ob odprtju njegove novomeške razstave.
(Foto: Rasto Božič)

skemu kot tudi širšemu evropskemu občinstvu. Njegov ustvarjalni opus je izjemno obsežen in sega na različna področja, od klasično slikarskega, ki je prenesen tudi na poslikane lesene ali steklene objekte – na tako imenovane sestavljene, pri njem vse bolj priljubljene skulptoslike – ter na keramiko in grafiko.

Skozi leta ustvarjanja je tudi njegov likovni jezik dobil širok razpon vsebinskega izraza, ki posega tako na področje ekspresivno izraženih zgodnjih kompozicij do poetičnih akvarelov in v strogi geometrijski red odetih del. V zadnjih letih je njegovo zanimanje posvečeno preprostem otroškemu svetu, lahko berljivemu, ki ni obremenjen s sedanjo nič kaj optimistično stvarnostjo. Njegov likovni jezik s čistostjo, jasnostjo barv in oblik, ki na trenutke spominjajo na računalniški jezik, gledalca hote ali nehote opozarja na aktualni, z reklamami preplavljen vizualni komunikacijski prostor, lahko bi ga razumeli tudi kot kritiko potrošništva, na katero opozarjajo pomoli, napolnjeni s fotografijami človeških obrazov, ki so sicer spretno prekriti, vendar dovolj odkriti in transparentni, da opozarjajo in pripovedujejo svojo zgodbo.

Tutta ljubi barve življenja, narave, barve, nabite z vitalno, toplo sončno svetlobo, ki tudi sicer ustrezajo njegovemu optimističnemu značaju. Uporablja barve, ki pričarajo mediteransko vzdušje – vedrino, optimizem, radoživost, s katerimi zavestno nasprotuje trenutnemu vsesplošnemu vzdušju. Med njimi so tako tople kot tudi hladne, vedno pa so močne in žareče. Posamezni deli njegovih slik, ki so ustvarjeni s kolažno tehniko – in sicer tako, da nalepljene izrezke iz dnevnega časopisja s fotografijami človeških obrazov skrbno dodeluje z lazurnimi nanosi barv, zaživijo kot migotajoči, žuboreči predeli. Le-ti so nadomestili v mlajših delih z ekspresivno potezo izraženo pokrajino, v njih pa so se tudi skrila včasih transparentno izpostavljena očesa. Motiv očesa, ki je staroegipčanski simbol zaščite in moči, lahko razumemo tudi kot metaforo svetlobe, nadnaravne zaznave sveta in veselja. V njem se poleg njegovih tehničnih sposobnosti zaznavanja svetlobe, barve in oblike zrcalijo tudi vse človeške lastnosti. Zato lahko hitro pomislimo, da je predvsem v starejših delih, kjer je bilo oko zelo izpostavljeno, le-to postalo v znak interpretiran avtoportret, neposredna nema slikarjeva komunikacija z gledalcem.

Posebno pozornost Tutta namenja drobnim detajlom, točkovnim elementom pravokotnih ali okroglih oblik, ki nanizani v poseben red ustvarijo učinek gibanja svetlobe ali zraka, valovanja morja ter nakazujejo pot. Redno v njegovih delih zasledimo tudi vrsto zanj značilnih motivnih

elementov: dolmeni, menhirji, biki, ciprese, očesa, otočki, ki so se v najnovejših delih nekoliko zreducirali v majhne planete, boe, pridružili pa so se jim še pomoli in svetilniki, nemalokrat abstrahirani le na majhen lesen točkovno poslikan kvadrat. Od zgodnejših upodobitev bikov so ostale le njihove silhete ali majhne lesene paličice v obliki rogov, ki pa spominjajo tudi na lahkotna peresa, ki se gibljejo v vrtincu vetra.

Tutta snuje slike, ki v številnih različicah, pri katerih lahko sledimo drugačnim kombinacijam in soodvisnosti izbranih barvnih tonov ter figurativnega znakovja, povsem obvladujejo razstavni prostor in ga celo preoblikujejo. Lahko bi rekli, uglasijo v interier s kompleksnim umetnostnim izražanjem, saj le-ta postane dinamičen virtualni svet. Še posebej je to opazno ob dopolnitvi slik s poslikanimi lesenimi objekti, saj se z njimi dvodimenzionalen svet dobesedno pretopi v tridimenzionalnega. Tako se opazovanje objektov v isti liniji s slikami v gledalčevih očeh pretvori v njegove skulptoslike, saj ti vstopijo v pokrajino v ozadju in tako v prostor, ki jim omogoča, da zaživijo povsem drugo življenje.

Ustvarjanje Klavdija Tutte gledalca nagovori s posebno žarečo energijo barve, s sproščenim, igrivim obvladovanjem slikarskega polja, hkrati pa nas v svojem ustvarjalnem opusu preseneča s stalnim eksperimentiranjem in iskanjem novega znotraj jasno začrtane ustvarjalne poti.

ŽIVA ZAKŠEK

Ljubiteljska kultura v Mokronogu

**Prireditev *Apel podobo na ogled postavi*,
Kulturni dom Mokronog, 13. december 2011.**

Člani Kulturno-umetniškega društva Emila Adamiča so decembra v mokronoškem kul-

turnem domu pripravili tradicionalno prireditev *Apel podobo na ogled postavi*. Člani moškega pevskega zbora so zapeli nekaj pesmi, lutkar-ska skupina pa je zaigrala *Dva snežaka*. Nato je Stane Peček razmišljal o ljubiteljski kultur-

ni dejavnosti in sedanjem kulturnem trenutku v Mokronogu.

»Pri ljubiteljski kulturni dejavnosti gre za prvinško delovanje ljudi, ki čutijo potrebo po tem, kar delajo; da za to, kar delajo, dobijo potrditev in se tega veselijo,« je pojasnil Peček, ki sicer ugotavlja, da Mokronog od ustanovitve lastne občine izgublja svojo kulturno dušo. »Začeli smo se obnašati tako, kot da naj vse postori občina, vse naj postori nekdo drug. Nimamo več pripadnosti kraju, kot smo jo včasih imeli. Kulturniki, kolikor nas še je, bi radi to malo vspodbudili,« je izpostavil.

Opozoril je, da se na leto v mokronoški kulturni dvorani zvrsti le 15 prireditev, ki so namenjene tako otrokom kot odraslim. »Da je ta prostor samo 15-krat na leto zaseden, se mi zdi katastrofa. Ampak še huje je to, da tudi te predstave niso polno obiskane,« je poudaril. Zato se domači kulturniki sprašujejo, ali je kdo, ki ve, kaj bi v Mokronogu radi, oziroma ali ima občina neko kulturno politiko. Sam ugotavlja, da si v kraju želijo zgolj dobrih veselice.

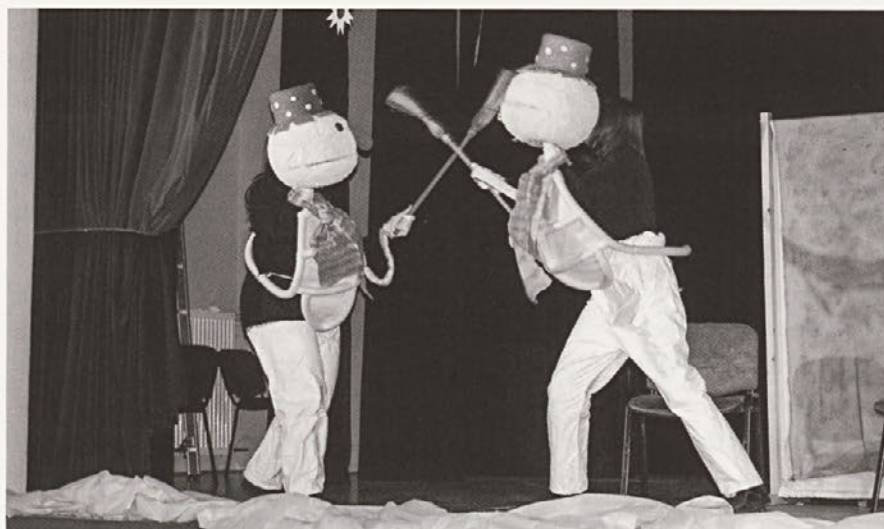
»Najboljša prireditev je mednarodni festival (*ah*), *TE ORGLICE*, za katerega nekateri celo pravijo, da je prezahteven za Mokronožane. Pa se sprašujem, kam bomo prišli, če ne vidimo niti ene stopničke višje. Tudi skrb za rast kakovosti pri izvajalcih in poslušalcih je naloga, smisel in cilj kulturnega društva oziroma kulturne politike lokalne in državne skupnosti,« je izpostavil in dodal, da imajo po drugi strani v kraju zabavne prireditve, kot je srečanje bradačev, ki pa kulturno dvorano napolnijo praktično do zadnjega kotička. Izpostavil je tudi *Kresna noč*, ki je po njegovem mnenju izgubila svojo identiteto. »*Kresna noč* ni več kresna noč, saj je izgubila stik z ljudskim izročilom in tudi s temeljnim kamnom mokronoške Kresne noči. Kulturni program, ki ga sedaj ponuja, je prireditvi prej v škodo kot v korist. Je pa dobra ljudska veselica, zanimiva tudi zato, da se zaradi glasbenega trušča ne moremo niti pogovarjati,« je pristavil. Zato je prepričan, da lokalna politika v kulturi ne ve, kaj hoče, oziroma »se uklanja okusu posameznih skupin in podpira projekte, ki bi se, glede na nivo ponudbe, morali vzdrževati sami«.

Na območju nekdanje Krajevne skupnosti Mokronog danes delujejo tri registrirana kulturna

društva: KUD Emila Adamiča, KUD ansambel Novi spomini in KUD ansambel Nemir. »Slednja sta v tej občini zgolj registrirana oziroma tu nastopita s komercialnim predznakom,« je pojasnil Peček. KUD Emila Adamiča pa deluje že več kot pol stoletja. »Formalno je bilo društvo ustanovljeno leta 1948, kar pa je bilo le nadaljevanje tradicije, prekinjene z vojno, saj je recimo že leta 1896 v Mokronogu delovalo Prosvetno društvo, leta 1900 so prepevali v Pevskem društvu. Včasih je bilo bolj živahno, včasih manj. Pomnimo leta, ko so delovali uspešna igralska skupina, mešani in moški pevski zbor, folklorna skupina, zabavni ansambel, klub larfarjev, pa še kaj,« je dejal. Danes v KUD Emila Adamiča delujeta le dve sekciji, to sta moški pevski zbor in lutkarska skupina Mokre tačke.

V moškem pevskem zboru poje 13 pretežno starejših pevcev, od tega so samo trije iz domače občine. »Zbor žal zaradi starosti omaguje. Če ne bomo v zelo kratkem času dobili nekaj svežih glasov, bo šel v zgodovino,« je povedal Peček. »Pevski zbor ima vaje v garderobi kulturnega doma in je hvaležen lokalni skupnosti, da je prostor čiščen, ogrevan, da lahko uporablja oder in da vse to uporablja zastoj. Hvaležen je tudi za denar, ki ga dobi prek razpisa za svoj program. Program zbora je seveda tak, kot ga zbor glede na starost in druge naravne in priučene danosti zmore. Pevci za delovanje zbora prispevajo svoj čas, pa tudi nekaj denarja iz lastnega žepa,« je pojasnil in dodal, da zbor vztraja že 63 let.

V lutkarski skupini Mokre tačke pa ustvarjajo vzgojiteljice mokronoškega vrtca Mokronožci. Dejavnost so predvsem štiri, od katerih sta le dve iz domače občine. »Mokre tačke so se rodile leta 1997 v mokronoškem otroškem vrtcu, leta 2004 pa so se kot samostojna sekcija vključile v KUD Emila Adamiča. Skupina vsako leto postavi na oder po eno izvirno lutkarsko predstavo in nekaj priložnostnih nastopov,« je nadaljeval Peček in dodal, da pri nastajanju predstav prek razpisov finančno sodeluje tudi Občina Mokronog-Trebelno. »Seveda bi bilo krasno, če bi imela skupina urejen prostor, kjer bi lahko hranila rekvizite in lutke. V sobi, kjer so sedaj, odpada s stropa omet in ni elektrike. Ta je tudi sicer največja težava tega doma,« je poudaril.

Predstave mokronoške lutkovne skupine Mokre tačke.
(Foto: Živa Zakšek)

»Vse življenje sem aktiven na kulturniškem odru. Ljubiteljsko in profesionalno. Kot strokovnjak in amater. Iz te kože trdim, da je kultura in še posebej ljubiteljska kultura v Sloveniji podcenjena in zapostavljena,« je prepričan Peček, ki je bil na prireditvi v Mokronogu kritičen tako do strokovnih kritikov in medijev, ki poročajo o kulturnih dogodkih, kot tudi do odnosa države do ljubiteljske kulture. Pri slednji je opozoril na to, da gre od kulturi namenjenega denarja le okoli 2,5 odstotka ljubiteljski dejavnosti.

Prepričan je tudi, da je »ljubiteljska kultura v glavah našega naroda enačaj za zastojkarsko kulturo«, za kar pa so po njegovem mnenju krivi tudi kulturniki sami, ker se premalo cenijo. Med primeri je pokazal na slavnostno odprtje športnega parka v Mokronogu, za katerega »sta bila za scenarij in vodenje najeta dva zunanja sodelavca, ki sta bila seveda plačana. Normalno! Kot se zdi normalno, da so lutkarice iz našega društva nastopile zastoj. Pa je vendar nekdo moral napisati scenarij, animatorke so vendarle morale vaditi, da je tistih pet minut potem izgledalo, kot da so se pravkar vsega spomnile. Ampak one so ljubiteljice, pa še domače!« je podčrtal.

Opozoril je tudi na to, da ljubiteljska kultura ne prenese prevelikega administrativnega predalčkanja in urejanja, česar pa današnji zbirokratizirani čas ne razume. »Država in posledično navzdol bi najraje imela vse pod kontrolo, tudi svobodo prostega časa. Trdim, da v vsem času, kar delujem v ljubiteljski kulturi – to je več kot pol stoletja – ni

bilo toliko želja po uniformiranju in discipliniranju s katerekoli veje oblasti, in to na vseh ravneh.« Iz tovrstnih težav jih rešuje območna izpostava Javnega sklada za kulturne dejavnosti Trebnje oziroma »konkretno dobra volja in pripravljenost Mojce Femec, ki hoče in zna izpolniti vse mogoče in nemogoče formularje, ki zna načrte društva prevesti v uradniški jezik.« Dodal je, da je težko razumeti, da mora »društvo za drobiž, ki ga v enem letu obrne, najeti registrirano firmo, da naredi zaključni račun.« Hkrati je menil, da pobiranje vstopnine pomeni pridobitniško dejavnost, kar vodi v to, da moramo plačati dvorano in davek, zato se na prireditvah ljubiteljskih skupin vedno bolj pogosto pojavljajo škatle z napisom: prostovoljni prispevki.

Kljub vsemu je ljubiteljska kultura v Sloveniji po Pečkovem mnenju svojevrsten fenomen. V okviru Javnega sklada za kulturne dejavnosti deluje skoraj štiri tisoč ljubiteljskih skupin, ki so organizirane v približno 2.700 različnih kulturnih društvih. Na leto pripravijo blizu 17.000 kulturnih dogodkov, ki si jih ogleda več kot štiri milijone ljudi. »Torej kar imponantne številke, h katerim je treba dodati tudi to, da so v približno 90 odstotkih slovenskih občin prav ljubiteljska društva nosilci kulturne dejavnosti,« je povzel.

Po dobri uri razprave z obiskovalci prireditve so dogodek zaključili z mislijo, da bo ljubiteljska kultura – kot doslej – tudi vnaprej slonela predvsem na zanesenjaštvu posameznikov.

Postali smo iskanje, odkrivanje in ustvarjanje

Razstava po delavnicah, Baragova galerija Trebnje, 7. – 19. februar 2012.

Naslov razstave smo povzeli po knjigi Franca Režuna *Naši kraji, podobe preteklosti in sedanosti v občini Trebnje*¹. Avtor namreč pravi: »In postali smo iskanje, odkrivanje, ustvarjanje in samozavedanje sveta, ki se dosega in raste iz svoje lastne luči in teme in je hkrati svetilka in tema, ki jo razsvetljuje.«

Morda navedeno najbolj opredeljuje poti, ki posameznika vodijo k delovanju. V stopinjah, ki jih izpostavlja naslov, so razvidni trije človekovi dejavni procesi, vendar teh ne želimo predstaviti kot posamezne stopnje, ki bi ustvarjanje hierarhično postavile v nadstavbo. Za nas so pomembne v medsebojnem prepletu vseh treh načinov človekove dejavnosti hkrati. Ustvarjanje je namreč prav tako iskanje in odkrivanje, kot je odkrivanje na nek način ustvarjanje in rojstvo nečesa novega. Prav tako pa je vsako iskanje že v samem zametku ustvarjalno in le na ta način omogoča dvig tančice, ki zakriva našo dejansko stvarnost. Trojnost naslova se je ponovila in pojavila tudi na razstavi, na kateri smo si lahko ogledali rezultate treh različnih ustvarjalnih dejavnosti. Dela so namreč nastala na delavnicah *Ustvarimo animirani film*, *Slikanje na steklo z oljnimi barvami*, *Unikatno oblikovanje keramike* in *Likovnostvarjalni krožek Univerze za tretje življenjsko obdobje Mokronog (UTŽO)*. Predstavitve je bila zato že kar večmedijska, pestre zanke, ki kvačkajo novo celoto vseh treh izrazov, pa so dale na vpogled različne tehnike, dejavnosti in načine, ki opredeljujejo slikarsko, kiparsko in filmsko animirano izkušnjo. Ker so tovrstni koraki in

Z razstave v Baragovi galeriji. (Foto: JSKD Trebnje)

ustvarjalni poskusi še na začetku svojih poti, so morda prav zato pred nami še bolj zaživele specifične značilnosti posameznih medijev. Na ta način razstava ni imela le estetske vloge, temveč je bil njen pomen tudi didaktičen – ne le v smislu, da so delavnice potekale pod mentorstvom strokovnjakov s posameznih področij. Poučnost razstave je bila pomembna predvsem za nas, gledalce.

Prvi, slikarski del razstave je ponudil likovna dela, nastala na dveh delavnicah slikanja na steklo, ki sta potekali oktobra, novembra in decembra pod vodstvom izkušene umetnice Darje Lobnikar Lovak. Slikarka in kiparka Lovakova je udeležencem želela prenesti svoje poglobljeno znanje tehnike in specifične tovrstnih ustvarjalnih dejavnosti,

¹ France Režun: *Naši kraji – Podobe preteklosti in sedanosti v občini Trebnje*, CIK Trebnje, str. 33, Trebnje 1992.

ki jih sama razvija in izpopolnjuje že dovršen del svoje ustvarjalne poti. Slikanje na steklo je namreč razvila do potankosti njegovih izraznih možnosti. Na delavnici pa je izbiro motivov in vsebine upodobitev na steklu v celoti prepustila posameznikovi domišljiji. Na ta način je nastal zanimiv predstavniki svet, od upodobitev tihožitij in cvetja do drugih raznolikih motivov. Tehnika slikanja na steklo je posebna, ker zahteva upodabljanje zrcalne slike oziroma negativna podobe. Na ta način je v izdelkih v začetnih fazah morda prisotna izkušnja hladnosti njihovega steklenega nosilca, navkljub temu pa iz podob veje hoten prijazen in topel princip naivnosti, otroškosti in predvsem barvitosti.

Drugi del razstave z izdelki krožka UTŽO v Mokronogu in Delavnic unikatne keramike sta harmonično in strokovno vodili umetnici Ana A. Cajnko, profesorica likovne umetnosti, in Nina Eva Cajnko, diplomirana kiparka in keramičarka. Cajnkova je dolgoletna ustvarjalnica in pedagoginja na različnih področjih likovnosti. Njene razstave niso samo klasične postavitve, temveč gre pogosto za ambientalne umestitve objektov, včasih celo skupaj z izvedbo otvoritvenega performansa. Cajnkova, ki jo umetniška ustvarjalnost spremlja v družini vse življenje, se skupaj s kiparskim oblikovanjem v keramiki posveča tudi ilustracijam in oblikovanju. Na delavnicah in v krožkih, ki sta jih ustvarjalnici vodili decembra in januarja v Trebnjem in ki tri leta potekajo tudi v Mokronogu, so nastali predvsem izdelki, ki imajo poleg estetske tudi uporabno vrednost. Udeleženci so imeli možnost spoznavanja različnih oblikovalskih tehnik in delno so na ta način opravljali prve korake v spoznavanju značilnosti kiparskega oblikovanja v glini. Izgradnja izdelkov je potekala od faze všečnosti in uporabnosti do osvajanja kiparskih ter estetskih elementov oblikovanja v treh dimenzijah in prostorskih zakonitosti keramičnega izdelka. Ustvarjanje z glino pomeni vzpostavitev odnosa telo – telo, v ospredju se pojavita materialnost dejavnosti in konkretna telesnost oziroma volumen kipa. Likovne ustvarjalnice pa so namenjene skupnemu ustvarjanju in medgeneracijskemu povezovanju. Predvsem pa postopnemu spoznavanju za-

konitosti likovnega jezika in izražanja v kiparski tehniki.

Delavnica animiranega filma je avgusta potekala pod vodstvom Špele Čadež, ki je diplomirala iz vizualnih komunikacij in animiranega filma. Čadeževa sodi med najvidnejše mlajše ustvarjalke animiranega filma v domačem prostoru in širše. Najbolj so prepoznavni njeni filmi z animiranimi lutkami. Na delavnicah, ki jih je vodila, so mladi spoznavali različne tehnike ustvarjanja animacij. Od risbe in skice na raznolikih nosilcih, kolažiranih figur in prostorov, do uporabe fotografskih zapisov z upodobitvami udeležencev delavnice in prepleta vseh navedenih načinov upodabljanja. Animirani film, ki so ga prikazali na razstavi, je bil sestavljanka kratkih izsekov različnih drobcev in ustvarjalnih poskusov. Ideje so bile radožive in iskriče, izvedba filmčka pa preprosta in inovativna. Sestavljanje sličic v končen zapis je dolgotrajen ustvarjalni proces, v katerem je jasno razviden način oblikovanja animirane filmske podobe, ki so ga udeleženci preizkusili in spoznali. Predvajanje na razstavi je kot kratka, vendar zaključena celota pokazalo nekaj možnosti in pestrosti različnih tehnik, ki so ustvarjalcu pri animiranemu filmu na izbiro.

Razstava *Postali smo iskanje, odkrivanje in ustvarjanje* v Baragovi galeriji je postala mozaik izrazov, tehnik in materialov. Vsebinski in motivni kolaž upodobitev, ki so predstavili predvsem domišljijo razstavljalcev, njihova likovna hotenja, ponekod začetne korake in drugje že oblikovan izraz.

Po razstavi se lahko vprašamo, kaj nam je povedala in o čem nas je poučila. Predvsem pa si želimo, da bi v izkušnjah mentorjev, udeležencev in organizatorjev podobna likovna in umetniška izobraževanja nadaljevali ter na ta način vspodbudili kakovostno likovno izražanje našega območja. Tako bi tudi z domačo ustvarjalnostjo upravičili podporo občin in oblikovali lastno prepoznavnost, kot jo na primer Tabor likovnih samorastnikov v galerijski organizaciji dosega več kot štiri desetletja.

Uroš Abram, ambientalna postavitev *BODY MADE IN ME*, Galerija Božidar Jakac, 2011, fotografija

- IZDAJATELJICA** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Alojzij Muhič
- SOIZDAJATELJICE** Občine – Črnomelj, Dolenjske Toplice, Metlika, Mirna Peč, Mokronog-Trebelno, Semič, Straža, Šentjernej, Šentrupert, Škocjan, Šmarješke Toplice, Trebnje in Žužemberk ter založba Goga
- SVET REVIJE** Predsednik sveta v ustanavljanju: Slavko Gegič.
- UREDNIŠTVO** Rasto Božič (odgovorni urednik, Kultura, Odmevi in odzivi), Ivan Gregorčič (Literatura), Joža Miklič (Družbena vprašanja), Janko Orač (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA** Mestna občina Novo mesto, Seidlova 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-253, faks: (07) 39-39-208, el. pošta: rast@novomesto.si
- SPLETNA STRAN** kultura.novomesto.si/si/revija-rast/
- LEKTOR** Peter Štefančič
- NAROČNINA** Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast. Letna naročnina revije znaša 18,80 evra, za pravne osebe 31,30 evra. Ta številka stane v prosti prodaji 4,20 evra. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI** Sprejemajo jih tajništvo revije in uredniki. Napisani naj bodo elektronsko, priporočena dolžina je 20.000 znakov s presledki, Odmevi in odzivi 8000 znakov s presledki, priporočeni format MS Word. Odstopanja od opisanega so možna le po dogovoru z odgovornim urednikom. Vsi prispevki so objavljeni tudi spletno. Nenaročenega gradiva ne vračamo.
- NAKLADA** 500 izvodov
- PRIPRAVA ZA TISK** Studio Enota, Tomaž Grdin

Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odstotka.

Izhaja dvomesečno

PODPORNIKI Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, občine soizdajateljice in družba Krka.

82
RAST
2012

201209072, 1/2

COBISS

KNJIŽNICA N. JARCA
Posedne zbirke - sta na vrhovi

MESTNA OBČINA NOVO MESTO

ISSN 97703536750

9 770353 675002 0 0 1 3 8

CENA: 4,20 EUR